

**T.C.
RECEP TAYYIP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI**

**KÜRESELLEŞME YORUMLARININ TÜRK KAMU YÖNETİMİ
SİSTEMİNE YANSIMALARI**

(Yüksek Lisans Tezi)

Erol ÇALIŞIR

**Danışman
Doç. Dr. Konur Alp DEMİR**

**RİZE
2024**

KABUL VE ONAY

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalında, Doç. Dr. Konur Alp DEMİR danışmanlığında, Erol ÇALIŞIR tarafından hazırlanan *Küreselleşme Yorumlarının Türk Kamu Yönetimi Sistemine Yansımaları* adlı bu tez çalışması, 11/12/2023 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliğiyle/oy çokluğuyla başarılı bulunarak jürimiz tarafından **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri	Unvanı, Adı SOYADI	İmza
Başkan	: Doç. Dr. Konur Alp DEMİR	
Üye	: Doç. Dr. Korkmaz YILDIRIM	
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Ali ÇİÇEK	

ETİK BEYAN

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Tezli Yüksek Lisans Programından mezun olmak üzere teslim ettiğim “Küreselleşme Yorumlarının Türk Kamu Yönetimi Sistemine Yansımaları” adlı tezim, bilim ve araştırma etiği prensiplerine riayet edilerek tarafımdan yazılmıştır.

Tez çalışmamda, başka kaynaklardan aktarılan bütün bilgi ve alıntılar, Enstitünüz Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak açıkça gösterilmiştir. Kaynağı gösterilenler dışında kalan bütün bilgiler uygun araştırma yöntemi kullanılarak tarafımdan edinilmiş ve esere bu şekilde yansıtılmıştır. Şahsıma ait olmayan hiçbir bilgi, kasıt veya kusurlar, şahsıma aitmiş gibi gösterilmemiştir. İnternet kaynakları dâhil, sahibine/kaynağına atıf yapılmaksızın hiçbir bilgi kullanılmamıştır. Aksinin ortaya çıkması halinde doğacak bütün hukuki, idari, akademik ve etik sorumluluk tarafıma ait olacaktır. Eserin tesliminden sonra herhangi bir zamanda, bilim etiğine aykırılık tespit edilmesi ve / veya eserimle ilgili intihal veya intihal şeklinde anlaşılabilecek bir durumun ortaya çıkması halinde; Üniversiteniz ve eğitim kadronuzun hiçbir şekilde sorumlu tutulmayacağını hür irademle kabul, beyan ve taahhüt ederim.

23/08/2023

Erol ÇALIŞIR

ÖN SÖZ

“Küreselleşme Yaklaşımlarının Türk Kamu Yönetimi Sistemine Yansımaları” isimli tez çalışmasında küreselleşme sürecinin öne çıkan temel yaklaşımlarının Türk Kamu yönetimi sistemini nasıl etkiledikleri hususu, bu yaklaşımların temel ilkelerinin Türk kamu yönetimi sistemi üzerinde örtüştüğü noktalar tespit edilmeye çalışılarak ele alınmıştır.

Çalışmanın ilk aşamasından itibaren her türlü destek ve katkılarını esirgemeyen, tecrübe ve bilgi birikimi ile gerektiğinde tavsiye ve yönlendirmeleriyle çalışmanın ilerlemesinde oldukça önemli rol oynayan danışmanım Doç. Dr. Konur Alp DEMİR’e saygılarımı ve teşekkürlerimi sunarım.

Tez yazım aşamasında her zaman desteklerini ve yardımlarını yanımda hissettiğim aileme ve arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Erol ÇALIŞIR
RİZE / 2023

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Anabilim Dalı : Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Tez Türü : Yüksek Lisans Tezi

Danışman : Doç. Dr. Konur Alp DEMİR

Hazırlayan : Erol ÇALIŞIR

Yıl : 2023

Sayfa Sayısı : 140

ÖZET

KÜRESELLEŞME YORUMLARININ TÜRK KAMU YÖNETİMİ SİSTEMİNE YANSIMALARI

Bu araştırmanın amacı değişen ve gelişen dünyada hemen her alanda etkisini gösteren küreselleşme sürecini ele almak ve temel küreselleşme yaklaşımlarının Türk kamu yönetimi sistemi üzerindeki yansımalarını ortaya çıkarabilmektir. Bu kapsamda yönetim olgusu ele alınmış, Türk kamu yönetimi sisteminin temel özellikleri incelenmiş, kamu yönetiminde değişimin aracı olan reform kavramı ele alınmıştır. Ardından temel küreselleşme yaklaşımları olan aşırı küreselleşmeci yaklaşım (radikaller), küreselleşme karşıtı yaklaşım (şüpheciler/kuşkucular) ve dönüşümcü yaklaşım ve bunların temel ilkeleri ele alınmıştır. Küreselleşme yaklaşımlarının savundukları temel tezler ile bunların Türk kamu yönetimi sistemi içerisinde örtüştüğü noktalar tespit edilmeye çalışılmıştır.

Hazırlanan çalışma büyük ölçüde nitel araştırma temeline dayanmaktadır. Çalışmanın teorik boyutu uygulama boyutundan daha baskın olduğu için ağırlıklı olarak literatür taraması yöntemine başvurulmuştur. Bu doğrultuda daha önceden yapılmış çalışmalardan faydalandığı için meta-analiz yönteminden yararlanıldığı da söylenebilmektedir. Araştırmada genel anlamda Türk kamu yönetimi incelendiği için örneklem olarak Türkiye Cumhuriyeti kabul edilebilmektedir. Bu durum avantajı genel içerikli çıkarsamalara imkân vermesi, kısıtlılığı ise yerel düzeydeki farklılıklar ve detaylara yeterince inilememesi olmuştur.

Anahtar Sözcükler: Türk kamu yönetimi, küreselleşme, dönüşümcüler, şüpheciler, radikaller, idari reform

Recep Tayyip Erdogan University Graduate School of Education

Department : Political Science and Public Administration

Thesis Type : Master's Thesis

Supervisor : Assoc. Prof. Dr. Konur Alp DEMİR

Author : Erol ÇALIŞIR

Year : 2023

Pages : 140

ABSTRACT

REFLECTIONS OF GLOBALIZATION COMMENTS ON THE TURKISH PUBLIC ADMINISTRATION SYSTEM

The aim of this research is to deal with the globalization process, which affects almost every area in the changing and developing world, and to reveal the reflections of the basic globalization approaches on the Turkish public administration system. In this context, the concept of management has been discussed, the basic features of the Turkish public administration system have been examined, and the concept of reform, which is a tool of change in public administration, has been discussed. Then, the main globalization approaches, the extreme globalist approach (radicals), the anti-globalization approach (skeptics/skeptics), and the transformational approach and their basic principles are discussed. The main theses advocated by globalization approaches and the points where they overlap in the Turkish public administration system have been tried to be determined.

The prepared study is largely based on qualitative research. Since the theoretical dimension of the study is more dominant than the application dimension, the literature review method was mainly applied. In this direction, it can be said that the meta-analysis method is used since previous studies are used. Since Turkish public administration is examined in general terms in the research, the Republic of Turkey can be accepted as a sample. The advantage of this situation is that it allows general inferences, while its limitation is the differences at the local level and the inability to go into details.

Keywords: Turkish public administration, globalization, transformationalists, skeptics, radicals, administrative reform

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	I
ETİK BEYAN.....	II
ÖN SÖZ	III
ÖZET	IV
ABSTRACT.....	V
İÇİNDEKİLER	VI
KISALTMALAR.....	IX
GİRİŞ	1
1. YÖNETİMİN TANIMI, ÖZELLİKLERİ VE ÇEŞİTLERİ	7
1.1. Yönetim Kavramı.....	7
1.1.1. Yönetimin Tanımı	7
1.1.2. Yönetimin Özellikleri.....	10
1.1.3. Yönetimin Hukuksal Alt Bölümleri	12
1.1.3.1. Özel Yönetim.....	13
1.1.3.2. Kamu Yönetimi	14
1.1.3.3. Yönetimin Alt Bölümleri Arasındaki İlişkiler.....	15
1.2. Yönetişim	18
1.2.1. Yönetişim Türleri	20
1.2.1.1. Küresel Yönetişim	21
1.2.1.2. Kamu Yönetişimi.....	21
1.2.1.3. İyi Yönetişim	22
1.3. Türk Kamu Yönetimi Sistemi ve Özellikleri	22
1.3.1. Türk Kamu Yönetiminin Genel Özellikleri.....	24
1.3.1.1. Sistem Yönünden Türk Kamu Yönetimi	24
1.3.1.2. Görev Yönünden Türk Kamu Yönetimi	25
1.3.1.3. İşleyiş Yönünden Türk Kamu Yönetimi	25
1.3.1.4. Kamu Personeli Yönünden Türk Kamu Yönetimi	26
1.3.1.5. Yönetime Katılma Yönünden Türk Kamu Yönetimi	26
1.3.1.6. Örgüt Yönünden Türk Kamu Yönetimi.....	27
1.3.2. Türk Kamu Yönetimi Örgütlenmesi.....	28
1.3.2.1. Merkeziyetçilik İlkesi: Kavramsal Çerçeve ve Temel Özellikleri .	29

1.3.2.1.1 Merkeziyetçilik İlkesinin Özellikleri	29
1.3.2.1.2. Merkeziyetçilik İlkesinin Olumlu ve Olumsuz Yönleri.....	30
1.3.2.2. Yerindenlik İlkesi: Kavramsal Çerçeve ve Temel Özellikleri.....	32
1.3.2.2.1. Yerindenlik İlkesinin Özellikleri	32
1.3.2.2.2. Yerindenlik İlkesinin Olumlu ve Olumsuz Yönleri.....	34
1.4. Kamu Yönetimi ve Reform.....	35
1.4.1. Reform Kavramı.....	36
1.4.2. Kamu Yönetiminde Reform: İdari Reform	37
1.4.3. İdari Reformların Gerekliliği.....	39
2. KÜRESELLEŞME: TANIMI, TARİHSEL GELİŞİMİ, ÖZELLİKLERİ VE ÇEŞİTLERİ	42
2.1. Küreselleşme Kavramı.....	42
2.1.1. Küreselleşme Kavramını Tanımlayabilmek	44
2.1.1.1. Dar Anlamda Küreselleşme	50
2.1.1.2. Geniş Anlamda Küreselleşme	51
2.1.2. Küreselleşme Kavramının Kökeni ve Tarihsel Gelişimi.....	52
2.1.2.1. Küreselleşme Kavramının Etimolojisi.....	53
2.1.2.2. Küreselleşme Kavramının Ortaya Çıkışı ve Tarihsel Gelişimi	54
2.1.2.2.1. Birinci Dönem.....	55
2.1.2.2.2. İkinci Dönem	57
2.1.2.2.3. Üçüncü Dönem	59
2.1.3. Küreselleşme Kavramının Özellikleri	63
2.1.3.1. Çok Boyutlu ve Karmaşık Bir Yapıya Sahip Oluşu	64
2.1.3.2. Dinamik Bir Yapıya Sahip Oluşu	65
2.1.3.3. Tarihsel Bir Sürece Sahip Oluşu	66
2.1.3.4. Hem Bütünleştirici Hem Ayırıştırıcı Yapıya Sahip Oluşu	67
2.1.3.5. İdeolojik Bir Anlam İçermesi	69
2.1.3.6. Kapitalizm ile İlişki Halinde Oluşu	69
2.1.3.7. Sınır Esnetici ve Uluslararasılaştırma Etkisi	71
2.1.3.8. İnsan Yaşamı Üzerinde Değişikliklere Sahip Oluşu	73
2.1.3.9. Kendine Ait Dili Olan Bir Olgu Oluşu	74
2.2. Küreselleşmenin Boyutları, Ortaya Çıkış Nedenleri, Sonuçları	76

2.2.1. Küreselleşmenin Boyutları	77
2.2.1.1. Küreselleşmenin Ekonomik Boyutu	78
2.2.1.2. Küreselleşmenin Teknolojik ve İletişimsel Boyutu.....	81
2.2.1.3. Küreselleşmenin Siyasal Boyutu	83
2.2.1.4. Küreselleşmenin Sosyokültürel Boyutu	85
2.2.1.5. Küreselleşmenin Çevresel/Demografik Boyutu	87
2.2.2. Küreselleşmenin Kaynağı ve Ortaya Çıkış Nedenleri.....	89
2.2.2.1 Küreselleşmenin Kaynağına İlişkin Hipotezler.....	89
2.2.2.1.1. Bütünleşiklik Savı.....	89
2.2.2.1.2. Olaylar Savı	90
2.2.2.1.3. Dönemler Savı	91
2.2.2.1.4. Döngüler Savı	92
2.2.2.1.5. Güncel Değişimler Savı	92
2.2.2.2. Küreselleşmenin Ortaya Çıkmasında Etkili Olan Başlıca Nedenler	93
2.2.2.2.1. Ekonomik Nedenler	93
2.2.2.2.2. Teknolojik Nedenler	95
2.2.2.2.3. Siyasi ve İdeolojik Nedenler	96
2.2.2.3. Küreselleşmenin Ortaya Çıkardığı Sonuçlar	97
2.2.2.3.1. Ekonomik Sonuçlar.....	98
2.2.2.3.2. Siyasi Sonuçlar.....	101
2.2.2.3.3. Kültürel Sonuçlar	103
2.2.2.3.4. Toplumsal ve Diğer Sonuçlar	106
3. KÜRESELLEŞME YAKLAŞIMLARI VE BU YAKLAŞIMLARIN TÜRK KAMU YÖNETİMİ SİSTEMİNE YANSIMALARI.....	109
3.1. Aşırı Küreselleşmeci Yaklaşım ve Türk Kamu Yönetimi Üzerindeki Yansımaları	109
3.2. Kuşkucu Yaklaşım ve Türk Kamu Yönetimi Üzerindeki Yansımaları	115
3.3. Dönüşümcü Yaklaşım ve Türk Kamu Yönetimi Üzerindeki Yansımaları ..	120
4. SONUÇ.....	128
KAYNAKÇA.....	131

KISALTMALAR

AB	:	Avrupa Birliği
ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
AIHM	:	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
APEC	:	Asya Pasifik Ekonomi İşbirliği
Ar-Ge	:	Araştırma Geliştirme
ark	:	arkadaşları
BM	:	Birleşmiş Milletler
DB	:	Dünya Bankası
DTÖ	:	Dünya Ticaret Örgütü
GATT	:	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
HDR	:	İnsani Kalkınma Raporu
IMF	:	Uluslararası Para Fonu
KAYA	:	Kamu Yönetimi Araştırma Projesi
KİT	:	Kamu iktisadi teşebbüsü
KMYKK	:	Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu
KYTK	:	Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı
KHK	:	Kanun Hükmünde Kararname
MEHTAP	:	Merkezi Hükümet Teşkilatı Araştırma Projesi
MERCOSUR	:	Güney Amerika Ortak Pazarı
NAFTA	:	Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması
NATO	:	Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı
OECD	:	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
SSCB	:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
St	:	Saint
STK	:	Sivil toplum kuruluşu
TDK	:	Türk Dil Kurumu
vb	:	ve benzeri
vd	:	ve diğerleri
vs	:	vesaire
yy	:	yüzyıl

GİRİŞ

Yönetim kavramı insan hayatında her daim var olmuş ve tarihte bir arada yaşayan insanlar arasında bir koordinasyon sağlanması sürekli olarak gündeme gelmiştir (Aktan, 2015: 51). Yönetim kavramının bir bilim, meslek ve sanat alanı olarak çeşitli boyutları bulunmaktadır (Besler, 2018: 3). Yönetim, genel anlamıyla belirlenmiş birtakım amaçlara ulaşmak amacıyla sahip olunan kaynakları eşgüdüm içerisinde etkili ve verimli bir şekilde kullanabilmek için kararlar alıp bu kararları uygulamak şeklinde tanımlanabilmektedir (Besler, 2018: 4).

Yönetim olgusunun pek çok özelliği bulunmakta ve bu doğrultuda da çeşitli tanımlamaları yapılmaktadır (Genç, 2007: 27). Belirli bir amaca ulaşma düşüncesi, bünyesinde hiyerarşik bir yapıyı bulundurması, işbölümü içermesi, birden fazla kişi veya grubu içererek kişiler veya birimler arasında ekip çalışması içermesi, iletişim ve yaratıcılığı güçlendirmeye yönelik olması gibi özellikler yönetimin öne çıkan özellikleri arasındadır (Ağlargoş, 2018: 46; Dengiz, 2007: 2; Genç, 2007: 27). Yönetimin aynı zamanda çok boyutlu bir olgu olması işletme yönetimi (özel yönetim) ve kamu yönetimi alanı gibi çeşitli hukuksal alt birimlerinin de ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Besler, 2018: 7-8). Özel yönetim daha çok kar amacı güderek kurulmuş olan işletmeleri incelerken (Özgen ve Türk, 179), kamu yönetimi kamu yararı için hizmet üretmek amacıyla oluşturulmuş kamu kurum-kuruluşları ve sivil toplum örgütlerini ele alarak bunların yapıları, işlem ve görevleri, işleyiş ve eylemlerini incelemektedir (Öztekin, 2010: 28). Bununla birlikte yönetişim kavramı da toplumun hükümetle birlikte karşılıklı olarak etkileşim içerisine girip karar alma sürecinde ortak bir çalışmayla hareket ederek mevcut siyasal sistem yönetimine aktif olarak katılması şeklinde tanımlanabilmektedir. Yönetişimin özünde özel sektör ile kamu yönetimi arasındaki sınırların oldukça fazla belirsizleştiği veya hemen hemen yok olduğu bir yönetsel ortamda yeni yönetim biçimlerinin ortaya çıkarılması durumu bulunmaktadır (Palabıyık, 2004: 66).

Türk kamu yönetimi sistemi büyük ölçüde Fransız kamu yönetimi sistemine benzemektedir (Akbaba, 2014: 435). Ayrıca Cumhuriyet ile birlikte değişim ve dönüşüm geçiren Türk kamu yönetimi sistemi bürokratik yapıları, kurumların işleyişi, personelleri ve diğer pek çok unsur açısından Osmanlı kamu yönetimi

sistemini miras olarak almış, ilerleyen dönemlerde Neumark, Thormburg, Barker, Gruber vb. çeşitli raporlar hazırlatılarak revize edilmeye çalışmıştır (Nohutçu, 2014: 424). Türk kamu yönetiminin farklı açılardan özellikleri ele alınabilmektedir. Sistem yönünden bakıldığında Türk kamu yönetiminin aslında Fransız kamu yönetiminden etkilendiği ve idari yargı alanını içeren idari rejim düzenine sahip olduğu görülmektedir (Akbaba, 2014: 435). Görev yönünden bakıldığında ise alt, orta ve üst düzey gibi çeşitli yönetsel düzeyler içerdiği ve sürekli büyüme ve genişleme eğiliminde olduğu görülmektedir. Ancak bu büyüme ve genişleme belirli ilkelere dayanarak gerçekleşmediğinden çeşitli sorunlara yol açmaktadır (Gökçe ve Şahin, 2002: 12). İşleyiş yönünden Türk kamu yönetiminde genellikle merkeziyetçiliğin baskın olduğu bu durumun da birtakım avantajlarla beraber dezavantajları da içerdiği bilinmektedir (Görmez, 2000: 87). Kamu personel sistemi yönünden Türk kamu yönetiminde hem açık sistem hem de kapalı sistem uygulanmakta (Nohutçu, 2014: 253), yönetime katılma yönünden belirli ölçülerde adımların atıldığı ancak yine de yerelde merkeziyetçiliğin baskın olarak kendini gösterdiği bilinmektedir. Zira örgüt yönünden merkezi idare ve mahalli idareler şeklinde örgütlenen Türk kamu yönetiminde merkezi yönetimin ve mahalli idarelerin görev tanımları anayasa ve kanunlarla belirlenmiştir (Ökmen ve Canan, 2009: 163; Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982: madde 126-127). Kamu yönetimi özünde toplum ve devletle ilişkili bir faaliyet alanı olduğu için toplumsal olgular olan ekonomi, tarihsel gelişmeler, siyasi ve kültürel yapı, bilgi ve iletişim teknolojileri vb. pek çok alanla ister istemez içli dışlı olmakta bu alanlardaki değişimlerden etkilenmektedir. Varlığını sürdürebilmesi için bu alanlarda meydana gelen değişim ve gelişmelere ayak uydurabilmesi gereken kamu yönetimi sistemleri (Gökçe ve Turan, 2008: 176), gerekli olan değişimleri idari reformlar aracılığıyla yapmaktadırlar (Yılmaz, 2007: 227).

Dünya üzerinde her geçen gün pek çok alanda oldukça önemli değişim ve dönüşümler ortaya çıkmakta ve bu dönüşümler küreselleşme süreci içerisinde ele alınmaktadır. 1991 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin dağılmasıyla birlikte yavaş yavaş dünyanın gündemine oturan en temel olgu “küreselleşme” veya başka bir deyişle “globalleşme” olmuştur (Eken, 2006: 243). Etki alanı son derece büyük olan bu kavramın literatürde tek bir tanımı

bulunmamakta, farklı disiplinlerce ve ideolojik perspektiflerle yapılmış farklı tanımları bulunmaktadır (Yaylı, 2012: 334). Dar anlamda küreselleşme finans piyasalarının ekonomik olarak bütünleşmesi şeklinde tanımlanabilmektedir (Şahin, 2009: 176). Geniş anlamda küreselleşme ise insan toplulukları ve ekonomilerin gelişen iletişim teknolojilerinin de etkisiyle kültürel, siyasal ve toplumsal olarak bütünleşmesidir (Şahin, 2009: 176). Etimolojik olarak “küresel” sözcüğü yaklaşık 400 yıl kökenli bir sözcük olsa da küreselleşme (globalization) kavramı 1960’larda ilk olarak ortaya çıkmış, 1980’lerde kullanım sıklığı artmış ve 1990’larda sosyal bilimlerde popüler hale gelmiştir (Bozkurt, 2000: 18). McLuhan 1962 yılında yazdığı “Gutenberg Galaxy” adlı eserinde yeni dünya düzenini ifade etmek amacıyla “global köy” kavramını kullanarak küreselleşme sözcüğünün literatüre girmesini sağlamıştır (Eken, 2006: 258). Küreselleşme kavramının sınırları kesin ve net olmamakla birlikte üç evreden geçtiği ve bunun sonucunda günümüzdeki biçimini aldığı görülmektedir (Bayar, 2008: 26).

Küreselleşme kavramının birtakım özellikleri bulunmaktadır. Öncelikle küreselleşme kavramı oldukça karmaşık ve çok boyutlu, esnek bir olguyu ifade etmektedir (Koray, 2005: 13). Küreselleşme kavramının önemli bir özelliği de bir bünyesinde bir dinamizm içermesidir. Farklı iktisadi-sosyolojik yaklaşımlar küreselleşmeyi bir süreç olarak belirtmektedir ki küreselleşme bir anda olup biten bir şey değil uzun soluklu ve tarihsel sürece sahip bir olgudur (Farazmand, 2001: 247-251). Önemli bir diğer nokta ise küreselleşmenin hem bütünleştirici hem de ayrıştırıcı bir yapıya sahip olmasıdır (Koray, 2007: 32). İdeolojik bir anlam içeriyor olması küreselleşme kavramının tanımının tek ve net bir şekilde olmamasının da en önemli nedenlerinden bir tanesidir. Nitekim küresel sorunlar karşısında etkin çözümler ortaya koyma yolunda küresel siyaset anlayışının yerleşip küresel toplum bilincinin gelişebilmesi için küreselleşme kavramsallaştırmalarındaki tek yönlü ideolojik yüklemeler göz ardı edilmemelidir (Ateş, 2006: 37). Bunların dışında da küreselleşmenin önemli birtakım özellikleri bulunmaktadır (Farazmand, 2011: 250; Tağraf, 2002: 46).

Küreselleşmenin pek çok boyutu olmasına karşın genel itibariyle üç temel boyutunun üzerinde durmak gerekmektedir ki bunlar: kültürel küreselleşme, siyasal (politik) küreselleşme ve ekonomik küreselleşme şeklindedir (Acar, 2004: 2).

Bununla birlikte küreselleşmenin teknolojik/iletişimsel boyutu ve çevresel/demografik boyutu da önemli unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Çelik, 2012: 69; Giddens, 2010: 19). Küreselleşmenin kaynağına ilişkin ise farklı görüşler olmakla birlikte akademik literatürde küreselleşmenin kaynağı ile ilgili görüşleri genel itibariyle beş grupta ele almak mümkündür. Bunlar; bütünleşiklik savı, olaylar savı, dönemler savı, döngüler savı, güncel değişimler savı şeklindedir (Ekinci, 2019: 11). Küreselleşme sürecinin ortaya çıkması ve ilerlemesinde ekonomik, siyasi, teknolojik, ideolojik vb. pek çok faktörün etkisi olmuştur (Farazmand, 2001: 252-257). Küreselleşme sürecinin aynı zamanda ortaya çıkardığı pek çok sonuç bulunmaktadır. Bu sonuçları genel itibari ile ekonomik sonuçlar, siyasal sonuçlar, kültürel sonuçlar ve toplumsal sonuçlar şeklinde toplamak mümkündür (Can, 2022: 270).

Etki alanı bu kadar geniş olup çeşitli şekillerde kategorilendirme yapmak zor olsa da genel itibariyle çeşitli küreselleşme yaklaşımından söz edilebilmektedir. Held McGrow Goldbiatt ve Perraton gibi alan yazında önemli derecede kabul gören araştırmacılar 3 ana küreselleşme yaklaşımından söz etmektedir. Bunlar sırasıyla dönüşümcüler (transformationalist), kuşkucular (sceptical), ve aşırı küreselleşmeciler (hyperglobalist), şeklindedir. Her bir küreselleşme yaklaşımının kendine özgü birtakım özellikleri ve savunduğu ilkeler bulunmaktadır (Bozkurt, 2000: 18).

Türk kamu yönetim sistemine bakıldığında hangi ana küreselleşme yaklaşımının etkileri görüldüğü incelenmiştir. Türk kamu yönetiminde özellikle 1980’li yıllardan sonra liberal politikalar uygulanmaya başlanmış, özelleştirme uygulamaları yaygınlaştırılmıştır. Bunun sonucunda devlet giderek küçülmeye ve piyasaya daha az müdahale etmeye başlamıştır. Radikaller olarak da bilinen aşırı küreselleşmeciler kamu kesiminin ve ulus devletlerinin geçmişe kıyasla günümüzde giderek küçülmekte olduğunu vurgulamaktadır (Kaya, 2009: 5-7). Ayrıca yine aşırı küreselleşmeci yaklaşıma göre teknoloji ve iletişimde baş döndüren bir değişim dönüşüm yaşanmaktadır ki bu durum küreselleşenin oldukça önemli bir sonucudur (Demircan ve Ener, 2008: 63). Türk kamu yönetimine de bakıldığında zaman günümüzde yavaş yavaş yeni kamu yönetimi anlayışına geçişin görüldüğü ve bu süreçte teknolojik gelişmelerin nimetlerinden yararlanıldığı görülmektedir (Güner, 2014: 65-67). Benzer şekilde diğer küreselleşme yaklaşımlarının da benimsediği

ilkeler ve savunduğu görüşlerden izlenimleri Türk kamu yönetiminde bulmak mümkündür. Her üç küreselleşme yaklaşımının izleri Türk kamu yönetiminde saptanmaya çalışılmış ve bu üç yaklaşım arasından en çok hangi küreselleşme yorumuyla Türk kamu yönetimi sisteminin benzer değişimler geçirdiği tespit edilmiştir.

Bu amaçla hazırlanan bu çalışmanın konusunu küreselleşme yorumları (yaklaşımları) olan aşırı küreselleşmeci yaklaşım, kuşkucu yaklaşım ve dönüşümcü yaklaşım ile bu yaklaşımların Türk kamu yönetimi sistemi üzerindeki yansımaları oluşturmaktadır. Araştırmanın kapsamı Türk kamu yönetimi olup Türk kamu yönetiminde küreselleşme düşünürlerinin fikirlerine ait hangi paylar ve örnekler olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır.

Yapılan çalışmanın amacı Türk kamu yönetimi sistemi içerisinde üç ana küreselleşme yaklaşımı olan aşırı küreselleşmeciler (radikaller), küreselleşme karşıtları (şüpheciler/kuşkucular) ve dönüşümcü (evrimsel) yaklaşım düşünürlerinin savundukları teorik fikirlerin nerelerde ve nasıl karşılık bulduğunu ve bunların örneklerini saptamaktır. Bu kapsamda söz konusu üç yaklaşımın küreselleşmeye bakış açıları ve buna paralel olarak Türk kamu yönetiminde küreselleşme sürecinde meydana gelen değişim-dönüşüm ele alınmış ve Türk kamu yönetimi sistemin en çok hangi küreselleşme yaklaşımının savunduğu değişim sürecini yaşadığı irdelenmiştir.

Çalışmanın önemi ve özgünlüğü küreselleşme yaklaşımlarının tezlerinin Türk kamu yönetimi sistemi içerisinde aranmasından kaynaklanmaktadır. Şöyle ki dünya genelinde son dönemlerde oldukça önemli bir hale gelen küreselleşme olgusunun pek çok alanda önemli değişiklikler meydana getirdiği gibi Türk kamu yönetimi sisteminde de önemli değişmelere yol açtığı göz ardı edilemeyecek bir gerçektir. Bununla birlikte literatürde her ne kadar küreselleşme yorumcularının (yaklaşımlarının) savunmuş oldukları temel tezlere ilişkin çalışmalar mevcut olsa da bu tezlerin Türk kamu yönetimi sistemi içerisindeki karşılıklarının neler olduğuna yönelik yapılan çalışmalara rastlanılmamış ve bu konudaki bilimsel alanda boşluk olduğu görülmüştür. Yapılan çalışma ile bilimsel alandaki bu boşluk giderilmeye çalışılmıştır.

Araştırma nitel temelli bir çalışma olduğu için yöntem boyutunda ağırlıklı olarak literatür taraması yöntemi kullanılmıştır. Bununla birlikte daha önceden

yapılmış olan çalışmalar ele alınıp bunlardan yola çıkılarak yeni bir çalışma ortaya konulduğu için meta-analiz yönteminden de yararlanıldığı söylenebilmektedir. Bu doğrultuda yabancı küreselleşme düşünürlerinin savunmuş oldukları fikirlere ulaşılmaya çalışılmış, akabinde bunların Türk kamu yönetimindeki karşılıkları eşleştirilmeye çalışılmıştır.

Araştırma esnasında olgu ve olaylar açıklanırken genellenebilir yargılara ulaşmak hedeflense de birtakım sınırlılıklar da ortaya çıkmaktadır. Bu araştırmanın evren ve örnekleme dünya genelinde küreselleşme ve özelde Türk kamu yönetimi içerisindeki yansımalar oluşu için ulaşılan sonuçlar tüm dünya kamu yönetimleri açısından genel geçer sonuçlar olmamaktadır. Bu durum araştırmanın bir sınırlılığıdır. Yine literatür taraması yapılırken de özellikle mevzuat kaynakları açısından çalışmanın kapsamı Türk kamu yönetimi sistemi şeklinde olduğu için bu durum da bir sınırlılık olarak görülebilmektedir. Araştırmanın Türk kamu yönetimini kapsayabilmesi için mikro düzeyde bir birim incelemekten ziyade bütünüyle Türk kamu yönetimi araştırmaya konu edilmiştir. Bu durum küreselleşme yaklaşımlarının tezlerinden örneklere ulaşmada avantajlar sağlasa da araştırmada spesifik bir il veya yerel yönetim biriminin tüm detaylarıyla ele alınmasını zorlaştırmıştır. Yapılan araştırmanın teorik yönü uygulama boyutundan daha baskındır.

1. YÖNETİMİN TANIMI, ÖZELLİKLERİ VE ÇEŞİTLERİ

İnsanoğlunun yeryüzündeki yaşam serüveni boyunca insanın doğası ve bir arada yaşama gereği olarak çeşitli şekillerde örgütlenme ve bir araya gelerek faaliyetlerde bulunması zorunlu olmuştur. Nihayetinde insan yaşamının devamı ve türün ayakta kalması bir arada ortak amaçlar doğrultusunda işbirliği yapılmasına bağlı olmuştur. Bu nedenle de yönetim kavramı kaçınılmaz olarak insan hayatında var olmuş ve bir arada yaşayan insanlar arasında bir koordinasyon sağlanması gündeme gelmiştir. Bu bölümde yönetim kavramını daha iyi bir şekilde irdelemek amacıyla yönetimin çeşitli tanımlamalarına, özelliklerine ve çeşitlerine yer verilmiştir.

1.1. Yönetim Kavramı

Günümüzde bir bilim, meslek ve sanat alanı olarak çeşitli şekillerde kabul edilmekte olan yönetim kavramı esasında geçmişten günümüze kadar tüm zaman dilimlerinde ve her yerde, farklı iş ve faaliyet alanlarında kendini gösteren bir olgu olmuştur (Besler, 2018: 3). Tarihe bakıldığında zaman bir arada yaşamakta olan insan topluluklarının olduğu her yerde aynı zamanda bir yönetim sistemi ve yöneticilerin varlığına da rastlanmaktadır (Aktan, 2015: 51).

İnsanlar sosyal varlıklar oldukları için hayatlarını tek başlarına idame ettirememekte ve dolayısıyla birbirleriyle güvenlik, yardımlaşma, çalışma, bilgi, mal, hizmet ve benzeri açılardan karşılıklı ilişkiler içerisine girmektedirler. Bu durum da kaçınılmaz olarak çeşitli örgütlenme ve faaliyetlerin doğal olarak da yönetim kavramının ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Eryılmaz, 2013: 3).

1.1.1. Yönetimin Tanımı

Yönetim, genel anlamıyla belirlenmiş birtakım amaçlara ulaşmak amacıyla sahip olunan kaynakları eşgüdüm içerisinde etkili ve verimli bir şekilde kullanabilmek için kararlar alıp bu kararları uygulama bilimi ve sanatıdır. Daha kısa bir ifadeyle bireyler vasıtasıyla örgütsel hedeflere ulaşma sanatı şeklinde de tanımlanabilmektedir (Besler, 2018: 4).

İnsan ilişkilerinde geçmişten günümüze değin merkezi öneme sahip ve kritik bir kavram olan yönetim kavramı her ne kadar insanlık tarihi kadar eski bir eylem olsa da bilimsel olarak ortaya çıkışı daha yakın zamanlı kabul edilmektedir. Ama yakın tarihli olması yönetim kavramının ve eyleminin de tarihsel olarak yakın döneme ait olması anlamına gelmemektedir. Nitekim tarihin pek çok döneminde yönetim sistemlerinin varlığına dair birçok normlar, hukuki kaynaklar, yönetim uygulama örnekleri, yönetim devri vb. kanıt bulunmaktadır (Mecek ve Kocakula Yıldırım, 2020: 1411). Hatta çağlar boyunca ideal bir devlet ve yönetim biçiminin nasıl olması gerektiğine dair çeşitli arayışlar sonucu çeşitli eserler dahi yazılmıştır. Örneğin ilk çağda Platon'un (Eflatun) "Politika", "Yasalar" ve "Devlet" isimli eserlerinde ideal siyasal yönetim biçimi ve ideal devletin nasıl olması gerektiğine dair sorgulamalar yapılmıştır. Yine Aristo ve Çiçero da benzer şekilde ideal yönetim biçiminin nasıl olması gerektiğine dair araştırmalar yapan ilk çağ düşünürlerindendir. Orta çağda Thomas d' Aquino, St. Augustine, İbni Haldun ve Farabi; yakın çağdaysa Thomas Hobbes, Niccolo Machiavelli, John Lock, Jean-Jacques Rousseau, Jean Bodin, Montesquieu gibi düşünürler benzer şekilde ideal yönetim şeklinin nasıl olması gerektiğine dair arayışlarda bulunmuşlardır (Aktan, 2015: 51).

Yönetim kavramı insanlar tarafından yapılan çeşitli etkinliklerin yine insanlar aracılığıyla yapılmasını sağlamaktadır. Bu yönüyle aslında yönetim, bir süreci de ifade etmektedir. Bu sürecin ise dört önemli ögesi bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla süreci planlama, kaynakları örgütleme, liderlik etme ve kontrol etme şeklindedir (Dengiz, 2007: 2).

Planlama sürecinde örgütler ileride gerçekleşmek istedikleri ve ulaşmak istedikleri hedeflere dair yol haritası çizmekte, bu çerçevede de hangi işleri, kimlerle, ne zaman ve nerede yapacakları konusunda çeşitli alternatifleri belirlemektedirler. Örgütleme aşamasında, planlama aşamasında öngörülen hedefleri gerçekleştirmek amacıyla gerekli araç-gereç, insan ve diğer kaynaklar bulunup düzenlenmekte, yetki ve sorumluluklar belirlenerek yapılacak işler gruplandırılmaktadır. Yöneltilme olarak da bilinen liderlik etme aşamasında yapılan planlamalarla sahip olunan insan kaynaklarının eşgüdüm içerisinde iş yapmaları sağlanmaya çalışılmaktadır. Son olarak kontrol etme aşamasında ise belirlenmiş olan hedeflere ne derecede

ulaşıldığının belirlenmesi, sonuçların değerlendirilmesi, gerekli düzeltici eylemlerin yapılması gibi konular ön plana çıkmaktadır (Paşaoğlu, 2013: 5-9).

Yönetim olgusunun modern anlamda bir bilim alanı haline dönüşüp gelişmesi Sanayi Devrimi sonrasında yaşanan bir gelişmedir. 18. yüzyıl Almanya'sında gündeme gelen kameralizm kavramıyla temelleri atılan Yönetim Bilimi Amerikan araştırmacı Woodrow Wilson'un 1887 yılında (19. yüzyıl) yapmış olduğu çalışmalarla birlikte artık modern bir bilim dalı haline dönüşmüştür. 1926 yılında ise Leonard D. White tarafından yayınlanan "*Kamu Yönetimi Bilimine Giriş*" isimli kitap bilimsel anlamda kamu yönetimi alanındaki ilk ders kitabı olarak tarihe geçmiştir (Mecek ve Kocakula Yıldırım, 2020: 1412).

Yönetim kavramının bahsedildiği üzere tarihsel geçmişinin çok eskilere dayanması tarihsel süreç içerisinde yaşanan ekonomik, sosyal, teknolojik ve politik gelişmelerin neden olduğu sorunlar sonucunda değişip gelişmesine neden olmuştur. Bu nedenle de literatüre bakıldığında pek çok farklı yönetim tanımlamasına rastlanılabilmektedir. Ancak bu tanımlamaların hemen hemen hepsinin bulunduğu üç önemli ortak nokta bulunmaktadır. Bunlardan birincisi yönetim olgusunun direkt olarak insan ilişkilerine dayalı bir süreç olmasıdır. İkincisi yönetim kavramının çeşitli işlevleri bulunan, kendi içinde süreklilik ve ardışıklık arz eden bir süreç olmasıdır. Üçüncüsü ise bu yönetim sürecinin örgütsel amaçları gerçekleştirmek üzere var olan tüm kaynakları etkinlik ve verimlilik çerçevesinde bir araya getirme faaliyeti olmasıdır (Besler, 2018: 4).

Yönetim sürecinde belirli bir grup insan veya diğer kaynaklara belirli birtakım işlerin yapılmasında liderlik etme ve eşgüdümü sağlama gibi durumlar olduğundan dolayı kimi zaman yönetim kavramı farklı sözcüklerle de ifade edilebilmektedir. Örneğin ülkemizde genellikle yönetim kavramını ifade etmek için "sevk ve idare", "idare", "çekip çevirme" gibi kavramlar da kullanılabilmektedir. Örneğin devlet yönetimi veya bir işin birinin yöneticiliği altında yapılması durumlarında yönetim kavramı "sevk ve idare etme" anlamında kullanılmaktadır (Eryılmaz, 2013: 4).

1.1.2. Yönetimin Özellikleri

Yönetim ile ilgili pek çok tanımlamanın yapılmış olması aslında yönetim olgusunun pek çok özelliğinin bulunuyor olmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim yapılan her yönetim tanımlamasında aslında bu kavramın bir veya birkaç özelliğine gönderme yapılmaktadır (Genç, 2007: 27).

Yönetim olgusunun ilk özelliği belirli bir amaca ulaşma düşüncesini barındırmasıdır. En basitinden bir birey olarak dahi kendi hayatımızı idame ettirirken kendimizce belirlemiş olduğumuz hedeflerimiz, ulaşmak ve gerçekleştirmek için çabaladığımız birtakım amaçlarımız bulunmaktadır. Daha geniş ölçekte düşünüldüğünde ise benzer şekilde kurumlar veya işletmelerde de birtakım yönetsel amaçlar bulunmakta ve bu amaçlar çoğu zaman vizyon ve ülkü gibi kavramlarla belirtilmektedir. (Dengiz, 2007: 2). Yönetim sürecindeki amaçlar çeşitli idari ve yasal düzenlemeler çerçevesinde yapılan planlar ve programlarda somutlaşmaktadır. Zira örgüt çalışanlarının da yönetim sürecindeki temel görevleri örgütü önceden belirlenmiş bu amaçlara ulaştırmaktır. Zaten bütünsel anlamda bakıldığında yönetim aslında çeşitli amaçsal faaliyetlerden oluşmaktadır (Eryılmaz, 2013: 6). Yönetim sürecinde bu amaçlar örgütler ve kurumlar için adeta birer kutup yıldızı niteliğindedir (Dengiz, 2007: 2).

Yönetimin bir diğer özelliği ise bünyesinde hiyerarşik bir yapıyı bulundurmasıdır. Örgütsel amaçlara ulaşmak için yapılacak olan işler ve çalışanların konumu hiyerarşik bir yapı çerçevesinde düzenlenmekte ve yönetim sürecinde bu işlerin sağlıklı bir biçimde yapılabilmesi için emir-komuta ilişkisi belirlenmektedir (Özalp, 2012: 45). Emir-komuta ilişkisinde temelde iki grup bulunmaktadır. Bunlar amaçlara ulaşmak için çalışacak kişiler olan yönetilenler ve bu kişileri yönlendirip örgütleyen, gerekli talimatlandırmayı yapan yöneticiler şeklindedir (Genç, 2007: 27). Yönetenler ve yönetilen çalışanlar arasında bulunan bu ast-üst ilişkisi genel anlamıyla hiyerarşik yapıyı oluşturmaktadır. Hiyerarşik yapı sayesinde hem yapılacak işler düzenli ve disiplinli bir şekilde ilerlemekte hem de çalışanlar kimden emir alıp hangi işi nasıl yapacağını daha net bir biçimde anlayabilmektedir (Özalp, 2012: 45).

İşbölümü, yönetim sürecinin bir diğer özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Pek çok yönetimde örgütlenmenin amaçlarından biri de bireylerin tek başına

yapamayacağı işleri bir araya gelerek başarabilmektir. İşte yönetim sürecinde istenilen amaçlara ulaşmak için yapılacak olan işler belirli parçalara bölünmekte ve her parça için o işi en iyi yapacak olan bireyler görevlendirilmektedir. Burada bireylerin deneyimleri ve uzmanlık alanlarına göre işbölümü yapmak amaçlara ulaşma noktasında oldukça önemlidir (Ağlargo , 2018: 45-46).

Yönetim sürecinde birden fazla kişi yer almakta ve bir grup çalışması ön plana çıkmaktadır. Nitekim tek başına yapılamayan işler için insanlar bir araya gelmekte ve birlikte başarıya ulaşmaya çalışmaktadırlar (Eryılmaz, 2013: 4). Aslında yönetimin bu özelliği işbölümü özelliğinin de temelini oluşturmaktadır. Nitekim birden fazla kişi bir araya geldiği zaman ister istemez kimin hangi işleri yapacağı konusu da belirlenerek uyumlu bir çalışma için işbölümü gerekli olmaktadır (Ağlargo , 2018: 46). Dolayısıyla grup çalışması yönetim sürecinin önemli bir özelliği olup bu doğrultuda iş bölümü, hiyerarşi, planlama ve koordinasyon gibi işlemleri de beraberinde getirmektedir (Eryılmaz, 2013: 4).

Yönetim sürecinin önemli bir özelliği de iletişim özelliğidir. Özellikle yöneltme aşamasında yöneticilerin çalışanlarıyla iletişim halinde olmaları oldukça önemli ve zorunludur. Çünkü yöneticiler çalışanlarını iletişim kurmak suretiyle amaçları gerçekleştirmek üzere davranışa sevk etmektedirler (Besler, 2018: 14). Sadece yöneticiler çalışanlarla değil, çalışanlar da birbirleriyle ve yöneticiler de birbirleri ve daha üst amirleriyle iletişim halinde olmaktadır. Böylece  rg t içerisinde bulunan tüm çalışan ve yöneticiler birbirlerini daha iyi tanıyabilmekte ve hem aidiyet duyguları artmakta hem de meydana gelecek sorunların çözümü daha hızlı olmaktadır (Genç, 2007: 27). Yöneticilerin de etkin bir şekilde liderlik yapabilmeleri ve çalışanların motivasyonlarını arttırıp onları g d lemeleri ancak iyi bir iletişim ortamında gerçekleşmektedir (Besler, 2018: 14).

Yöneticilerin  alışanları motive ederek onları g d lemeleri aynı zamanda yönetimin bir diğer özelliği olan yaratıcılık özelliğini ortaya çıkarmaktadır. Zira eğer yöneticiler çalışanlarını daha başarılı olmaları konusunda yeterince motive edip ayrıca onların aidiyet duygularını arttırabilirlerse çalışanlar da daha başarılı ve verimli performanslar sergileyecek ve çalışanların yaratıcılıkları ön plana çıkacaktır (Genç, 2007: 27). Benzer şekilde sadece çalışanların değil liderlerin de yaratıcılık özellikleri yönetim sürecinde amaçlara ulaşmak açısından önemli bir durumdur

(Ağlargo , 2018: 54). Bunun yanında yaratıcı fikirlerin ortaya çıkması için yönetim sürecine çalışanların da katılması gerekir ki bu durum yönetimin demokratiklik özelliğidir. Öyle ki karar alma, uygulama, kontrol etme gibi pek çok süreçte çalışanların da fikrini almak amaçlara ulaşmayı daha da kolaylaştırmaktadır (Genç, 2007: 27).

Yönetim aynı zamanda çok boyutlu bir olgudur. Nitekim yönetimin bilim, sanat ve meslek yönleri bulunmaktadır. Pek çok insanı ortak bir amaç uğruna örgütleyip bunlar arasındaki eşgüdüm ve koordinasyonu sağlaması yönetimin sanat yönüne vurgu yapmaktadır. Örneğin yöneticiler çalışanları gerektiğinde davranışa sevk etmekte, farklı yeteneklere sahip olan çalışanları örgütlemekte ve çalışanların davranışlarının altındaki nedenleri saptayabilmektedir (Besler, 2018: 4-5). Yönetim sürecinde oldukça karmaşık ilişkileri yönetmek ve derinlemesine bilgi birikimi gerektiği için yönetim aynı zamanda bir meslek olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü bakıldığı zaman günümüz  ağdaş örgütlerinde ve kurumlarında uzmanlaşma ve işbölümü oldukça karmaşıklaşmıştır (AĞlargo , 2018: 46). Bunun yanında artık günümüz koşullarında yöneticiler örgütleri yönetirken bilimin ışığında birtakım veriler, ilkeler ve analizlerden yararlanmaktadır ki bu da yönetimin bilim yönüne işaret etmektedir (Besler, 2018: 6). Zira Sanayi Devrimi sonrasında geçirdiği aşamalar ve 19. yüzyılda Woodrow Wilson'un çalışmalarından sonra resmen bir bilim haline gelen yönetim kavramı Leonard White'ın *Kamu Yönetimi Bilimine Giriş* kitabının yayınlanmasıyla da artık 1926 yılından itibaren akademik bir bilim alanı olmuştur (Mecek ve Kocakula Yıldıırım, 2020: 1412).

1.1.3. Yönetimin Hukuksal Alt Bölümleri

Yönetim, esas itibariyle mevcut maddi/fiziki ve insani kaynakların belirli bir amaç doğrultusunda düzenlenip kullanılması faaliyetlerinin bütünü veya süreci şeklinde tanımlanabilmektedir (Eryılmaz, 2013: 4). Tarihsel sürece bakıldığında uygulanmış olan pek çok yönetim şeklinin aslında yönetim tanımlamasına uyduğu görülmektedir. Dolayısıyla aile yönetiminden başlayarak devlet yönetimine, kamu kurumlarına, özel kuruluşlara pek çok yönetim türü bulunmaktadır (Besler, 2018: 3).

Bir bilim haline geldikten sonra yönetimin ilgilendiği alan temel olarak iki gruba ayrılabilir. Bunlar işletme yönetimi ( zel yönetim) ve kamu yönetimi

alanı şeklindedir (Besler, 2018: 7-8). Özel yönetim ve kamu yönetimi alanlarının her ikisi de birer yönetim alt dalı olduklarından dolayı ikisi arasında birtakım benzerlikler ve yöntemleri, amaçları, statüleri bakımından da birtakım farklılıklar bulunmaktadır (Eryılmaz, 2013: 15).

1.1.3.1. Özel Yönetim

İşletme yönetimi olarak da bilinen özel yönetimin inceleme alanını ticari niteliği olan her türden özel sektör kuruluşunun yönetsel işlem ve eylemleri oluşturmaktadır. İşletme yönetimi alanında; büyüme hedefi olan ve kâr amacı güden her türlü işletmenin üretim, pazarlama, finansman, muhasebe, ticaret hukuku gibi konuları incelenmektedir (Besler, 2018: 8).

İşletme yönetimleri büyük çoğunlukla kâr etmek ve bu doğrultuda çeşitli mallar üretip satmak, çeşitli hizmetler sunmak gibi faaliyetleri yürütmektedir. Burada önemli olan yürütülen faaliyetler karşılığında tatmin edici bir gelir elde etmektir. Zaten bu nedenle de sunulan hizmetlerde kalite standartlarına dikkat edilmektedir (Özgen ve Türk, 179).

Özel yönetim kavramı genellikle kamu kurumlarının dışında kalan ve yönetimin özel işletmelerde uygulanmakta olan yönünü anlatmak amacıyla kullanılmaktadır. Yönetim bilimi literatüründe özel yönetim alanıyla İşletme Yönetimi (Business Management/Business Administration) ilgilenmektedir (Eryılmaz, 2013: 15).

Özel yönetim örgütleri olan işletmelerde genellikle örgütün sahibi devlet değil özel şahıslar veya şirketler olmaktadır. Dünyanın gittikçe daha çok etkisine girdiği küreselleşme gerçeği ile birlikte özel yönetimlerin sayısı ve etkisi de gittikçe artmaktadır (Ergun, 1997: 12-14).

Örgütlerin kamu-özel, küçük-büyük gibi çeşitlerine göre yönetim düzeyleri de farklılaşabilmektedir. Benzer şekilde özel yönetimlerde yöneticilerin sahip oldukları yetki, otorite, sorumluluk gibi yönetsel düzeyler kamu yönetimlerinden farklı olabilmektedir (Paşaoğlu, 2013: 10).

1.1.3.2. Kamu Yönetimi

Kamu yönetimi disiplininin ortaya çıkmasında 1887 yılında Woodrow Wilson'un yayınlamış olduğu *The Study of Administration* (Yönetimin İncelenmesi) isimli makale önemli bir milat oluşturmaktadır (Ergun, 1997: 5). Yönetimin bir diğer alt dalı olan kamu yönetiminde özel yönetimin aksine ana odak kâr amacı güden kuruluşlar değildir. Burada daha çok toplumun genelinin sağlığı, güvenliği, eğitimi, esenlik ve mutluluğu, geleceği; ülkenin güzellikleri, doğası ve kaynakları vb. kısacası kamu yararı ön plandadır. Bu doğrultuda kamu yararı için hizmet üretmek amacıyla oluşturulmuş kamu kurum-kuruluşları ve sivil toplum örgütleri ele alınarak bunların yapıları, işlem ve görevleri, işleyiş ve eylemleri araştırılmaktadır (Öztekin, 2010: 28).

Genel olarak bakıldığında kamu yönetimi disiplininin inceleme alanı içerisinde kamu kuruluşları ve buralardaki bulunan kamu görevlileri, kamu kurumlarının yönetsel faaliyetleri ve organizasyon yapıları, bu kurumların her türlü unsuru ve karşılaştıkları sorunlar girmektedir (Öztekin, 2010: 21). Burada dikkat edilmesi gereken anahtar kavram kamu kurumlarıdır (Eryılmaz, 2013: 15). Yine devletlerin yapı ve işleyişleri, yerel yönetimler, hükümetler, siyasi partiler, seçimler, parlamento, baskı grupları, lobiler, kamu kurumu niteliği taşıyan meslek kuruluşları, sivil toplum örgütleri ve bunların çalışmaları da kamu yönetiminin inceleme alanına girmektedir (Öztekin, 2010: 21). Araştırma ve inceleme alanı bu kadar geniş olan kamu yönetimine dair kapsayıcı ve tam bir tanım vermek pek kolay olmasa da genel olarak; kamu politikalarının sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi açısından gerekli olan bireysel veya kümesel tüm uğraşların eşgüdümünün sağlanması şeklinde bir tanım yapılabilmektedir (Ergun, 1997: 4-5).

Kelime anlamına bakıldığı zaman Türk Dil Kurumu kamu yönetimini “devletin yönetim faaliyetlerinin yararlı ve verimli bir biçimde düzenlenmesiyle uğraşan bilim dalı” şeklinde tanımlamaktadır (Türk Dil Kurumu [TDK], 2021). Daha geniş bir bakış açısıyla kamu yönetimini devletin kamu politikalarının faal olarak yürütülüp icra edilebilmesi yolunda gerçekleştirilmekte olan iş ve işlemlerin tamamı şeklinde tanımlamak mümkündür (Polatoğlu, 2001: 49). Nitekim kamu yönetiminin en önemli işlevlerinden birisi hükümetin günlük rutin işlerinin yürütülmesidir. Bu doğrultuda siyasi liderlerin belirlemiş olduğu hedefleri gerçekleştirmek için bireyleri

yönlendirmek de kamu yönetiminin uğraş alanına girmektedir (Ergun, 1997: 5). Simon ise kamu yönetimini yerel ve merkezi yönetimlere ait yürütme organları ve bunlarla ilişki içerisinde olan örgütlerin etkinlikleri şeklinde betimlemektedir (Polatoğlu, 2001: 49).

Kamu yönetimi aynı zamanda bir sistem olup bu sistemin çeşitli unsurları bulunmaktadır. Bu unsurlardan en önemlisi halk olarak karşımıza çıkmaktadır. Halk unsuru ise kendi içerisinde yasama organı üyeleri, siyasi liderler, çeşitli baskı grupları ve tüketici gruplarından oluşmaktadır (Eryılmaz, 2010: 9). Kamu yönetiminin bir diğer unsuru ise örgüttür. Kamu mallarını ve hizmetlerini üretip halka sunmak amacıyla çeşitli kamu örgütleri kurulmaktadır. Kamu örgütleri örgütsel görevler ve bireyler arasında verimli ilişkiler kurmak açısından önemli bir yere sahiptir (Ergun, 1997: 5). Kamu yönetiminin diğer unsurları ise; kamu politikası, norm düzeni, mali kaynaklar ve örgütün aktif şekilde işleyebilmesi için çalışan kamu görevlileri şeklindedir (Eryılmaz, 2013: 13).

Kamu yönetimi kavramının temelde yapısal ve işlevsel olmak üzere iki boyutu bulunmaktadır. Kamu yönetiminin işlevsel boyutu yasa ve mevzuatlar çerçevesinde faaliyet gösterme ve bu doğrultuda uygulanacak olan kamu politikalarının uygulanma süreçlerini içermesinden kaynaklanmaktadır. Yapısal boyutu ise devletin yürütme fonksiyonuna ilişkin çeşitli organlarıyla ilgili olmasından kaynaklanmaktadır. Zira devletler bu organlar sayesinde belirlemiş oldukları kamu politikalarını yürürlüğe koyabilmektedirler. Bu şekilde de devletin devamlılığı saplanabilmektedir (Eryılmaz, 2010: 6).

Pek çok ülkede olduğu gibi bizim ülkemizde de kamu yönetimi ve özel yönetim ayrımı bulunmaktadır. Vatandaşların gözünde genel olarak özel yönetim verimli iken, kamu yönetimi ise bürokrasi ağırlıklı şeklindedir. Bununla birlikte kamu yönetimi politika da içerirken özel yönetimde ise böyle bir durum yoktur (Simon, Smithburg ve Thompson, 1985: 5-6).

1.1.3.3. Yönetimin Alt Bölümleri Arasındaki İlişkiler

Çoğunlukla kamu örgütleri ve özel örgütlerin dolayısıyla da kamu yönetimi ve özel yönetimin amaçları birbirinden farklı olabilmektedir. Ancak bununla birlikte kamu örgütleri de özel örgütler de bazı durumlarda amaçlarına ulaşabilmek adına

benzer araçlar ve yollar kullanabilmektedirler (Ergun, 1997: 4). Dolayısıyla özel yönetim ve kamu yönetimi arasında her ikisinin de yönetim biliminin alt dalları olmasından kaynaklı birtakım benzerlikler ve statü, yöntem ve amaçlarından kaynaklı birtakım farklılıklar bulunabilmektedir (Eryılmaz, 2013: 15).

Kamu ve özel yönetim arasında birçok açıdan benzerlikler söz konusu olabilmektedir. Öncelikle hem kamu hem de özel kesimde çalışan insan kaynağı açısından benzer becerilere ihtiyaç duyulmaktadır (Simon vd., 1985: 6). Ayrıca genel anlamda düşünülecek olursa kamu ve özel yönetimin her ikisi de yönetimin alt dalları oldukları için yukarıda belirtilen yönetimin özellikleri her ikisi için de ortak olmaktadır.

Dünyada son yıllarda yaşanmakta olan gelişmeler özel yönetim ve kamu yönetiminin yakınlaşmasına neden olmaktadır. Bu iki yönetim dalının çalışma yöntemlerinin gittikçe birbirine benzediğine dair çeşitli bulgular bulunmaktadır. Örneğin çalışma yöntemleri açısından bakıldığında; kamu yönetiminin pek çok faaliyet ve projelerinin ihale vb. yollarla özel sektöre yaptırılması, bazı işletmelerinin kiraya verilmesi, özelleştirme uygulamaları, insan kaynakları yönetiminin kamuda da benimsenmesi, toplam kalite yönetimine giderek önem verilmesi, stratejik yönetim uygulamalarının artması kamu yönetiminin gittikçe özel yönetime yaklaştığını göstermektedir (Eryılmaz, 2013: 15).

Kamu yönetimi (devlet kuruluşları) bürokratik ağırlıklı, özel yönetim (işletmeler) ise verimli olarak kabul edilmektedir. Benzer şekilde kamu yönetimine siyaset karıştığı, özel yönetimin ise siyaset dışı olduğu; kamu yönetiminin kırtasiyecilik sorununu aşamadığı özel yönetimde ise böyle bir sorun olmadığına dair ayrımlar yapılmaktadır. Ancak bu şekilde yapılan sert ayrımlar tam olarak gerçeği yansıtmamaktadır. Çünkü her ne kadar farklı alanlar da olsalar kamu kuruluşlarının faaliyetlerini incelemek için genellikle ticari ve sanayi nitelikli özel yönetim kuruluşlarında yapılan araştırma verilerinden yararlanılmaktadır (Simon vd., 1985: 6).

Yönetim alanında yapılan araştırma ve teorilerin büyük çoğunluğu özel yönetim kuruluşlarında yapılmıştır. Kamu kuruluşları ise bu araştırmalardan özel kesim kadar olmasa da oldukça fazla yararlanmaktadır. Bakıldığı zaman her iki yönetim alanında da kurallar silsilesi, dış çevre, mali kaynak, örgüt, personel vb.

öğeler ve bunlara ait sorunlar bulunmaktadır. Genel çerçeveden bakıldığında tüm yönetimlerin mali yönetim, insan kaynakları, örgütün yapısını ve işleyişini yönetme, plan-program-yöntem geliştirme şeklinde dört ana işlevi bulunmaktadır. Bununla birlikte iki yönetim alanı arasında giderek artan bir işbirliği ve yakınlaşma söz konusudur. Bu nedenle de kamu sektöründe geleneksel idare ve sevk (administration) politikasından yavaş yavaş uzaklaşarak işletmecilik (management) anlayışına doğru gidildiğini savunan görüşler de bulunmaktadır (Eryılmaz, 2013: 15).

Kamu yönetimi ile özel yönetim arasında birtakım farklılıklar da bulunmaktadır. Özel yönetim ile karşılaştırıldığında kamu yönetimi temellerini daha çok demokratik yönetimin kökeni olan anayasadan almaktadır. Bu nedenle de anayasal düzenin vazgeçilmezleri olan çoğulculuk, güçler ayrılığı, kamu çıkarı, temsil edilebilirlik, denge-fren mekanizması, fırsat eşitliği, kolektif mallar, bireysel haklar, eşit muamele, bilgiye serbestçe ulaşım gibi birtakım değerleri içermektedir (Zengin, 2009: 5).

Kamu yönetimi hesap verme sorumluluğu bakımından da özel yönetimden ayrılmaktadır. Nitekim kamu kuruluşlarında görevli yöneticilerin görevlerinden dolayı çeşitli açılardan siyasi kişiler veya organlara, idari üstlerine, idari yargılama organları vb. farklı birimlere hesap verme yükümlülüğü bulunmakta ve görevini layıkıyla yerine getirmede yargıç önünde sorumlu tutulabilmektedir. Örneğin özel yönetim kuruluşlarında ortaklık veya satın alma işlemlerinde yönetim kurulu kararına göre daha keyfi davranılabilirken kamu kuruluşlarının yapacağı satın alma, ihale vb. işlemlerde yasal mevzuat ve sözleşmeler sıkı sıkıya takip edilerek çeşitli prosedürlerin yerine getirilmesi, gerekmektedir (Simon vd., 1958: 7).

Kamu ve özel yönetimin ayrıldığı bir diğer nokta ise kamu yararı/kâr önceliği konusudur. Özel yönetim kuruluşlarında en temel misyon kârdır. Örgütün amaçları, plan-programları daima elde edilecek olan kârın maksimum olmasına yönelik oluşturulmaktadır. Dolayısıyla uzun vadeli stratejiler ve ihtiyaç analizleri yapılırken ilk sırada daima kâr yer almaktadır (Özgen ve Türk, 1996: 180-181). Kamu yönetiminde ise yönetimin planlama aşamasından itibaren kamu yararı ve kamu hizmeti ön planda olmaktadır. Uzun, kısa ve orta vadeli planlar bu doğrultuda belirlenip yöneticilerin bu noktadaki yetki alanları oldukça kısıtlıdır. Ayrıca hangi kamu kurumunun hangi kamu hizmetlerini sunacağı; kamu hizmetlerinin süresi,

miktarı, niteliği; bu hizmetlerden kimlerin ne ölçüde yararlanacağı; kamu hizmetlerini kimlerin ne şekilde üreteceği (kamu personelleri, maaşları, unvanları, nitelikleri vb.) gibi konular daha önceden mevzuat çerçevesinde belirlenmektedir (Öztekin, 2010: 51).

Kamu kuruluşlarının özel kuruluşlardan farklı olarak ayrıca olumsuz dışsallıklarla mücadele edip bunları ortadan kaldırma, çelişen sosyal ve ekonomik çıkarlar arasında çeşitli düzenlemelerle arabuluculuk niteliğinde işlemler yapma, gerektiği durumlarda serbest piyasa üzerinde çeşitli mekanizmalarla düzenlemelerde bulunma, tek yanlı işlem niteliğindeki kamu gücünden yararlanma gibi özellikleri bulunmaktadır. Buna karşın özel sektörde ise yönetim daha esnek olabilmektedir. Bu durumlara bağlı olarak da kamu ve özel yönetim kuruluşlarındaki yöneticilerin çalışma ve çalışanları yönetme motivasyonları da farklı olabilmektedir (Eryılmaz, 2013: 17-19). Kamu kuruluşlarında sunulan hizmetin kalitesi, kamu yararı gibi faktörler etkin bir yönetimin ölçütü iken özel kuruluşlarda etkinlik ve verimliliğin yegâne ölçütü işletmenin kârı olmaktadır (Özgen ve Türk, 1996: 179).

1.2. Yönetişim

Yönetişim kavramının kökenine bakıldığında zaman 18. Yüzyıl Aydınlanma dönemine hatta Eski Yunan'a kadar gidilebilmektedir. Bir dönem çoğunlukla hükmetme (government, hükümet) anlamında kullanılan yönetim, çeşitli kararlar alınıp bu kararların uygulanma sürecine ilgili kesimleri de dâhil etmeyi içeren bir çeşit yönetim modeli şeklinde tanımlanmaktaydı (Zengin, 2009: 11).

Yönetim bilimi literatüründe yönetim kavramının pek çok anlamda kullanıldığı ve buna bağlı olarak ortaya pek çok tanımın çıktığı görülmektedir. Ancak tanımlamaların birleştikleri ortak nokta, özel sektör ile kamu yönetimi arasındaki sınırların oldukça fazla belirsizleştiği veya hemen hemen yok olduğu bir yönetsel ortamda yeni yönetim biçimlerinin ortaya çıkarılmasıdır (Palabıyık, 2004: 66).

Günümüz anlamıyla kullanılan yönetim kavramı 1980'li yılların sonlarında ortaya çıkarak her geçen gün farklı anlamlar yüklenip farklı boyutlarda uygulanma boyutu kazanarak nihayet günümüze kadar etkisini sürdürmektedir (Zengin, 2009: 11). Geçen süreç boyunca yönetişimin ilkeleri daha da olgunlaşmış ve iyi bir kamu

idaresinin faaliyetlerini sürdürürken gözetmesi gereken unsurlar ortaya çıkmıştır (Abdioğlu, 2007: 94).

Bugünkü tartışmalı anlamıyla ilk olarak 1989 yılında Dünya Bankası (DB) tarafından Afrika için hazırlanan raporda ülkelerin işlerinin çözümünde siyasal iktidarın yeni kullanımı şeklinde tanımlanmış, böylece literatüre girmiştir. Raporun devamında ise yönetişimin en yaygın olarak kullanılan türü olan iyi yönetişimin temel unsurları vurgulanmıştır. Bunlar; saydamlık, hesap verme, karar alma sürecine sivil toplumun aktif katılımı, etkin çalışan hükümet, bütünleşik ve uyumlu politikaların üretilmesine dikkat etme, bağımsız yargı sistemi ve hukuk kurallarına uygunluk şeklinde özetlenebilmektedir (Nohutçu, 2014: 412).

Genel itibariyle yönetişim kavramını toplumun da hükümetle birlikte karşılıklı olarak etkileşim içerisine girip karar alma sürecinde ortak bir çalışmayla hareket ederek mevcut siyasal sistem yönetimine aktif olarak katılması şeklinde tanımlamak mümkündür (Abdioğlu, 2007: 93). Nitekim kelimenin Türkçe karşılığında zaten işteşlik anlamı belirten ek bulunmaktadır. Buradaki katılımcı anlayış o günün koşullarına bağlı olarak değişkenlik gösterebilmektedir (Zengin, 2009: 11-12).

Yönetişim kavramının beraberinde getirdiği birtakım ilkeler de bulunmaktadır. Her ne kadar yönetişimle ilgili farklı tanımlamalar yapılsa da genel kabul görmüş dört ana yönetişim ilkesinden söz etmek mümkündür. Bunlar: hesap verebilirlik, şeffaflık, sorumluluk ve adilliktir. Dolayısıyla kamu yönetimi kuruluşlarının iş ve eylemlerinde şeffaflık, adillik, sorumluluk ve hesap verebilirlik ilkesi çerçevesinde hareket etmesi; performans değerlendirmesi yapması, faaliyetlerinin sonuçlara ve piyasaya odaklı olması gibi uygulamaları da beraberinde getirmektedir (Abdioğlu, 2007: 94).

Yönetişim kavramı kullanılırken aslında kamu yönetimi ile beraber sivil toplum kuruluşları (STK'lar) ve özel sektörü de içerisine alan karmaşık yapı bir sistem ve bu unsurların kendi aralarındaki karşılıklı etkileşimler ve ilişkiler ağı ifade edilmektedir. Dolayısıyla yönetişim idarede merkezi ve yerel yönetim kuruluşlarının yanında çeşitli kâr amacı gütmeyen kuruluşlar, özel girişimler, STK'lar vb. çok geniş yelpazedeki aktörlerin varlığını kabul edip, yönetim sistemine bunları da dâhil ederek

toplumu yönetip yönlendirmede devletten sivil topluma doğru bir dengeyi ortaya koymaktadır (Eryılmaz, 2010: 27).

Siyasal sistemlerde kamu yönetimlerinde giderek yönetimden yönetişime geçilmesinin pek çok nedeni bulunabilmektedir. Örneğin küreselleşme siyasal ve ekonomik liberalleşme, bilgi teknolojilerindeki gelişim, dijitalleşen ekonomiler, dış yatırımlar vb. pek çok değişim yönetimdeki yöneten-yönetilen ilişkilerini etkilemektedir (Palabıyık, 2004: 64). Zira örgütler ve yönetim sistemlerinde yönetenler ve yönetilenler bulunmakta olup bu iki grubun arasında da birtakım yetki ilişkileri bulunmaktadır (Özalp, 2012: 4). Yönetişim uygulamalarıyla da kamu yönetimindeki bu ilişkiler sorumluluk, verimlilik, etkinlik ve katılım gibi ilkeler çerçevesinde yeniden düzenlenmektedir. Böylece uygulanacak olan kamu politikalarında ilgili yerel kesimler ve vatandaşlar da karar alma süreçlerinde önemli bir aktör konumuna gelmektedir (Palabıyık, 2004: 64).

1.2.1. Yönetişim Türleri

Yönetişim kavramı özü itibarıyla kamu yönetiminde yetkinin sadece devlet eliyle kullanılmayıp, sivil toplum, devlet ve özel sektör kesimlerinin ortaklaşa kullanılmasını içermektedir. Bu yetki kullanımında kamusal mekanizmalar yerine piyasa mekanizmaları esas alınmaktadır (Arı, 2018: 3). Yönetişim kavramı ile ilgili literatürde çeşitli sınıflandırmalara rastlamak mümkündür. Örneğin ülkelerin yoksulluk düzeyi, yaşam kalitesi, ekonomik ilişkileriyle ilgilenen iktisadi yönetim; politikaların nasıl uygulandığı ile ilgilenen idari yönetim ve politikaların oluşmasında çeşitli karar süreçlerini ele alan siyasi yönetim gibi farklı yönetim alanlarına rastlamak mümkündür (Özer, 2006: 74). Bununla birlikte yönetim kavramı mekânsal farklılıklar göz önüne alınarak katılımın boyutlarına göre ulusal, yerel ve uluslar üstü ölçeklendirilerek üçlü sınıflandırmaya tabi tutulabilmektedir (Karaman, 2000: 42).

Bu çalışmada ise literatürde sıkça karşılaşılan terimler olan küresel yönetim, kamu yönetimi ve iyi yönetim şeklindeki ayrıma yer verilmiştir.

1.2.1.1. Küresel Yönetişim

Günümüzde özel sektörde insanlar artık sadece sunulan hizmetlerin veya üretilen ürünlerin tüketicisi değil, gerçek anlamda seçim haklarını istemektedir. Kitleler içerisinde erimenin aksine bireyselleşmenin öne çıktığı bu süreçte insanların tercihleri önem kazanmakta bu durumda da hem ulusal düzeyde hem de dünya çapında karşılıklı etkileşim içeren yönetim kavramı yönetim kavramının yerini almakta ve küresel yönetim kavramı ortaya çıkmaktadır (Özer, 2006: 74).

Küreselleşmeyle birlikte yeniden yapılanma sürecine giren dünyada çeşitli hedeflere ulaşmak ve küresel sistemin devamı için ekonomik ve siyasi alandaki ulusal ve uluslararası aktörlerin uzlaşısı içinde çalışması gerekmektedir. Böyle bir ortamda da artık yönetim kavramının ister istemez küresel bir boyuta dönüşmesi gerekmektedir (Karaman, 2000: 43). Küresel yönetişimin paydaşları ise devletlerle birlikte çeşitli uluslar üstü kuruluşlar, örgütler, çok uluslu şirketler vb. olabilmekte; bu paydaşlar devletlerin karşılaşmış olduğu güçlükleri analiz ederek demokratik ortamda çözümler üretilip kurumların demokratikleşmesini sağlamaya çalışmaktadır (Maliye Bakanlığı, 2003: 5).

1.2.1.2. Kamu Yönetişimi

Kamu yönetişiminde genel itibarıyla tek yönlü nedensel ilişkilerden ziyade çok yönlü etkileşimler yani karma olan bir durum söz konusu olmaktadır. Kamu yönetişimi toplumda kamu sektörü ile beraber özel sektör kuruluşlarının, sivil toplum örgütlerinin ve bireylerin yönetime dair toplam davranış ve tutumları şeklinde tanımlanabilmektedir. Bu çok aktörlü yapı süreklilik arz ederek uzlaştırmacı çıktılar formüle etmekte, zaman zaman çatışan çıkarları uyumlulaştırmaktadır (Özer, 2006: 77).

Kamu yönetişiminden bahsedebilmek için katı merkezîyetçi bir sistem yerine toplumdaki kamusal birimlerle birlikte özel sektör ve sivil aktörlere katılımları için fırsatlar veren bir devlet yönetim sistemi gerekmektedir. Bu sayede kamusal yönetim sağlanmakta ve yönetimde sadece birtakım seçkinlerin yetkili olmasının yerine tüm toplum kesimlerini kapsayan bir model ortaya çıkmaktadır (Karaman, 2000: 44).

1.2.1.3. İyi Yönetişim

Yönetişim kavramının üçüncü bir türü ise iyi yönetim kavramıdır. İyi yönetim kavramı istikrarlı olmayan ve devlet yönetiminin oturmadığı Afrika benzeri ülkelerde ilk olarak gündeme gelmiştir. Daha sonraları dünya genelinde adından sıkça bahsedilen iyi yönetim, sosyo-ekonomik, siyasi ve çeşitli alanlarda sorumlu ve şeffaf biçimde yönlendirilen yönetim süreçlerini içermektedir (Özer, 2006).

Tanımı itibariyle iyi yönetim; yönetimde denetim, katılım ve temsiliyetin, hesap verebilirlik ve şeffaflık esasına dayanarak hukukun üstünlüğü çerçevesinde sivil toplum ve diğer paydaşlarca birlikte paylaşıldığı bir düzeni ifade etmektedir. Bu düzen aynı zamanda teknolojik gelişmeler gibi dijital atılımlara, piyasa ekonomisine ve aynı zamanda alternatif hizmet sunma yöntemlerine de uyumlu olmaktadır (Aktan, 2015: 57).

İyi yönetim konusunda farklı tanımlar yapılabilmektedir. Ancak bu tanımlamaların ortak bir noktada buluştuğu yer iyi yönetimin ilkeleridir. Hesap verebilirlik, şeffaflık, hukukun üstünlüğü, katılımcılık, cevap verebilirlik, etkinlik ve adem-i merkeziyet ilkeleri iyi yönetimin en temel 7 ilkesi olarak bilinmektedir (Arı, 2018: 5).

1.3. Türk Kamu Yönetimi Sistemi ve Özellikleri

Yönetim kavramının hem kamu kesimini hem de özel kesimi içerisine alan bir kavram olduğu yukarıda da belirtilmiştir. Kamu kesimine ait olan yönetimi özel kesimden ayırmak için “kamu yönetimi” kavramı kullanılmaktadır. Bu daha çok Anglo-Sakson ülkelere has bir kullanımdır. Bununla birlikte diğer Kıta Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Türkiye’de de kamu yönetimi yerine kısaca “idare” veya “yönetim” kelimesi kullanılabilmektedir (Güner, 2014: 67). Türk kamu yönetimine bakıldığı zaman genel itibariyle Osmanlı yönetim geleneği üzerine şekillenen bir yapı görülmektedir. Kendine has birtakım özelliklerinden dolayı da Türk kamu yönetim modelini literatürde yer alan diğer kamu yönetimi modelleriyle tam olarak açıklamak pek mümkün olmamaktadır (Akçakaya, 2016: 683).

Osmanlı Devleti’nin son zamanlarında zayıflamasıyla birlikte pek çok alanda olduğu gibi yönetim alanında da birtakım değişiklikler yapılmıştır. Bu yıllarda Türk

kamu yönetimi sistemi de büyük ölçüde Fransız kamu yönetimi model alınarak merkeziyetçi ve hukuk temelli bir yapıda ortaya çıkmaktadır (Nohutçu, 2014: 422). Yine ekonomi, kültür, sosyal alan vb. pek çok alanda Osmanlı'dan Cumhuriyet'e birçok uygulama miras olarak geçmiştir. Bunun içine yönetim gelenekleri, siyaset kültürü ve bürokrasinin biçimsel yönü de dahil edilebilmektedir. Nitekim idari anlamda Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarına bakıldığında iki dönem arasında bir sürekliliğin olduğu göze çarpmaktadır (Görmez, 2000: 83).

1923 yılında Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle siyasi rejim değişse de Osmanlı bürokrasisinin yönetim geleneği, kültürü ve kurumsal yapısı tüm temel esaslarıyla devralınmıştır. Ardından ise Cumhuriyet'in ilk dönemlerinden sonra kamu yönetimini iyileştirmek amacıyla birtakım çalışmalara girişilmiş, bu doğrultuda yabancı araştırmacılara Neumark, Thormburg, Barker, Gruber vb. çeşitli raporlar hazırlatılmıştır (Nohutçu, 2014: 424). Zamanla çeşitli reformlarla iyileştirmeler yapılsa da kamu yönetiminde var olan temel bürokratik sorunlar tam anlamıyla çözümlenememiştir. Bu sorunlar temelde “değişimi yakalayamama ve yönetimde tutuculuk”, “şeffaflık, dışa kapalılık ve yönetimde gizlilik”, “örgütsel büyüme” ve “merkeziyetçilik” alanlarıyla ilgilidir (Akçakaya, 2016: 684).

Modern anlamdaki Türk kamu yönetimi sisteminin oluştuğu Tanzimat döneminin genel itibarıyla yönetim hukuku etrafında şekillenen bir zaman dilimi olması, Amerika'dakine benzer şekilde örgütsel yapılarda verimlilik ve rasyonalite gibi yönetsel kaygılardan ziyade savunmacı modernleşme temelinde devletin kurtarılması amacı güdüldüğü için siyasi ve yasal kurumların ithal edilmesi şeklinde bir gelişim seyri izlenmiştir (Nohutçu, 2014: 422). Türk kamu yönetimi dünyadaki diğer pek çok ülkede olduğu gibi yönetimin iki ayrı düzeyde örgütlendiği bir yapıda karşımıza çıkmaktadır. Bunlar sırasıyla merkezi yönetim ve yerel yönetimler şeklindedir (Güner, 2014: 67). Ancak Osmanlı'dan miras alınan güçlü merkeziyetçilik anlayışı nedeniyle yerel yönetimler daha sonraları uygulamada kendini göstermektedir. Tanzimat yıllarında yönetim anlayışımıza giren yerel yönetimler başlarda merkezi idarenin birer uzantısı görünümünde faaliyetlerini sürdürmüştür. Cumhuriyet yıllarına kadar da benzer bir görünümde olan yerel yönetimlere bakış açısı 1921 Anayasası'ndaki kısmi yerel özerklikle ilgili 11. madde ile bir nebze de olsa değişmiştir (Görmez, 2000: 82-83).

1.3.1. Türk Kamu Yönetiminin Genel Özellikleri

Farklı açılardan Türk kamu yönetimine ait özellikleri ele almak mümkündür. Sıklıkla Türk kamu yönetimi örgüt, sistem, görev, kamu görevlileri, işleyiş ve yönetime katılma yönlerinden ele alınıp incelenmektedir (Gözübüyük, 1997: 10).

1.3.1.1. Sistem Yönünden Türk Kamu Yönetimi

Sistem yönünden bakıldığında Türk kamu yönetiminin aslında Fransız kamu yönetiminden etkilendiği görülmektedir. Nitekim Türk kamu yönetiminde de Fransız kamu yönetiminde olduğu gibi idari rejim genel olarak yönetsel düzen şeklinde betimlenmektedir (Akbaba, 2014: 435). Zaten idari yargının ilk olarak ortaya çıktığı yer de Fransa olup kökeni Fransız İhtilali'ne dayanmaktadır (Kaplan, 2019: 109). Bu sistemin özelliği ise yargı düzeninde idare alanı için adli yargıdan farklı olarak bir kamu yargısının da bulunmasıdır (Akbaba, 2014: 435).

Sistem açısından bakıldığında idare alanı dünyada tüm ülkelerde özerk ve bağımsız bir alan olarak gelişmemekte, ülkelerin demokratik gelenekleri, yönetim usulleri, siyasal yapıları vb. faktörlere bağlı olarak idari rejim veya adli idare sistemi şeklinde olabilmektedir. Adli idare sistemi daha çok Amerika, Kanada, İngiltere gibi ülkelerde uygulanmakta olup bu sisteme aynı zamanda Anglo-Sakson Sistem veya İngiliz Sistemi de denilebilmektedir. Bu sistemde bireyler ve idare için aynı özel hukuk kuralları uygulanmakta olup, idare ile ilgili davalara da adli mahkemeler bakmaktadır (Nohutçu, 2016: 74). İdari rejim ise devlet gelenek ve baskılarının yoğun olduğu Fransa ve Kara Avrupası ülkelerinde yaygın olduğu için Fransız Sistemi veya Kara Avrupası Sistemi ismini almaktadır. Ülkemizde de kamu yönetimi idari rejim özelliği gösterdiğinden dolayı Anglo-Sakson Sistem'den farklı bir kamu yönetimi modeli görülmektedir (Nohutçu, 2016: 75).

İdari rejim sistemlerinde ortaya çıkan önemli bir sorun bazen adli ve idari birimler arasında meydana gelen uyuşmazlıklardır. Ancak ülkemiz kamu yönetim sisteminde bu konunun çözümüne yönelik önemli bir adım atılmıştır. Bu doğrultuda kurulan Uyuşmazlık Mahkemesi isimli yargı mercisinin görevi adli ve idari makamlar arasında meydana gelen uyuşmazlıkları bu konudaki mevzuata ve bazen de özel kurallarla kesin olarak çözüme kavuşturmasıdır (Kaplan, 2019: 100).

1.3.1.2. Görev Yönünden Türk Kamu Yönetimi

Çağın gereklilikleri ve devletlerin çeşitli niteliklerine bağlı olarak kamu yönetimlerinin de görev anlayışları değişip gelişebilmektedir. Bu doğrultuda zamanla örgütlerde alt, orta ve üst düzey gibi çeşitli yönetsel düzeyler ortaya çıkmaktadır. Bu yönetsel düzeyler genellikle yöneticinin sahip olduğu yetki, görev, sorumluluk, otorite gibi değişkenlerin derecesine göre farklılık göstermektedir (Paşaoğlu, 2013: 10).

Kamu yönetimleri de sürekli büyüme ve genişleme eğilimindedir. Türk kamu yönetimi sisteminde de kamu kuruluşları sayı ve görevleri açısından bir büyüme eğilimi göstermişlerdir. Ancak genel itibariyle belirli birtakım ilkelere dayanmaksızın gerçekleşen bu büyüme Türk kamu yönetimine olumsuz yönde yansımıştır (Gökçe ve Şahin, 2002: 12). Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'na göre de kamu hizmetlerinin etkin bir şekilde yürütülüp uyum ve verimlilik sağlamak amacıyla coğrafi ve ekonomik şartlar ile kamu hizmeti gereklerine göre kamu kuruluşları bölümlere ayrılabilir (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982: madde 126). Ancak anayasadaki açık hükümlere rağmen Türk kamu yönetimindeki büyüme ve genişleme plansız ve ilkesiz bir şekilde gerçekleşmiş olup kişilerin kendi çıkarları, prestij düşkünlükleri ve nüfuzlarını arttırma esaslı olduğu için pek sağlıklı bir biçimde olmamıştır. Zira Türk kamu yönetiminde genel müdürlükler, bakanlıklar, örgütsel birimler sayı bakımından giderek artmakta ancak işlevleri de giderek belirsizleşmekte, aralarındaki koordinasyon da sağlıklı olarak sağlanamamaktadır (Gökçe ve Şahin, 2002: 12).

Dolayısıyla her ne kadar anayasada da belirtildiği üzere görev gereği örgütsel büyüme zorunluluğu olan Türk kamu yönetiminde büyüme ve genişleme gerçekleşse de personel sayısı, bütçe, hizmet üniteleri, araç gereçler vb. açılardan da çeşitli sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Bunun sonucunda da yetki aşımı, hantallık, görev suiistimali gibi konular gündeme gelebilmektedir (Akçakaya, 2016: 685).

1.3.1.3. İşleyiş Yönünden Türk Kamu Yönetimi

İşleyiş yönünden Türk kamu yönetimine bakıldığında zaman büyük ölçüde merkeziyetçiliğin baskın olduğu görülmektedir. Buna bağlı olarak genel yönetimin

hizmet yönünden yerel yönetimler ve diğer yerel yönetim birimleri üzerindeki denetimi oldukça fazladır. Bu nedenle de yerel yönetim kuruluşlarının pek de özerkleşmediği görülmektedir. Bu durum da işleyiş yönünden bazı yetki karmaşalarına yol açmaktadır (Görmez, 2000: 87).

Merkeziyetçiliğin Türk kamu yönetiminde baskın olması beraberinde birtakım sorunlar ve avantajlar da getirmektedir. Bu duruma aşağıda daha detaylı olarak değinilecektir.

1.3.1.4. Kamu Personeli Yönünden Türk Kamu Yönetimi

Kamu personeli terimi devlet hizmeti veya kamu yararı güden faaliyetlerde görev yapmakta olan görevlileri betimlemek için kullanılmaktadır (Eryılmaz, 2010: 17). Kamu yönetimlerinde çeşitli personel sistemleri bulunabilmektedir. Bunlardan öne çıkan en önemli iki sistem açık (kadro) sistem ve kapalı (rütbe) sistem şeklindedir (Nohutçu, 2014: 251).

Açık sistemde kişiler değil görev ve sorumluluk bakımından uzmanlık esasına dayalı kadrolar ve iş/görevler sınıflandırılmaktadır. Kadrolar belirli görevlerin karşılığı olup personellere ait yetki, ödev, görev ve sorumlulukları kapsamaktadır. Kapalı sistemde ise açık sistemin aksine önemli olan sınıflandırılan kadrolar değil, formasyon, statü ve öğrenimlerine göre kişilerdir (Nohutçu, 2014: 252).

Bazı araştırmacılara göre Türk kamu yönetiminde başarıdan ziyade kıdem esasının ağırlıkta olması dolayısıyla üst düzey yöneticiler genellikle yaşlı olmakta ve değişime ayak uydurmakta zorlanmaktadırlar. Bu durum da yönetimde tutuculuğa ve değişime kapalı olmaya neden olmaktadır (Akçakaya, 2016: 686). Bununla birlikte Türk kamu yönetiminde hem açık sistem hem de kapalı sistem uygulanmaktadır (Nohutçu, 2014: 253). Türk kamu yönetiminde ayrıca kurum ve kuruluşların yapısal-işlevsel çerçeve yerine işleve göre kurulmaları zaman zaman kamu personelleri arasında yetki çatışmalarının yaşanmasına neden olabilmektedir (Gökçe ve Şahin, 2002: 12).

1.3.1.5. Yönetime Katılma Yönünden Türk Kamu Yönetimi

Örgütlerde ve çeşitli yönetim birimlerinde çalışan görevlilerin yetki düzeylerine göre çeşitli ayrımlar yapılması mümkündür. Türk kamu yönetiminde de

genel olarak bu ayrım yönetenler ve yönetilenler şeklinde olmaktadır. Bu iki grubun arasında dikey bir ilişki olup yetki ve statü farklılıkları bulunmaktadır (Özalp, 2012: 4). Türk kamu yönetimi sisteminde bahsedilen yöneten-yönetilen ayrımının ağır bir şekilde kendisini hissettirdiği görülmektedir.

Yönetime katılma, kamu yönetimlerinin demokratikliğini arttırdığı için önemlidir. Bu doğrultuda kamu çalışanlarının ve vatandaşların pek çok farklı uygulama ile yönetime katılmaları mümkün olmaktadır. Örneğin stratejik planlamalar, vakıflar - sivil toplum - sendika kuruluşlarına üyelik, yerel yönetim komisyonlarına halkın katılımı, kent konseylerine katılım gibi pek çok farklı yönetime katılma uygulaması bulunabilmektedir. Bazı araştırmacılara göre ülkemizde vatandaşların demokratik kitle örgütlerine katılım düzeyi düşüktür (Çetin, 2010: 27).

Ancak ülkemizde Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde yönetim ve yeni kamu yönetimi kapsamında önemli düzenlemeler de yapılmıştır. Her ne kadar eksiklikler olsa da yerel yönetimlerin sınırlı hizmet üreten ve merkezin bir uzantısı görünümünden katılımcı, özerk ve yerel demokrasinin baş aktörü konumuna getirilmesinde önemli adımlar atılmıştır. Yine üniversiteler, sendikalar, kamu kurumu niteliği taşıyan meslek kuruluşlarının yönetim sürecine daha çok katılması; Yerel Gündem 21'ler ve kent konseylerine katılımın artması da önemli gelişmelerdir (Ökmen ve Canan, 2009: 163).

1.3.1.6. Örgüt Yönünden Türk Kamu Yönetimi

Örgütsel anlamda Türk kamu yönetimi genel olarak merkezi idare ve mahalli idareler şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Merkezi idare kuruluşları kendi içinde coğrafi durum, ekonomik şartlar vb. açılardan çeşitli bölümlere ayrılmaktadır. Mahalli idareler ise köy, belediye ve illerde halkın mahalli ihtiyaçlarının karşılanması için oluşturulmuşlardır. Merkezi yönetim kuruluşları ve mahalli idare kuruluşlarının görevleri ve yetkileri kanunlarla düzenlenmektedir (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982: madde 126-127).

Merkezi idare ise önceden Cumhurbaşkanı, bakanlar kurulu, çeşitli bakanlıklar ve bu bakanlıklara bağlı kuruluşlar, başkent teşkilatının taşra uzantıları şeklinde çeşitli birimlerden oluşmaktaydı (Nohutçu, 2016: 5). Ancak

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçilmesiyle birlikte Bakanlar Kurulu da kaldırılmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982: madde 109-115).

Örgüt yönünden bakıldığında Türk kamu yönetimi düzeni büyük ölçüde Osmanlı döneminden miras alınmaktadır. Bu durum da beraberinde birtakım sorunları getirmektedir. Bunlardan en önemlisi merkeziyetçiliğin oldukça güçlü olması ve bazı durumlarda oldukça fark edilir düzeyde artarak öne çıkmasıdır. Bu durum yerel yönetimlerin karar almasında ve organlarının oluşumunda merkezi idareye oldukça bağımlı hale gelmesine neden olmaktadır. Ayrıca yine bu sebepten dolayı yerel yönetim kuruluşları gelir bakımından da merkezi idareye bağımlı hale gelmektedir (Görmez, 2000: 86).

1.3.2. Türk Kamu Yönetimi Örgütlenmesi

Biçimsel örgütler esasında çeşitli amaçları gerçekleştirmek için belli kurallar temelinde oluşan ve belli kurallara göre faaliyetlerini yürüten örgütlerdir (Ağlargoğlu, 2018: 47). Kamu kuruluşları da bu şekilde belirli kurallar nezdinde oluşup faaliyetlerini yürüten ve içerisinde hiyerarşik ilişkiler, görev dağılımları, işleyiş süreçleri vs. barındırdığı için sosyologlar tarafından biçimsel örgütler kategorisinde değerlendirilmektedir. Dolayısıyla bu kuruluşların da kendi içlerinde teşkilatlanma durumları söz konusu olmaktadır (Öztekin, 2010: 87).

Türk idaresi esasen kanunla düzenlenmekte olup görevleri ve kuruluşu itibarıyla bir bütündür. İdarenin bu görev ve kuruluşları Türk kamu yönetimi sisteminde merkezi yönetim ve yerinden yönetim olmak üzere temelde iki esasa dayanmaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982: madde 123). Türk kamu yönetiminin bu yapısı aslında 19. yüzyıl batılılaşma hareketleriyle başlayan ve uzun yıllar devam eden birtakım reformların sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu ikili görünümü itibarıyla Türk kamu yönetimi Fransız kamu yönetimine benzemektedir (Çetin, 2010: 22).

Türk kamu yönetimini daha yakından tanımak için merkeziyetçilik ve yerindenlik ilkeleri aşağıda daha detaylı olarak incelenmektedir.

1.3.2.1. Merkeziyetçilik İlkesi: Kavramsal Çerçeve ve Temel Özellikleri

Merkeziyetçilik anlayışı Osmanlı'dan Cumhuriyet'e miras kalan kamu yönetimi niteliklerinden en güçlüsü olup bu bürokratik yönetim geleneği tek parti döneminde de güçlü olarak hissedilmekle birlikte ilerleyen dönemlerde de Türk kamu yönetiminde güçlü bir şekilde etkisini göstermiştir (Ökmen ve Canan, 2009: 157).

Merkeziyetçilik veya merkezden yönetim genel olarak bir ülkede vatandaşlara sunulacak olan kamusal hizmetlerin KİT (kamu iktisadi teşebbüsü), belediye, üniversite veya köy gibi farklı tüzel kişilikler tarafından değil doğrudan devlet tarafından sağlanmasını ifade etmektedir (Gözler ve Kaplan, 2013: 30). Merkezden yönetim ilkesi özellikle 19. yy - 20. yy arasında geçerli olan geleneksel kamu yönetimi anlayışında baskın olarak kendisini göstermektedir. Nitekim bu yönetim anlayışının temel özellikleri olan hizmetlerin doğrudan sunumu, merkeziyetçi bürokrasi, kapalı bürokrasi gibi kriterler merkezden yönetim ilkesini desteklemektedir (Güner, 2014: 66).

Merkeziyetçilik ilkesinin siyasi ve yönetsel olmak üzere iki türü bulunmaktadır. Siyasi merkeziyetçilik yasama ve yürütmede egemen olan tek bir siyasi otoritenin olmasını yani üniter devlet olmayı içermektedir. Yönetsel merkeziyetçilik ise idare alanındaki yetki ve sorumlulukların bütünsel olarak hiyerarşik yapılaşmanın en üstünde toplandığı merkeziyetçi kamu otoritesini anlatmak için kullanılmaktadır (Nohutçu, 2016: 58).

1.3.2.1.1 Merkeziyetçilik İlkesinin Özellikleri

Merkeziyetçilik ilkesinin kendine has birtakım özellikleri bulunmaktadır. İlk olarak merkeziyetçilik ilkesinin benimsendiği bir kamu yönetimi anlayışında kamusal hizmetlere ilişkin karar alma, politikalar belirleyip yürütme yetkisini kullanma bir merkezi organ veya organların elinde toplanmaktadır. Dolayısıyla kamusal mallar ve hizmetler başkentteki merkezi bir organca planlanıp yönetilmektedir (Eryılmaz, 2013: 34).

İkinci olarak devlet tüzel kişiliği olarak örgütlenen merkezi idarenin farklı alanlardaki kamusal hizmetlerle ilgilenmekte olan kolları yani bakanlıklar bulunmaktadır. Ancak bakanlıkların kendilerine ait tüzel kişilikleri olmayıp bunlar

devletin tüzel kişiliğini temsil etmekte ve kamusal hizmetleri devlet adına yürütmektedirler (Gözler ve Kaplan, 2013: 31).

Üçüncü olarak merkezi idarenin kamusal hizmetlere ilişkin faaliyetlerini il ve bölgeler düzeyinde yürütebilmek için kendisine bağlı taşra kuruluşları bulunmaktadır. Bu kuruluşlar da yine kendi başına karar alamamakta ve merkezin belirlemiş olduğu karar ve politikaları uygulamakla görevli olmaktadır. Taşra örgütünün personel terfi, yer değişimi gibi işlemlerini ise merkezi idareye bilgi vermek koşulu ile ilgili hiyerarşik birim yapabilmektedir (Eryılmaz, 2013: 34).

Merkeziyetçilik ilkesinin dördüncü özelliği doğrudan devlet tarafından sağlanmakta olan kamusal hizmetlere ait gelir ve giderlerin toplandığı bir merkezi bütçenin olmasıdır. Bu şekilde yürütülecek olan kamusal hizmetlerin finans analizi daha rasyonel bir şekilde yapılabilmektedir (Gözler ve Kaplan, 2013: 31).

1.3.2.1.2. Merkeziyetçilik İlkesinin Olumlu ve Olumsuz Yönleri

Her ne kadar bazı örgütlerde merkeziyetçilik baskın veya düşük yoğunlukta olsa da genellikle hiçbir örgüt için saf merkeziyetçi olduğu veya merkeziyetçiliğin hiç olmadığı şeklinde bir betimleme yapılamamakta, örgütler genellikle merkeziyetçiliği farklı derecelerde içermektedir. Çünkü merkeziyetçilik ilkesinin birtakım olumlu ve olumsuz yönleri bulunmaktadır.

Türk kamu yönetimi ağırlıklı olarak merkeziyetçi bir yapıda olup bu durumun getirdiği birtakım olumlu özellikler bulunmaktadır. Öncelikle yönetsel bakımdan yasama-yürütme-yargı açısından yetkiler merkezi devlette toplanmakta, böylece güçlü bir üniter devlet yapısı sağlanmaktadır (Çetin, 2010: 24).

Merkeziyetçiliğin önemli bir başka özelliği de yurt genelinde yönetimin tarafsızlığı sağlanarak gelir dağılımı ve kalkınma açısından dengeli bir durumun oluşmasına yardımcı olmaktadır. Bununla birlikte ölçek genişliği sayesinde kamusal hizmet üretiminde kamusal kaynakların daha ekonomik ve masrafsız bir şekilde kullanılması sağlanmaktadır (Nohutçu, 2016: 118).

Önemli bir diğer konu da diplomasi ve milli savunma gibi önemli alanların yerinden yönetim mantığıyla örgütlenememesidir. Bu alanların hem ülkenin bölünmezliği hem de ülkenin genel faydası açısından merkeziyetçilik ilkesine göre örgütlenmesi daha rasyonel olmaktadır (Eryılmaz, 2013: 35).

Yine merkeziyetçilik ilkesi sayesinde askeri güç üzerinde sivil yönetimin üstünlüğü sağlanabilmekte, sunulan kamusal hizmetlerin ülke genelinde daha bütüncül olması ve standardizasyonun sağlanması mümkün olmaktadır (Nohutçu, 2016: 118).

Her ne kadar merkeziyetçiliğin çeşitli yararları bulunsun da önemli birtakım sakıncaları da bulunmaktadır. Öncelikle katı merkeziyetçilik anlayışı yönetimde ağır işleyen bir bürokrasiyi beraberinde getirmekte, bu durum da hantallığa ve kırtasiyeciliğe neden olmaktadır. Öyle ki kamu kuruluşlarında yaşanan yoğun evrak trafiği, yetkisizlik, belirsizlik, anarşi ve karmaşa gibi pek çok sorunun temelinde aslında merkeziyetçiliğin yoğun olarak benimsenmesi ve bunun sonucunda merkezi idareye bağlı taşra birimlerinin kendi başına kısıtlı karar alma yetkisinin olması bulunmaktadır (Gökçe ve Şahin, 2002: 11).

Merkeziyetçiliğin yaratmış olduğu hantallıkla beraber kamu hizmetleri planlanması tek bir merkezden yapıldığından dolayı ülkenin çeşitli yerlerindeki yerel ihtiyaçlar sağlıklı bir biçimde tespit edilememekte, bu durum da kaynak ve zaman israfına neden olmaktadır (Ökmen ve Canan, 2009: 158). Dolayısıyla fayda-maliyet analizleri etkin bir biçimde yapılamadığı için gerçekçi hesaplamalar yapılamamaktadır (Gökçe ve Şahin, 2002: 11). Bu durum da kamusal hizmetlerin hem kalitesini düşürmekte hem de etkin bir şekilde yerine getirilmesine engel olmaktadır (Ökmen ve Canan, 2009: 158).

Merkeziyetçiliğin önemli bir diğer olumsuz yönü ise yönetime katılma konusunda kendini göstermektedir. Nitekim kamu hizmetlerinin yürütülmesine ilişkin kararlar merkezde belirlendiği için vatandaşların da bu karar alma süreçlerine katılmaları oldukça düşük düzeyde kalmaktadır (Nohutçu, 2016: 58). Bu durumda da vatandaşlar daha pasif bir durumda kalabilmekte ve gitgide her şeyi devletten yani merkezi yönetimden bekler hale gelebilmektedir. Haliyle böyle bir tablo yönetime katılmayı azaltmakta ve demokrasi anlayışıyla örtüşmemektedir (Eryılmaz, 2013: 35).

Merkeziyetçilik ayrıca bazı durumlarda kamu personellerinin merkezi idarenin emirlerini ön plana çıkarmasına ve bu durumda da merkezi idarenin popülist politikalarının kamusal hizmetler üzerindeki eşitlik ve tarafsızlık ilkelerini zedelemesine neden olabilmektedir (Nohutçu, 2016: 58). Özellikle Türk kamu

yönetiminde Osmanlı'dan miras alınan merkeziyetçilik anlayışı beraberinde birçok olumsuzluğu da getirmiştir. Dolayısıyla merkeziyetçiliğin olumsuz sonuçları Türk kamu yönetiminde zaman zaman oldukça somut bir biçimde kendisini hissettirmiştir (Görmez, 2000: 82-86).

1.3.2.2. Yerindenlik İlkesi: Kavramsal Çerçeve ve Temel Özellikleri

Türk kamu yönetiminde merkeziyetçilik ilkesinin dışında uygulanmakta olan önemli bir diğer yönetim ilkesi ise yerindenlik ilkesidir (Ökmen ve Canan, 2009: 157). Adem-i merkeziyet olarak da bilinen yerinden yönetim, sunulacak olan kamusal hizmetlerin bazılarının devletten (merkezi idare) farklı kamu tüzel kişilikleri tarafından yürütülmesi anlamını taşımaktadır (Gözler ve Kaplan, 2013: 33).

Yerinden yönetim denilince genel olarak siyasal yerinden yönetim ve yönetsel yerinden yönetim olmak üzere iki farklı kavram akla gelmektedir (Nohutçu, 2016: 60). Siyasi anlamda yerinden yönetim daha çok federal devlet biçimlerinde görülmekte olup siyasal yetkenin merkezi idareyle birlikte daha alt yönetim birimleri olan eyalet, kanton, cumhuriyet, il vb. birimlerle paylaşılmasını içermektedir (Eryılmaz, 2013: 36). Yönetsel anlamda yerinden yönetim ise kamusal hizmetlere dair kararlarda, uygulamalar ve hizmet sunumlarında tüzel kişiliği merkezi idarenin hiyerarşisinin dışında olan, mali ve yönetsel özerkliğe sahip yerel yönetim kuruluşlarının söz hakkının olması durumunu ifade etmektedir (Nohutçu, 2016: 61).

1.3.2.2.1. Yerindenlik İlkesinin Özellikleri

Yerel yönetimler köy, belediye veya illerde yaşayan halkın mahalli müşterek gereksinimlerini karşılamak üzere kanunla kuruluş esasları belirlenmekte olan ve yine kanunla belirtilen şekilde karar organları seçmenlerce seçilerek iş başına gelen kamu tüzel kişilikleridir (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982: madde 127).

Yerindenlik ilkesinde temel amaç kamusal hizmet, mal ve sorumlulukların ilgili yöre vatandaşına en yakın olan makamlar veya birimlerce yerine getirilmesidir. Bu nedenle de yerindenlik ilkesine göre merkezi yönetsel ve siyasal idarenin birey, aile veya gruplara müdahalesi bir tek bu birimlerin kendi ihtiyaçlarını karşılayamamaları durumuyla sınırlı olmalıdır (Nohutçu, 2016: 62). Bununla birlikte merkezi idarenin yerel yönetim birimleri üzerindeki idari vesayet denetimi yetkisi

sonucu aslında yerel yönetimlerde olması gereken yetkilerin pek çoğu yine merkezi idarede toplanmaktadır (Gökçe ve Şahin, 2002: 11).

Yerel yönetim birimleri genel olarak özerk olmaktadır. Özerk olmalarının birincil koşulu da kendilerine ait bir tüzel kişiliklerinin olmasıdır. Bu nedenle de kendilerine ait bir bütçeleri de bulunmakta olup yapılan harcamaları kendi kaynaklarından karşılamaktadırlar. Bu durum ayrıca mali özerkliğin de bir sonucudur (Eryılmaz, 2013: 37). Yerel yönetim kuruluşlarının karar organları da halk tarafından doğrudan seçildiğinden dolayı bu kuruluşlar görece bağımsız kuruluşlar olmaktadır (Nohutçu, 2016: 61). Zira her ne kadar merkezi idarenin yerel yönetim kuruluşları üzerinde idari vesayet denetimi yetkisi bulunsa da yerel yönetim kuruluşları rutin zamanlarda vatandaşlarca iş başına getirilen kendi karar organları vasıtasıyla yönetilmektedirler. Bu yönüyle hizmetlerden faydalanan vatandaşlar merkezi idaredeki aksine burada pasif değil daha aktif olarak yönetime katılmaktadır (Eryılmaz, 2013: 37).

Yerinden yönetim yukarıda da bahsedildiği üzere temel olarak siyasi ve yönetsel olarak ikiye ayrıldıktan sonra yönetsel (idari) yerinden yönetim de kendi içinde çeşitli kollara ayrılmaktadır. Ülkemizde bu ayrım temel olarak yer (coğrafi) yönünden ve hizmet (fonksiyonel) yönünden yerel yönetimler şeklinde olmaktadır (Nohutçu, 2016: 62). Bu yerel yönetim birimleri her biri ayrı ayrı özerk birimler olmakla beraber yatırım plan ve programlarını kendileri yapmakta, bünyelerinde görev yapan personel atama işlemlerini de kendileri yapmaktadır (Çetin, 2010: 24).

Ülkemizde hizmet yönünden yerel yönetimler temel olarak kamu iktisadi teşebbüsleri, üniversiteler, barolar, ticaret ve sanayi odaları, mimar ve mühendis odaları, tabipler birliği gibi kurumlardır. Yer yönünden yerel yönetim birimleri ise temel olarak belediyeler, il özel idareleri ve köyler şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Eryılmaz, 2013: 39). Yine ülkemizde yerel yönetimlere nazaran merkezi idare daha baskın olmakla beraber (Görmez, 2000: 83), Avrupa Birliği (AB)'ne üyelik sürecinde yerel yönetim birimlerinin idari kapasitelerini arttırmaya yönelik çeşitli adımlar atılmış ve yerel yönetimlerin sorumluluk alanları genişletilmiştir (Ökmen ve Canan, 2009: 164-165).

1.3.2.1.2. Yerindenlik İlkesinin Olumlu ve Olumsuz Yönleri

Tıpkı merkeziyetçilik ilkesinde olduğu gibi yerindenlik ilkesinde de birtakım olumlu ve olumsuz özellikler bulunmaktadır. Ülkelerin yapısına göre artıp azalmakta olan bu olumlu-olumsuz özelliklere göre merkezi idarenin yanında uygulanmakta olan yerindenlik derecesi de farklılık gösterebilmektedir.

Yerindenlik ilkesinin belki de en önemli olumu özelliği katılımcılık anlayışını güçlendirmesidir. Zira bu yönde halkın yönetime katılması ve demokratik değerlerin gelişmesine oldukça katkı sağlamakta ve bu konudaki sahip olunan tecrübe ve bilgilerin ilerletilmesine yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla çağımızın vazgeçilmezi olan yönetim sürecine oldukça fayda sağlamaktadır (Eryılmaz, 2013: 38).

Yerindenlik ilkesinin sağlamakta olduğu önemli bir yarar da hizmette yerellik noktasında ortaya çıkmaktadır. Nitekim yerel yönetim birimlerinin karar organlarının vatandaşlarca seçilerek iş başına gelmektedir (Çetin, 2010: 25). Dolayısıyla yerelde karşılaşılan sorunların çözümü için gerekli adımlar o yöreyi daha yakından tanıyan birimler tarafından planlanacağı için daha hızlı ve etkin çözümler üretilmektedir. Böylece vatandaşın talep ve ihtiyaçlarına daha duyarlı olunmaktadır (Nohutçu, 2016: 62).

Yerinden yönetimin önemli bir diğer avantajı da merkezi idarede oldukça hat safhada kendini gösteren bürokrasi ve kırtasiyeciliği azaltma noktasında karşımıza çıkmaktadır. Şöyle ki sunulacak hizmetlere dair karar ve uygulama işlemleri yerindenlik ilkesinde yerel birimlere geçtiğinden dolayı gecikmeler ve evrak işleri azalmakta, etkinlik ve verimlilik ise artış göstermektedir (Eryılmaz, 2013: 38). Dolayısıyla böylece kamu hizmetlerinin sunumunda maliyet-etkinlik ve maliyet-fayda analizleri daha rasyonel hale gelebilmektedir (Gökçe ve Şahin, 2002: 20).

Kamusal hizmetlerin yerel yönetim birimleri tarafından yerine getirilmesinin önemli bir avantajı da merkezi yönetim üzerindeki yükün azaltılmasıdır. Zira kamusal hizmetlerin tümünün merkezi idare tarafından üstlenilmesi kalite düşüklüğünün yanında merkeze önemli bir yük de oluşturmaktadır (Ökmen ve Canan, 2009: 158). Bununla birlikte yerinden yönetim ilkesi kamu yönetiminde siyasiler veya merkezi idarenin popülist ve kayırmacı politikalarının da önüne geçebilmektedir (Nohutçu, 2016: 62).

Yerindenlik ilkesinin yukarıda sayılan avantajlarının yanında önemli dezavantajları da bulunmaktadır. Örneğin ayrılıkçı görüşlerin yoğun olduğu ülkelerde yerindenlik ilkesi ulusal birliğin ve bütünlüğün bozulup, ayrılıkçı faaliyetlerin artmasına yol açabilmektedir (Nohutçu, 2016: 62). Ancak kamu yönetimlerinde bu tür olumsuzlukların önüne geçmek için çeşitli denetim mekanizmaları da mevcut olmaktadır (Güner, 2014: 68-69). Ülkemizde de merkezi idare yerel yönetim birimleri üzerinde idari vesayet denetimi yetkisine sahiptir (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982: madde 127).

Yerinden yönetimin bir diğer olumsuz tarafı da kamu hizmetlerinin sunumunda yeterli düzeyde tecrübe sahibi ve yetkin uzmanlar ve teknik elemanlar bulunamaması sorunudur. Nitekim yerel düzeyde istenilen nitelikte personel bulmak oldukça zordur. Ayrıca nitelikli personel bulunsa bile ortaya çıkan bir diğer sorun da gerekli mali kaynakları bulmak ve kullanmaktır. Nitekim bu sorunlardan dolayı da ülke çapında kamusal hizmetler bakımından eşitsizlikler ve dengesizlikler meydana gelebilmektedir (Nohutçu, 2016: 62).

Yerindenlik ilkesinin bir diğer olumsuz tarafı da bazen yerel yönetim kuruluşlarında yaşanan ölçek sorunlarından dolayı sunulan hizmetlerde olumsuz birtakım dışsallıkların meydana çıkmasıdır. Bu durum hizmet maliyetlerini arttırmakla beraber yönetim birimleri arasında da sorunlara neden olabilmektedir. Bu nedenle de pek çok durumda ayrı yönetim birimlerinin iş birliği içerisinde çalışmasını gerektirmektedir (Eryılmaz, 2013: 38).

Yerel yönetim birimlerinde karşılaşılabilen bir diğer sorun da bu birimlerde mali denetimlerin yapılmasında merkezi idareye göre daha fazla zorluklarla karşılaşılmasıdır. Ayrıca her ne kadar merkeziyetçilik ilkesinde merkezi yönetim yöneticilerinin zaman zaman popülist ve kayırmacı tutumları görülse de yerindenlik ilkesinde de benzer bir durum görülebilmektedir. Zira zaman zaman yerel yöneticiler de kayırmacılık yapabilmektedir (Nohutçu, 2016: 62).

1.4. Kamu Yönetimi ve Reform

Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hemen hemen tüm dünyada iletişim ve bilgi teknolojilerindeki hızlı gelişmeler, uluslararası rekabet, küreselleşme vb. nedenlerden dolayı hem gelişmiş hem de gelişmekte olan çoğu ülkede siyasal,

toplumsal, teknik, kültürel, ekonomik ve idari alanlarda önemli köklü değişimler için çeşitli adımlar atılmaktadır (Gökçe ve Turan, 2008: 176). Hemen hemen her alanda meydana gelen bu değişim ve gelişmeler kuşkusuz yönetim alanında da kendisini göstermektedir (Yılmaz, 2007: 215).

Aslında yönetim alanındaki değişimlerin başladığı yıllar olan geçtiğimiz yüzyılın ikinci yarısına bakıldığında tam da bu zamanların dünyada yeni kamu işletmeciliği ve liberalizmin izlerini taşıdığı görülmektedir (Çetinkaya, 2010: 46). 1960'lı yıllar aynı zamanda küreselleşmenin de yavaş yavaş kendinden söz ettirdiği yıllar olarak kabul edildiğinden dolayı kamu yönetimi alanındaki değişimlerin bu yıllara denk gelmesi dikkat çekicidir (Bozkurt, 2000: 18).

Kamu yönetimi özünde toplum ve devletle ilişkili bir faaliyet alanıdır. Bu nedenle de toplumsal olgular olan ekonomi, tarihsel gelişmeler, siyasi ve kültürel yapı, bilgi ve iletişim teknolojileri vb. pek çok alanla ister istemez içli dışlı olmaktadır. Nitekim kamu yönetimi hem bu alanların ayrılmaz bir mekanizması hem de bunların karşılıklı etkileşim içindeki bir parçası konumundadır. Dolayısıyla kamu yönetiminin varlığını sürdürebilmesi için bu alanlarda meydana gelen değişim ve gelişmelere ayak uydurabilmesi gerekmektedir (Gökçe ve Turan, 2008: 176).

1.4.1. Reform Kavramı

Reform sözcüğünün etimolojisine bakıldığında zaman Latince “re” ve “formera” kelimelerinin birleşmesiyle ortaya çıkan “reforma” kelimesinden geldiği görülmektedir. Reforma kelimesi ise Latince’de ıslah etme, yeniden biçimlendirme, yeniden şekil verme gibi anlamlara gelmektedir (Çakır, 2013: 628).

Reform kavramı en nihayetinde değişim ile ilgili bir kavram olup değişim sürecini ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu nedenle de içinde yeniden düzenleme anlamını da taşımaktadır. Geniş bir açıdan bakıldığında belirli alanlarda yapılacak olan sınırlı düzenlemeler olmakla birlikte daha kapsamlı, daha köklü değişiklikler yapmayı da ifade edebilmektedir (Tutum, 1971: 34).

Tarihsel anlamda ise reform kavramı 16. yüzyılda Avrupa’da Hristiyanlık dini üzerinde meydana gelmekte olan birtakım düzenlemeler ve yeni yorumlamalara verilen isimdir. Kilise mensuplarının çalışmadan aşırı zenginleşmesi ve buna karşılık toplumun büyük bir kesiminin ise aşırı bir biçimde fakirleşmesi Luther gibi çeşitli

şahsiyetlerin buna karşı çıkmalarına ve halkın Kilisenin sömürüsüne karşı çıkmalarına neden olmuştur. İlk olarak Almanya’da başlayan reform hareketleri ardından kısa sürede İngiltere, Fransa ve pek çok Avrupa ülkesinde etkisini göstermiştir (Çakır, 2013: 628-630).

Dinsel olarak iki temel anlamı bulunan reform kavramının ilk anlamı dini daha temiz duruma getirmek amacıyla yeniden biçimlendirme, ikinci anlamı ise Kıyamet Günü öncesi bir ilerleme şeklindedir. Her ne kadar ilk olarak dini nitelikli bir kavram olsa da reform kelimesi daha sonraları daha geniş bir anlama bürünmekte ve evrensel anlamda iyileşme, var olan eski durumdan daha yeniye geçiş için bir ihtiyaç durumunu anlatmak için kullanılmaktadır. Zira günümüzde de bu yönde olumlu bir anlam taşımaktadır. Günümüz tanımıyla bir toplumda kurumsal, kuruluşal veya sistemsel yapıları toplumsal yapının temeline bir zarar vermeden değiştiren yeniden yapılanma, transformasyon veya modifikasyon şeklinde ifade edilebilmektedir (Çakır, 2013: 630).

1.4.2. Kamu Yönetiminde Reform: İdari Reform

Kamu yönetimi alanı işleyişi gereği siyaset bilimi, hukuk, işletme bilimi, hukuk ve daha pek çok disiplinle ilişki içerisinde olup yine bu disiplinlerin sosyal, kültürel, siyasal, yasal çerçeveleri ile de ilgilenmektedir (Eryılmaz, 2013: 8). Bu disiplin alanları da çağın gerekliliklerine ve yaşanan olaylara göre sürekli bir değişim ve dönüşüm içerisinde dirler. Dolayısıyla kamu yönetimleri de bu disiplinlerle ilişki içerisinde olduklarından dolayı sağlıklı bir biçimde işleyişlerine devam edebilmek için yaşanan değişimlere ayak uydurmak zorundadır (Gökçe ve Turan: 2008: 176). Yine her ne kadar bazı yazarlar yargı ve yasama erklerinin faaliyetlerine kamu yönetimi disiplini içerisinde değerlendirmese de nihayetinde bu alanlarda meydana gelen değişiklikler de kamu yönetimini etkilemektedir (Eryılmaz, 2013: 8).

Değişim süreci hayatımızın değişmez bir olgusu olduğundan dolayı hayatımızda pek çok şeyi sürekli olarak yenileme ihtiyacı hissetmekteyiz. Kamu yönetimi veya kısaca idarede de zamanla çağa ayak uydurabilmek adına diğer sosyal kurumlar gibi birtakım değişiklikler yaşanabilmektedir (Tutum, 1971: 34). Nitekim pek çok zaman kamu yönetimindeki bu değişiklikler idari reformlar aracılığıyla yapılmaktadır (Yılmaz, 2007: 227).

İdari reform kavramının farklı tanımlamaları bulunabilmektedir. Zira farklı ülkelerde farklı politik sistemlere göre farklı anlamlar içerebilmektedir. Örneğin bazı coğrafyalarda idari reform denilince siyasal ve sosyal çevrenin artık beklentilerini karşılamakta yetersiz kalan kamusal süreçlerin değişimi akla gelirken, bazı coğrafyalarda ise ekonomik ve sosyal dönüşümlerin neden olduğu modernleşme ve toplumsal değişim akla gelebilmektedir (Temizel, 2010: 119). Genel itibariyle idari reform kamusal örgütlerin görev, amaç, kaynak kullanımı, personel sistemi, örgüt yapısı, halkla ilişkiler, mevzuat vb. alanlardaki eksiklikler ve aksaklıkları tespit edip düzeltme amacı taşıyan sürekli veya geçici, uzun veya kısa vadeli düzenlemelerin tümü şeklinde tanımlanabilmektedir. Bir anlamda mevcut yönetimin kendisinden beklenenleri karşılayabilmek için mevcut durumunu değiştirme ihtiyacı olarak da ifade edilebilmektedir. Bu değişim ihtiyacı yönetim sistemlerinin çevrelerinden kaynaklı olabileceği gibi kendi içsel ilişkilerinden de kaynaklanabilmektedir (Aykaç, Yayman ve Özer, 2003: 154).

İdari reformlar her ne kadar sadece gelişimini henüz sürdüren ülkelerde görülüyor zannedilse de gelişmiş ülkelerde de sürekli gündemde olan bir süreçlerdir (Temizel, 2010: 118). Nitekim değişim sürekli devam eden bir olgu olduğu için hemen hemen tüm ülkelerde vatandaşların da kamu yönetimlerinden buna uygun olarak rasyonel verimli, etkin ve kaliteli hizmet beklentileri değişen çevre koşulları ile birlikte değişmektedir (Aykaç, Yayman ve Özer, 2003: 153). Ancak yine de gelişmekte olan ülkelerde idari reform ihtiyaç ve hareketlerinin gelişmiş ülkelere nazaran daha fazla olduğu söylenebilmektedir. Çünkü gelişmekte olan ülkelerde idarenin mevcut durumu ve idareden beklenen durum arasındaki fark daha fazla olmaktadır (Tutum, 1971: 34).

Tarihsel olarak Türk kamu yönetimine bakıldığında zaman burada da yer yer idari reformlar yapıldığı görülmektedir. Osmanlı döneminden itibaren özellikle Tanzimat döneminde sıkça gündeme gelen idari reformlar Cumhuriyet tarihi boyunca da devam etmiştir (Yılmaz, 2007: 216-218). Farklı zaman dilimlerinde ve farklı coğrafyalarda ekonomik ve siyasal rejimleri birbirinden farklı olan ülkelerde zaman zaman farklı reform hareketleri öne çıkabilmektedir. Bununla beraber bu reformlara daha yakından bakıldığında zaman hemen hemen hepsinin yöntemleri, söylemleri ve hedefleri bakımından benzer nitelikli oldukları görülmektedir. Bu durum da kimi

araştırmacılar tarafından idari reformların küresel nitelikli olduğu ve küreselleşme süreciyle yakından ilişkili olduğu yönünde fikirlerin benimsenmesine neden olmaktadır (Sezen, 2009: 24-25).

1.4.3. İdari Reformların Gerekliliği

Özellikle 1980’li yıllardan sonra Anglo-Sakson coğrafya başta olmak üzere yavaş yavaş dünyanın pek çok ülkesinde geleneksel kamu yönetimi yerini kamu işletmeciliği olarak da bilinen yeni kamu işletmeciliği modeline bırakmaya başlamış ve bu yönde devletler çeşitli adımlar atmışlardır (Eryılmaz, 2013: 10). Aslında reform söylemlerinin de çoğu genel anlamda yeni kamu işletmeciliği modelinin öğütlerini içermektedir (Sezen, 2009: 25). Nitekim bakıldığı zaman idari reform söylemlerinin pek çoğunda performans ölçümü, prosedür yerine sonuca odaklanma, kamuda rekabetin artması, kaynak kullanımında disiplin, büyük yapıların optimal yapılara dönüşümü ve özel sektör tekniklerinin kamuda da uygulanması gibi hedefler bulunmaktadır (Eryılmaz, 2013: 10).

Tüm dünya genel anlamda değişim geçirirken pek çok faktörle birlikte kamu yönetimi alanı da kendini bu değişime uydurmak zorundadır (Aykaç, Yayman ve Özer, 2003: 155). Örneğin kamu hizmetlerinden faydalananların ve kamu görevlilerinin artması, teknolojik gelişmeler, ülke çapındaki önemli siyasi krizler ve değişiklikler, kamu hizmetlerinin çeşitlerinin değişmesi veya sayılarının artması gibi faktörler bazı durumlarda mevcut sistemin yetersiz kalmasına neden olabilmektedir (Çetinkaya, 2010: 44). Doğal olarak her şeyden önce değişen koşullarda kamu kuruluşlarının etkin ve verimli bir şekilde çalışmalarını yerine getirebilmeleri için idari reform sürecine tabi olmaları çoğu durumda bir zorunluluk oluşturmaktadır (Aykaç, Yayman ve Özer, 2003: 155).

Önemli bir nokta da kamu yönetiminde şeffaflık ve katılımcılık alanında karşımıza çıkmaktadır. Nitekim yeni kamu yönetimi anlayışı ve yönetişim gibi çağdaş yönetim modellerinin en önemli detay noktalarından bazıları kamusal alanda özel sektör yönetim modellerinin uygulanması ve katılımcılığın sağlanmasıdır (Lamba, 2014: 146). Ancak pek çok ülkeye bakıldığı zaman kamu yönetiminde bürokrasinin önemli bir yeri olduğu görülmektedir. Türkiye’de ise Tanzimat döneminden itibaren kamu yönetiminde merkeziyetçilik olgusu kendisini önemli

ölçüde hissettirmiştir. Bu aşırı merkeziyetçilik ise beraberinde bürokrasi hastalığı, yoğun evrak trafiği, belirsizlikler, hantallık gibi sorunları getirmiş ve pek çok işin üst kademe yöneticilerde toplanmasına neden olarak bu yöneticilerin de karar alma sürecinde tekeli bir anlayışa yönelmelerine neden olmuştur (Gökçe ve Şahin, 2002: 11). İdari reformlar ise bu noktada kamu ile özel sektör arasındaki geçirgenliğin artması konusunda önemli bir rol oynamaktadır. Örneğin 6428 Sayılı Sağlık Bakanlığınca Kamu Özel İşbirliği Modeli ile Tesis Yaptırılması, Yenilenmesi ve Hizmet Alınması Hakkında Kanun'un yürürlüğe girmesiyle kamu ve özel sektör yeni kamu yönetimi anlayışı çerçevesinde yaklaşmış ve çeşitli şehir hastaneleri-sağlık kampüsleri yapılmıştır. Dolayısıyla idari reformların bir gerekliliği olarak yönetimde şeffaflık ve katılımcılığın artmasının önünü açmak olduğu da söylenebilmektedir (Lamba, 2014: 146).

İdari reformları gerekli kılan bir diğer önemli konu ise güçlü bir kamu yönetimine duyulmakta olan özlemdir. Zira bu amaç uğruna yönetimi geliştirmek için uğraşmakta olan pek çok kuruluş yönetimdeki aksaklıkların giderilmesi için reformlar yapılmasını teşvik eden çalışmalar yapmaktadır (Çetinkaya, 2010: 44). Örneğin Amerika'da 1993 yılında maliyeti daha düşük olan ama daha iyi çalışan bir devlet modelinin yaratılması için Osborne ve Gaebler'in çalışması olan Reinventing Government adlı çalışma rehber alınmıştır (Lamba, 2014: 138). Ülkemizde de kamu yönetiminde gerçekleştirilecek reformlara rehberlik etmesi ve ilgili reform alanlarının tespit edilmesi için zaman zaman çeşitli raporlar hazırlanmıştır. 1946 yılında dönemin Başbakanlığı'na Neumark'a hazırlattırılan rapor, Merkezi Hükümet Teşkilatı Araştırma Projesi (MEHTAP), Kamu Yönetimi Araştırma Projesi (KAYA) ve daha pek çok rapor bu araştırmalara örnek olarak gösterilebilmektedir (Coşkun, 2005: 42-43).

İdari reformları gerekli kılan içsel nedenlerin yanında birtakım dışsal nedenler de bulunmaktadır. Nitekim içinde bulunduğumuz bilgi çağında iletişim teknolojileri ve bilgiye ulaşmadaki olağanüstü gelişme ve küreselleşme de kamu yönetimlerinin yeniden yapılandırılmasını gerekli kılmıştır (Çetinkaya, 2010: 45). Yine özellikle 1980'lerden sonra Dünya Bankası (DB), Dünya Ticaret Örgütü (DTO) ve Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi kuruluşlar Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelere,

idari ve ekonomik sistemlerinde reform yapmaları koşuluyla çeşitli mali destekler sunmaktadır (Şahin, 2007: 69).

İdari reformların bir diğer önemli gerekliliği ise özellikle ülkemiz açısından AB ile bütünleşme çabalarıdır. Nitekim günümüz demokrasi anlayışının zamanla değişen şartları, vatandaşların yönetimden beklentilerini daha etkin karşılama, katılımcılık gibi konularda AB gibi uluslararası veya devletlerarası kuruluşların ülkeler üzerinde yaratmakta olduğu baskılar ve değişen küresel şartlar da zaman zaman yönetimlerde idari reformlara gidilmesine neden olabilmektedir (Coşkun, 2005: 43). Çünkü idari reformlar çoğu zaman toplumsal değişimle ilişkili olmaktadır (Aykaç, Yayman ve Özer, 2003: 155).

Benzer şekilde 1970’li yıllardan sonra dünya genelinde yaşanmakta olan küresel ölçekli ekonomik krizlerin devletler üzerindeki olumsuz etkisi, yaşanan enerji darboğazları, ekonomik durgunluk ve buna bağlı olarak geniş ölçekli bütçe açıkları da idari reformları gerekli kılan önemli dışsal nedenlerdir (Çetinkaya, 2010: 135). Yaşanan bu ekonomik olumsuzluklar gelişmekte olan ülkeler başta olmak üzere pek çok ülkeyi zor durumda bırakmış, bu sorunları aşmak için kendisine başvuru IMF gibi kuruluşlar da mali destek karşılığında ülkelerden reform beklentisi içerisine girmiş (Şahin, 2007: 69), bu durum da beraberinde pek çok yapısal reform getirmiş ve devletin rolünün pek çok alanda küçülmesine neden olmuştur (Çetinkaya, 2010: 135).

2. KÜRESELLEŞME: TANIMI, TARİHSEL GELİŞİMİ, ÖZELLİKLERİ VE ÇEŞİTLERİ

Her geçen gün dünya üzerinde pek çok alanda oldukça önemli değişim ve dönüşümler ortaya çıkmaktadır. Üstelik bu değişimler sadece belli konularla veya mekânlarla sınırlı olmayıp gittikçe tüm dünyayı etkiler hale gelmektedir. Değişimin yaşandığı alanlar kısaca ifade etmek gerekirse toplumsal, siyasal, kültürel, teknolojik, ekonomik, çevresel vb. şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Tüm bu alanlarda yaşanmakta olan değişim ve dönüşümlerin hemen hemen hepsi sosyal bilimciler tarafından küreselleşme süreci içerisinde ele alınmaktadır. Dolayısıyla yaşanmış olan, yaşanmakta olan ve yaşanacak olan değişimleri daha kapsamlı olarak değerlendirebilmek için öncelikle küreselleşme sürecini daha yakından tanımak gerekmektedir.

Küreselleşme olgusunu sağlıklı bir biçimde ele alıp inceleyebilmek için de öncelikle kavramın kökenini, ortaya çıkışını, tarihsel koşullarını ve gelişim sürecini incelemek gerekmektedir. Nitekim artık küreselleşme neredeyse tüm insanlığı ilgilendirmekte olan pek çok değişim dönüşümün adeta referans noktası haline gelen önemli bir süreçtir. Bu denli önemli bir olgunun ortaya çıkış süreci de bir o kadar önemli ve uzun solukludur. Bu nedenle de küreselleşme sürecinin altında yatmakta olan toplumsal dinamikler, ideolojik hareketler, sosyal ve ekonomik faktörler vb. pek çok gelişme de oldukça önem taşımaktadır. Tüm bunların ışığında küreselleşme süreci bir yandan dünya üzerindeki insanları birbirine yaklaştırıp onları farklı açılardan birbirlerine bağlı hale getirirken bir yandan da beraberinde oldukça önemli sorunları getirmektedir.

2.1. Küreselleşme Kavramı

Özellikle 1989 yılında doğu blokunun son bulması ve akabinde 1991 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin dağılmasıyla birlikte yavaş yavaş dünyanın gündemine oturan en temel olgu “küreselleşme” veya başka bir deyişle “globalleşme” olmuştur (Eken, 2006: 243). Öyle ki son yirmi yılı aşkın süre içerisinde hem uluslararası diplomasi ve politika konularında hem de uluslararası

ilişkiler alanında yapılmakta olan akademik çalışmalarda en sık dillendirilen terimler arasında yerini almıştır (Bayar, 2008: 25).

Artık dünya öyle bir hal almaktadır ki neredeyse her alanda herkesin dilinde bir küreselleşme sözcüğü alıp başını yürümektedir. Bu yönüyle kimi araştırmacılar küreselleşme kavramını sihirli bir sözcük, bir parola, geleceğin ve aynı zamanda geçmişin tüm gizemli kapılarını açan anahtar gibi metaforlar kullanarak ifade etmektedir (Bauman, 2010: 7). Dilimize yerleşen ve kimi araştırmacılarca yepyeni bir kavram olarak nitelendirilen küreselleşme kavramı bugün aynı zamanda pek çok üniversite kürsüsünden sokaklardaki seyyar satıcılara kadar da pek çok kesimin aşına olup gözlemlediği, fikir sahibi olduğu bir kavramdır. Bu yönüyle de bir yandan oldukça ilginç bir olgu olmasına rağmen öte yandan oldukça yaygınlık kazanan sıradan bir kavram haline gelmiştir (Koç, 2003: 50). İşte bu yüzdendir ki küreselleşme kavramı artık neredeyse her olayla bir şekilde ilişkilendirilmekte, olaylar arası neden-sonuç ilişkilerinde temel bir aktör olarak öne çıkmakta ve bu geniş kullanım alanından dolayı da temelde ne olduğu pek anlaşılmayan klişe bir kavram biçiminde karşımıza çıkmaktadır (Bayar, 2008: 25). Bu durum da kavramın pek çok araştırmaya ve tartışmaya konu olmasında etkili olmaktadır (Eken, 2006: 244).

Küreselleşme hakkında yapılan bu tartışmalar kimi zaman oldukça şiddetli, kimi zaman oldukça renkli, kimi zaman ise de oldukça karmaşık olabilmektedir. Çünkü küreselleşme süreci tüm hızıyla devam ederken bir yandan insanlığa çeşitli katkılar sunmaktayken bir yandan da insanların hayatından birtakım şeyleri koparıp götürmektedir (Acar, 2004: 1). İşte bu nedenle de günümüz popüler ve akademik literatüründe oldukça sık tartışılmakta olan konuların başında küreselleşme olgusu gelmektedir. Nitekim küreselleşme kavramına olumlu veya olumsuz yönde bakan araştırmaların olması bu tartışmaları da arttırmaktadır (Zengingönül, 2004: 15). Her ne kadar küreselleşme hakkında onlarca kitap, akademik çalışma, belgesel, dergi makaleler vb. hazırlansa da, kütüphanelerin ve kitapçıların raflarını küreselleşme olgusuna ilişkin çok sayıda eser süslemiş olsa da hâlâ bu konu hakkında kafaların karışık olduğu aşikârdır. Üstelik bu kafa karışıklığı gündelik hayattaki sıradan insanların yanı sıra entelektüel ve akademik camialarda da kendisini hissettirmektedir (Acar, 2004: 1).

Küreselleşme en nihayetinde ekonomik ve toplumsal anlamdaki ilişkilerin global düzeyde giderek güçlenmesi ve bu süre zarfında dünya üzerinde herhangi bir yerde yaşanan en ufak çaplı bir olayın bile anında dünyanın diğer ucundaki insanları etkileyebildiği gerçeğini yansıtmaktadır (Koç, 2003: 52). Bu etkilenme olumlu yönde olabildiği gibi olumsuz yönde de olabilmektedir. Örneğin pek çok akademisyen ve araştırmacıya göre küreselleşme ekonomik anlamda dünyayı hızla bütünleştirmekte ancak buna karşılık toplumsal anlamda dünya üzerinde aynı bütünleşme sağlanamamaktadır. Bütünleşme bir yana dursun, var olan toplumsal düzen üzerinde olumsuz sonuçlara ve kapanmalara yol açtığı bile öne sürülen fikirler arasındadır (Bozkurt, 2000: 9). Küreselleşme bireyler ve toplumlar üzerindeki etkilerinin yanında devletler ve onların yönetim şekilleri üzerinde de çeşitli etkilerde bulunmakta ve değişimlere yol açabilmektedir (Eken, 2006: 251). Ancak sözcüklerin dikkatsiz kullanımın yanı sıra entelektüel açıdan da küreselleşme kavramının oldukça bulanık kullanımı, kim tarafından, ne için hangi etkiyle ve kime karşı kullanıldığının da belirsiz kalmasına neden olmaktadır. Bu belirsiz kullanım ise küreselleşme kavramının hem siyasi anlamda hem de analitik anlamdaki tartışmaları üzerine olumsuz yönde yansımaktadır (Tartanoğlu, 2002: 201-202). Bu nedenle de küreselleşme kavramını tanımlayabilmek ve dünya üzerindeki etkilerini ortaya çıkarabilmek oldukça önemlidir (Zengingönül, 2004: 15-16).

2.1.1. Küreselleşme Kavramını Tanımlayabilmek

Son yıllarda sıkça adından söz ettiren ve genel itibarıyla ticaretin, malların ve sermayenin dünya üzerindeki akışkanlığı noktasından çıkışını alan küreselleşme kavramı insanların hayatında gittikçe daha geniş yer edinmektedir. Bununla beraber etki alanı bu derece büyük olan bu kavramın literatürde tek bir tanımı bulunmamakta, farklı disiplinlerce ve ideolojik perspektiflerle yapılmış farklı tanımları bulunmaktadır (Yaylı, 2012: 334). Farklı görüşlerden kaynaklı bu tanımlamalar hakkında net olan bir şey varsa o da çeşitli küreselleşme unsurları arasında tam bir uzlaşa sağlanamamış olmasıdır. Aslında bu durum oldukça normaldir; çünkü farklı görüşler, ideolojiler, bakış açıları vs. her biri küreselleşmeyi kendi perspektifinden ele almakta ve doğal olarak da ortaya farklı tanımlamalar çıkmaktadır (Zengingönül, 2004: 15). Dolayısıyla her ne kadar kavram oldukça popüler ve ilgili literatür geniş

olsa da kesin bir tanım vermek güçtür. Ayrıca çeşitli açılardan birbirinden farklı şekillerde ve anlamlarda yapılan tanımlar yüzünden küreselleşme kavramının yanlış anlaşılması gibi olumsuz sonuçlar da ortaya çıkabilmektedir (Aydemir ve Kaya, 2007: 261).

İlk olarak küreselleşmeyi en basit şekilde yeryüzü üzerinde farklı bölgelerde yaşamakta olan insanlar, devletler veya toplumların birbirleri arasında gerçekleşen etkileşim ve iletişim süreçlerinin gittikçe karşılıklı bağımlılık çerçevesinde yürütülmesi olarak tanımlamak mümkündür (Bayar, 2008: 25). Bununla birlikte alan yazında pek çok kez globalleşme, post-modernizm, yenedünya düzeni, neo-liberalizm gibi kavramlar da küreselleşme ile bir arada kullanılabilmektedir (Çalık ve Sezgin, 2005: 56). Siyaset, ekonomi, kültür, sosyal politika ve daha birçok alanda yaşanan değişim ve dönüşümü ifade etmek amacıyla kullanılan küreselleşme kavramı artık neredeyse klişe bir sözcük haline gelmiştir (Bozkurt, 2000: 17). Nitekim Bauman'a göre artık hemen hemen herkesin bir şekilde muhatap olduğu moda deyim olan küreselleşme kavramı çağın bir parolası, sihirli sözcüğü ve geleceğin anahtarı konumuna gelmiştir (Bauman, 2010: 7).

Global bütünleşme olarak da ifade edilebilen küreselleşme ülkeler arasındaki siyasi, sosyal ve ekonomik ilişkilerin gelişip yaygınlaşmasıyla kutuplaşma ve ideolojik ayrışmaların çözümlenmesi; farklı kültürler, inançlar ve beklentiler arasındaki ilişkilerin yoğunlaşması anlamlarını da içermektedir. Dolayısıyla küreselleşme aynı zamanda maddi ve manevi birtakım değerler ve bu değerler etrafında oluşan birikimlerin ulus devlet sınırlarını aşip dünya genelinde yayılma imkânı bulması anlamına da gelmektedir (Erdinç, 1999: 112).

Gerçekten de son yıllarda etki ettiği alanların iyice artması sonucu daha önceden belirlenmiş ulus devlet sınırlarının önemini azaltan küreselleşme kavramı kimi araştırmacılara göre bir mit, kimilerine göre çok uluslu şirketlerce öne sürülen bir propaganda deyimi, kimilerine göre ise de üzerinde yaşadığımız yerkürenin çehresini değiştiren önemli bir olgudur (Albeni ve Eroğlu, 2002: 18). Her ne kadar günümüzde küreselleşme pek çok alanda ulus devlet sınırlarını aşip dünyaya açılma anlamını içerse de geçmişte bu alanlar içerisinde en başat rolü ekonomik/iktisadi alan oynamıştır (Aydemir ve Kaya, 2007: 278-279). Bu yönüyle küreselleşme git gide insanların hayatlarında daha önemli hale gelen global piyasa güçlerinin uluslararası

sermaye ve serbest mal hareketliliğini rahatça yapabildikleri bir ortamı betimlemektedir (Atasoy ve Öztürk Kuter, 2005: 13).

Küreselleşme tanımlamalarına devam edilecek olursa önemli bir tanımlama George Ritzer tarafından 2010 yılında yazılan *Globalization A Basic Text* isimli kitapta geçmektedir. Burada geçen küreselleşme kavramı; bilginin, mekânların, nesnelerin, insanların ve alışkanlıklarının büyümekte olan çok yönlü akıntılar ve bu akıntıların karşılaşp yarattığı yapıları içeren gezegen ölçekli bir veya bir dizi süreçtir ki bu yapılar da söz konusu akıntıları engellemekte veya hızlandırmaktadır (Ritzer, 2010: 2). Devletlerin ekonomi ve siyasete ilişkin kararlarındaki değişim gücünün etkisi; ulaşım, iletişim ve daha pek çok teknolojik yeniliklerin hızlandıran etkisi; toplumları ekonomik, kültürel, çevresel, siyasal vb. farklı boyutlarda birbirleriyle yoğun olarak etkileşime geçmeleri sonucunda toplumlar arasındaki bütünleşmenin oldukça artması da küreselleşmeye ilişkin tanımlamalar arasındadır (Cebeci, 2011: 367).

Küreselleşme konusunda yapılan bir diğer tanımın odak noktası ise ulusal kavramlardır. Buna göre çağımızda artık tüm dünyada ulusal kimlikler ve ulusal aidiyetler yavaş yavaş yerlerini küresel olana bırakmakta ve ulusal olan pek çok kavram giderek anlamını yitirmekte, sonuç olarak da dünya giderek küçülmektedir. Küreselleşme kavramı ise bu şekildeki bir bilincin ortaya çıkması ve bireylerdeki dünya algısının değişmesi sürecini ifade etmektedir (Tutar, 2000: 17). Gün geçtikçe dünyanın farklı alanlarını etkisi altına alan küreselleşme süreci bünyesine farklı açılım ve devinimler katmakta böylece mevcut yapısını sürekli olarak yenilemektedir. Dolayısıyla küreselleşme süreci statik bir yapı değil, aksine sürekli olarak değişen dinamik bir olgudur (Bayar, 2008: 25).

Bir başka tanımı ise Peter Marcuse tarafından yapılmaktadır. Bu tanımlamaya göre küreselleşme 1970 yılından sonra bilgi teknolojilerindeki ilerleme, döviz kurlarındaki spekülasyon, hava taşımacılığındaki yaygınlık, sınır ötesi sermaye ve fon akışlarındaki artış vb. farklı görünen pek çok şeyin alelade bir kataloğudur (Tartanoğlu, 2002: 201). Öyle ki günümüzde yaygın olarak görüldüğü üzere küreselleşme kavramı neredeyse her olayla ilişkilendirilmektedir (Bayar, 2008: 25). Bu durumu da Marcuse yine tanımlaması içerisinde vurgulamaktadır. Zira küreselleşme ona göre kitlesel pazarlamanın, genetik mühendisliğinin, kültürün, çok

uluslu şirket gücünün, küresel ısınmanın, emeğin uluslararası hareketliliğinin ve yeni uluslararası işbölümünün, ulus devletlerin giderek azalan güçlerinin, post-fordizm veya postmodernizmin Disneyleştirilmesidir (Tartanoğlu, 2002: 201).

Thompson ve Hirst ise *The Future of Globalization* (Küreselleşmenin Geleceği) isimli makalesinde küreselleşmeyi yine karşılıklı bağımlılık ve akışkanlıklar üzerinden tanımlamaktadır. Şöyle ki küreselleşme; gitgide artmakta olan uluslararası bağımlılık ve bunun sonucunda giderek artan uluslararası yatırım, ticaret akışı ve iletişim etkileşimlerinin artmasıdır (Thompson ve Hirst, 2002: 247). Anthony Giddens (2002) ise küreselleşmeyi zaman ve mekân bağlamında ele almaktadır. Zira küreselleşmeyi zaman-mekan dönüşümüyle ilgili bir süreç olarak nitelendirip yalnızca büyük sistemlerin ortaya çıkarılmasıyla değil, bununla birlikte toplumsal deneyimin de yerel ve kişisel bağlamlardaki dönüşümüyle ilişkilendirmektedir (Giddens 2002'den aktaran: Cebeci, 2011: 365). Tek bir küresel kültürün ortaya çıkıp toplumların kendi farklılıklarının, kimliklerinin ve nihayetinde ulusal olan pek çok şeyin dünyanın küçülüp sıkışmasıyla birlikte anlamını yitirmesi sonucu dünyanın tek mekân şeklinde algılanma bilincinin artması süreci şeklinde de tanımlama da bu tanımla benzerlik göstermektedir (Tutar, 2000: 17-18). Ülkeler arasındaki mevcut sınırların aşınarak, duvarların yıkılıp akışkanlıkların artması ve buna bağlı olarak da karşılıklı etkileşimlerin çok boyutlu bir bağlamda ilerlemesi de bu bakış açısından ele alınabilecek bir tanımlamadır (Acar, 2004: 2). Bu tanımlarda dünyanın giderek küçülüp bir bütüne evrilmesi ve bütüncül dünya bilincinin giderek güçlenmesine atıf yapılmaktadır (Aydemir ve Kaya, 2007: 262).

Yine küreselleşme konusunda önemli bir tanımlama ise Samuel Adams tarafından yapılmaktadır. Adams "Globalization and Income Inequality: Implications for Intellectual Property Rights" isimli çalışmasında küreselleşme kavramını şu şekilde tanımlamaktadır. Küreselleşme; insan, teknoloji, hizmetler ve sermaye açısından bütünleşmenin sağlanmasıdır. Ampirik açıdan küreselleşme ise doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ve ticaretin artması, fikir haklarının uygulamaya konularak üretim faktörlerinin devingenliğinin ivme kazanması ve bu bağlamda dünyanın giderek artan bir biçimde daha fazla bütünleşmesi sürecini ifade etmektedir (Adams 2008'den aktaran: Cebeci, 2011: 361). Yine küreselleşme kavramı çoğunlukla belirli görüşler, politikalar, fikirler, teknolojiler, kurumlar, olaylar vb.

olguların global düzeyde bulunur hale gelmesi ve küresel ölçekte ekonomilerin, sınırların ve dahi ulusal kimliklerin çözülmeye başladığı, küresel süreçlerin toplumsal hayatın büyük bir bölümünü belirlediği, dünya toplumlarının giderek birbirine benzeyip ortak bir ekonomik bütünün ortaya çıkması olarak da tanımlanabilmektedir (Tutar, 2000: 17-18).

Dikkat çekici bir betimleme de Ulrick Beck tarafından “What is Globalization” adlı eserde yapılmaktadır. Burada küreselleşme kavramı “globalizm”-“globalite”-“globalleşme” şeklinde üç bakış açısıyla ele alınmıştır. Küreselleşmenin daha çok ekonomik yönüne vurgu yapan “globalizm” kavramı küreselleşmenin politika, kültür, sivil toplum, çevre gibi diğer yönlerini ekonomik boyutun altına yerleştirmektedir. “Globalite” kavramı ise daha çok dünya üzerinde birbirine kapalı bölgelere ayrılmış insanlar arasındaki sınırların yavaş yavaş ortadan kalkmasını ve karşılıklı bağımlılığın artmasını ifade etmektedir. Son olarak “globalleşme” kavramı da uluslararası çok boyutlu bir süreci ifade etmektedir (Beck, 2000: 9-13). Dolayısıyla burada yine küreselleşme sürecinin insanlar, devletler ve toplumlar açısından artan iletişim derecesine ve karşılıklı bağımlılığa işaret edilmektedir (Bayar, 2008: 25). Yine bu görüşe göre küreselleşme sürecinin içerisinde sivil toplum, politika, kültür, çevre vb. pek çok boyut birbiri ile yan yana olup her birinin ayrı ayrı önemi bulunmaktadır. Bu nedenle de Soğuk Savaş Dönemi’nden sonra ortaya çıkan küreselleşme sistemi ele alınırken kendi bağlamı içerisinde dikkatli bir şekilde incelenmelidir (Beck, 2000: 9-13).

Frederick Jameson Duke küreselleşmeyi iletişimin ve dünya pazarı olgusunun genişlemesi şeklinde yorumlamaktadır. Söz konusu bu iki olgunun günümüzde modernitenin ilk dönemlerine kıyasla oldukça fazla dolaysız ve elle tutulur duruma geldiğini vurgulamaktadır. David Held ise küreselleşmenin daha çok sosyal boyuta odaklanarak, toplumsal ilişkilerin hızı, etkisi ve kapsamı bakımından önemli değişikliklerin meydana geldiği bir süreç şeklinde tanımlamaktadır (Cebeci, 2011: 365). Joseph E. Stiglitz ise daha geniş bir perspektifle küreselleşmeyi; dünya halkları ve ülkelerin bütünleşmesi, iletişim ve ulaşım maliyetlerinin olağanüstü bir şekilde azaldığı sermaye, mal ve hizmetler, enformasyon ve dahi insanların sınırları aşmaları önündeki engellerin ortadan kaldırılması şeklinde tanımlamaktadır (Stiglitz, 2002: 31).

Yine karşılıklı bağımlılığa vurgu yapmakta olan bir başka küreselleşme tanımı bulunmaktadır. Bu tanımlama farklı olarak toplumsal süreçlere de vurgu yapmaktadır. Şöyle ki küreselleşme; dünya üzerindeki karşılıklı değiş tokuşları ve toplumsal karşılıklı bağımlılıkları önce ortaya çıkaran, sonra arttıran ve yoğunlaştırıp yaygınlaştıran toplumsal süreçlere ilişkin çok boyutlu kümeyi ifade etmektedir. Ayrıca bu süreçler yakında olan (mahalli) ve uzakta olan (yerel olmayan) arasındaki gittikçe artan güçlenmeyi insanların daha etkin bir şekilde fark etmelerini sağlamakta, kolaylaştırmaktadır (Steger, 2003: 24-32).

Yapılan bir başka tanımlama küreselleşmenin ekonomik yönüne yoğunlaşmaktadır. Bu tanımlama ayrıca yazar masum olmayan tanım olarak nitelendirmektedir. Buna göre küreselleşme, özellikle soğuk savaş döneminden sonra soğuk savaşı kazanan belirli kapitalist devletlerin kendi aralarında birtakım güç balansları içerisinde dünya çapında öncelikle ekonomik ve ardından siyasi ve kültürel kazanımlar sağlama ve global pazardan mümkün olduğunca büyük miktarlarda pay alma sürecidir (Seyrek, 2002: 185). Bu tanımlamaya göre küreselleşme kavramının merkezinde ekonomi olgusu yatmaktadır. O halde küreselleşmeyi ayrı ayrı olan çeşitli ulusal ekonomilerin buna paralel olarak da ulusal ekonomilere ait yerli stratejilerin hızlı bir şekilde geçerliliğini kaybetmesi şeklinde de tanımlamak mümkün olmaktadır (Tutar, 2000: 18). Bu şekilde ulusal ekonomilerin önemini yitirmesi dolayısıyla dünya tek bir pazarda bütünleşmektedir. Ancak öncesinde bölgesel entegrasyonlar ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan bakıldığında zaman küreselleşmenin ön aşamasında bir bölgede yer alan ve birbirine komşu olan farklı ülkeler kendi aralarında bölgesel bir ortak pazar oluşturmakta ekonomik sorunlara bu çerçevede çözümler arayan bölgesel entegrasyonları oluşturmaktadırlar (Seyrek, 2002: 169).

George Modelski küreselleşmeyi dünyadaki büyük uygarlıklar arasında artmakta olan bağlantının tarihi şeklinde yorumlamaktadır. Yine Modelski küreselleşme için, siyasal toplulukların, medeniyetlerin ve ulusların aralarındaki genel dayanışmanın genişlemesi ve derinleşmesinden kaynaklı bir tarihsel süreç şeklinde bir tanımlama yapmaktadır (Held ve McGrew, 2008: 71). Anthony Giddens bu tarihsel süreç içerisindeki toplumsal etkinliklerin dönüşümüne dikkat çekmektedir. Bahsedilen bu toplumsal etkinliğin küreselleşmesi, belirli açılardan

gerçek anlamıyla dünya üzerindeki bağlantıların (örnek vermek gerekirse uluslararası işbölümüyle veya ulus devlet sistemiyle ilgili bağlantılar vb.) gelişmesi sürecini ifade etmektedir. Bunun yanı sıra genel düzeyde küreselleşme ise mekânsal-zamansal uzaklaşmanın ana boyutlarının en iyi şekilde ifadesi şeklinde anlatılabilmektedir (Giddens, 2010: 37). Giddens küreselleşme kavramını geniş ölçüde modernlik kavramıyla eş tutmaktadır. Çünkü yeni çağda dünya genelindeki toplumsal ilişkilerin yoğunluğu tarihsel anlamda önceki çağlardan oldukça daha fazladır. O halde küreselleşmeyi anlamak isteniyorsa öncelikle modernliğin itki güçleri incelenmesi gerektiğini söylemektedir. Bu itki güçleri kapitalizm, militarizm, iç içe geçmiş olan sanayileşme, devletçilik vb. süreçleri olup bunların doğaları gereği nasıl küreselleşen güçlere sahip olduklarının bilincine varılması gerekmektedir (Held ve McGrew, 2008: 71-72).

Literatürdeki küreselleşmeye ilişkin farklı tanımlamaları çoğaltmak mümkündür. Ancak daha ziyade küreselleşmenin geniş anlamdaki ve dar anlamdaki tanımlamasına bakmak daha sağlıklı olacaktır. Yapılan tanımlardan hareketle küreselleşmeyi özetle dünyanın ekonomik, siyasal, kültürel ve sosyal alanlarda eskiye nazaran daha çok bütünleşmesi ve her alanda mesafelerin artık önemsizleşmesi süreci şeklinde ifade etmek mümkündür. Böyle bir ifade doğrultusunda küreselleşmenin gelişimi için tek taraflı bir süreç yerine zıtlıkları da içeren çift taraflı bir süreç olması gerekmektedir (Dumanlı Kürkçü, 2013: 3).

2.1.1.1. Dar Anlamda Küreselleşme

Sosyal bilimlerde oldukça sık kullanılmakta olan küreselleşme kavramının geniş ve dar anlamda yapılan çeşitli tanımları bulunmaktadır. Dar anlamda küreselleşme finans piyasalarının ekonomik olarak bütünleşmesi şeklinde tanımlanabilmektedir (Şahin, 2009: 176). Öyle ki sermaye hareketlerinin giderek dünyanın tümüne yayılımının bir etkisi olan küreselleşme süreci, teknolojik gelişmelerin de etkisiyle dünyayı yavaş yavaş bir finans piyasasına çevirmektedir (Aydemir ve Kaya, 2007: 264).

Burada küreselleşmenin büyük oranda ekonomik etkileri göz önüne alınarak tanımlama yapılmaktadır. Ana aktör ise tanımdan da anlaşılacağı üzere finans piyasalarıdır ve bu piyasaların ulusal sınırları aşarak dünya çapındaki etkinlikleri

önem arz etmektedir (Talas ve Kaya, 2007: 152). Örneğin bakıldığı zaman farklı ülkelerdeki farklı piyasaların işleyiş şekillerinin ve bu piyasaların birbirleri arası ilişkilerin giderek evrensel hale geldiği görülmektedir (Akgönül ve Masca, 2001: 128). Yüksek oranda uluslararasılaştırma konusuna atıf yapılan dar anlamdaki tanımlamaya göre yatırım, ticaret ve pek çok ekonomik işlemlere ilişkin düzenlemeler gittikçe küresel pazarın hâkimiyeti altına girerek özel ve kurumsal bütünleşme sağlanmaktadır (Şahin, 2009: 176). Bu finans sistemi içerisinde de Birleşmiş Milletler (BM), İnsani Kalkınma Raporu'nda (HDR) dünya üzerindeki günlük el değiştiren dolar miktarını 1, 5 trilyon olarak açıklamaktadır (Aydemir ve Kaya, 2007: 264). Dolayısıyla küreselleşmenin dar anlamdaki tanımında siyasi, kültürel, teknolojik vb. alanlarından ziyade sadece ekonomik yönüne bakılmaktadır (Talas ve Kaya, 2007: 152).

Küreselleşme ile birlikte bir zamanlar ekonomilerin en önemli zemini sayılan ulusal ekonomiler artık yavaş yavaş önemini kaybetmekte, sermaye artık daha dinamik olmakta ve ulusal hükümetlerin finans akışı üzerindeki kontrol güçleri gittikçe azalmaktadır. Bu nedenle de ulus devletlerin ekonomi üzerindeki politik kaldıraçları artık tam anlamıyla işleyememektedir. Ekonomi üzerindeki gücü aşınan ulus devletlerin olduğu bu ortamda ise uluslarüstü (küresel) örgütler hızla nüfuz kazanmaktadır (Bauman, 2010: 60-62).

2.1.1.2. Geniş Anlamda Küreselleşme

Her ne kadar küreselleşme denince önemli oranda ekonomik anlamdaki bütünleşme akla gelse de küreselleşmeyi sadece ekonomik olarak düşünmemek gerekmektedir. Çünkü salt piyasa etkinlikleri nezdinde açıklamak sığ bir bakış açısıyla yapılan yüzeysel bir yorumlama olarak kalmaktadır. Hâlbuki küreselleşme olgusunun ekonomik yönü gibi teknolojik, kültürel, siyasal vb. yönleri de bulunmaktadır (Aydemir ve Kaya, 2007: 278-279). İşte bu noktada geniş anlamda küreselleşme tanımına bakmak gerekmektedir. Geniş anlamda küreselleşme insan toplulukları ve ekonomilerin gelişen iletişim teknolojilerinin de etkisiyle kültürel, siyasal ve toplumsal olarak bütünleşmesidir (Şahin, 2009: 176). Başka bir deyişle geniş anlamıyla küreselleşme, devletlerarası ekonomik, siyasi ve sosyal ilişkilerin ilerlemesi, farklı kültür ve toplumlara ait beklentiler ve inançların daha yakından

tanınması, uluslararası ilişkilerin giderek yoğunlaşması gibi görünürde birbirinden farklı ancak birbiriyle de bağlantılı konuları içermektedir. Tıpkı piyasa sistemlerinde olduğu gibi farklı ülkelerin politik sistemleri, demokrasi ve insan hakları, çevre bilinçleri, dinin inanç vb. düşünceleri de giderek evrensel bir hale gelmektedir (Akgönül ve Masca, 2001: 128).

Küreselleşmenin önemli bir anlamı da yerel olandan evrensel olana, bireysel olandan toplumsal olana yönelik bir tanımlama veya tanımlanma eğilimidir. Bu açıdan bakıldığında küreselleşme görece daha küçük birimler olan aile, cemaat, ulus gibi kavramların daha üst uzantısı şeklindeki ortak evrensel kimliktir. Burada kullanılan evrensellik kavramının temelinde bütün mekânlar ve zamanlar için geçerli olan, insandan doğaya bütün olgulara aynı tür kural, kavram ve rasyonalite ile yaklaşmak bulunmaktadır. Dolayısıyla küreselleşme bir anlamda evrensel kimlikleri ve doğruları yaratma eğilimidir (Koç, 2003: 56).

Küreselleşmeye geniş anlamıyla bakıldığında çok boyutlu bir kavram olduğu görülmektedir. Küreselleşme sürecinde bölgesel ve yerel dinamikler etkilenmekte, teknoloji, iletişim, ulaşım ve haberleşme gibi alanlardaki gelişmeler neticesinde dünya adeta bir küçük köy suretine bürünmektedir. Bu durumda da küreselleşme insanların üzerinde yaşadıkları yerleşim alanlarında kültürel, sosyal ve siyasal değişikliklere yol açabilmektedir (Kayan, 2015: 272).

2.1.2. Küreselleşme Kavramının Kökeni ve Tarihsel Gelişimi

Son yıllarda ekonomik ve akademik çevrelerin üzerinde en çok tartışmakta olduğu kavramlardan birinin küreselleşme olduğu (Karagül, 2001: 203) yukarıda vurgulanmaktadır. Zira yaklaşık son otuz yılı aşkın süredir dünyanın hemen hemen her yerinde sosyal, siyasal ve ekonomik alanlarda yapılan değerlendirmelerde küreselleşme kavramı hep anahtar bir kavram rolünde karşımıza çıkmaktadır (Aydemir ve Kaya, 2007: 260). Bu bağlamda ekonomik ve akademik çevreler küreselleşme kavramının ne olduğu, olumlu ve olumsuz yanlarının neler olduğu, sebepleri ve sonuçlarını birbirinden farklı düşünce biçimleri çerçevesinde ele almaktadırlar. Dolayısıyla bu konulardaki değerlendirmeler ve içerikleri her ne olursa olsun küreselleşme konusundaki tartışmaların varlığı konunun önemini ortaya

koymaktadır (Karagöl, 2001: 203-204). Kavramın kökeni ve tarihsel gelişiminin bilinmesi ise öneminin anlaşılmasına katkıda bulunacaktır.

2.1.2.1. Küreselleşme Kavramının Etimolojisi

Küreselleşme kavramına etimolojik açıdan bakılacak olursa kavramın kökeninin “küresel” yani “global” sözcüğü olduğu görülmektedir. Her ne kadar küresel sözcüğü yaklaşık 400 yıl kökenli bir sözcük olsa da küreselleşme (globalization) kavramı görece daha yenidir. Öyle ki 1960’larda ilk olarak ortaya çıkmış, 1980’lerde kullanım sıklığı artmış ve 1990’larda sosyal bilimler camiasında önemli bir anahtar kavram haline bürünmüştür (Bozkurt, 2000: 18).

Küreselleşme kavramı ister akademik literatürde isterse popüler kültürde olsun; bir süreci, sistemi, durumu, dönemi veya gücü tanımlamak amacıyla kullanılmaktadır. Ancak ilgili kavrama ait bu farklı tanımlama biçimleri çoğu kez yanlış kullanıldığından küreselleşme kavramının anlaşılmasında güçlükler ortaya çıkabilmektedir (Cebeci, 2011: 361). Bu tür olası karışıklıkların önüne geçmek amacıyla Manfred Steger, tüm sınırların geçerliliğini yitirdiği ekonomik, kültürel, çevresel ve siyasi anlamda karşılıklı akışlar ve ilişkilerin ön plana çıktığı toplumsal durumu betimlemek için küresellik kavramını kullanmayı önermektedir (Steger, 2003: 24-32).

Başka bir bakış açısıyla bakılacak olursa İngilizce’den dilimize “küreselleşme” şeklinde çevrilen “globalization” sözcüğünün kökeni “globe” olarak düşünülebilmektedir. Globe kelimesi ise bir şekli belirlemenin ötesine geçerek kendi içerisindeki süreç anlamlı bir bütünselliği yansıtmaktadır. Batılı çevrelerde bu şekilde kullanılmakta olan globe kelimesinden türeyen “global” kelimesi farklı boyutları olan ve bu boyutların birbiriyle karşılıklı etkileşimde bulunduğu düzenli bir işleyişi anlatmaktadır. Kimi kaynaklarda ise tümüyle ele alınmış olan biçiminde geçmektedir (Aydemir ve Kaya, 2007: 263). Tabi burada farklı perspektiflerden yapılan tanımlamalar durumu etkilemektedir (Bozkurt, 2000: 18). Yine Fransızca’da global sözcüğü “homojenlik” anlamı da taşımaktadır. Dolayısıyla global sözcüğünün hem homojenlik hem de bütünsellik anlamları bulunmaktadır. Buradan hareketle global kelimesinden türeyen globelleşme sözcüğünün ise bir süreci ifade ettiği söylenebilmektedir öyle ki bu süreç, içerisinde ekonomi, ekoloji, kültür, sivil toplum,

politika vb. oluşumları yan yana barındırmakta ancak bunları birbirine indirgemeyen bir varoluşu içermektedir (Aydemir ve Kaya, 2007: 263).

2.1.2.2. Küreselleşme Kavramının Ortaya Çıkışı ve Tarihsel Gelişimi

Kavramsal açıdan bakıldığında “global” yani küresel sözcüğünün kökeninin yaklaşık 400-500 yıl öncesine kadar dayandığı literatürde geçen bilgiler arasındadır. Buna karşın “globalization” yani küreselleşme sözcüğü ise görece daha yenidir. Kimi araştırmacılara göre ilk olarak 1960’lı yıllarda ortaya çıkmış olan küreselleşme kavramının 1980’li yıllarda kullanımı artmakta ve 1990’lı yıllardan itibaren ise artık bilim insanları tarafından oldukça önemli kabul edilen bir kavram haline geldiği düşünülmektedir (Bozkurt, 2000: 18). McLuhan 1962 yılında yazdığı “Gutenberg Galaxy” adlı eserinde yeni dünya düzenini ifade etmek amacıyla “global köy” kavramını kullanarak küreselleşme sözcüğünün literatüre girmesini sağlamıştır (Eken, 2006: 258). Bununla birlikte küreselleşme kavramının en eski medeniyetler arasında bile düzensiz aralıklarla meydana gelen karşılaşmalara değin uzanan tarihsel anlamda uzun vadeli bir süreç olduğunu savunan araştırmacılar da bulunmaktadır (Held ve McGrew, 2008: 71).

Dolayısıyla her ne kadar kavramsal açıdan yeni gibi görülse de olgusal açıdan küreselleşme aslında pek de yeni bir olgu sayılmamaktadır. Nitekim küreselleşmenin tarihi değişik coğrafyalarda yaşamış olan insan topluluklarının birbirleri arasındaki etkileşimlerin vuku bulduğu zamanlara değin uzanabilmektedir (Bayar, 2008: 26). Bu haliyle bahsedilen küreselleşme olgusu insanlar arası ilişkilerde pek çok boyutta potansiyel olarak sürekli var olsa da bilimsel anlamdaki son 300 yıllık gelişmeler küreselleşmenin günümüz anlamına evrilmesinde önemli rol oynamıştır. İktisadi açıdan bakılacak olursa teknolojik alanda yaşanan gelişmeler üretimin artmasında katalizör görevi görmüş, ortaya çıkan üretim fazlası ürün de pazara yönelik üretimin ortaya çıkmasına neden olarak bu fazla ürünlerin diğer ülkelere aktarılmasına ve dolayısıyla da küreselleşme sürecine giden yolu açmıştır (Ekinci, 2019: 13-14).

Bakıldığı zaman küreselleşme kavramının yeni bir olgu olup olmadığı ve tarihteki yerinin ne olduğunu tarihteki toplumsal düzenlemeler ve son teknolojileri ortaya çıkaran nedensellik zincirini uzatmak istediğimiz yere bağlı olarak değişecektir (Cebeci, 2011: 375). Bu noktada farklı bakış açılarına rastlanmaktadır.

Modernitenin karakteristiğini temel dayanak noktası olarak alan, sanayi öncesi dönemi baz alıp bu dönemin son 40 yılını temel alan, 1970’li yıllardaki çarpıcı küresel ivmelenmeyi temel alan görüşlere rastlamak mümkündür. Küreselleşmenin tarihini 19. yüzyıl gelişmelerini kapsayacak biçimde ele alanlar küreselleşme ile sanayi devrimi sonucu ortaya çıkan teknolojik patlama arasında güçlü bir ilişki olduğunu vurgulamaktadırlar. 400-500 yıllık geçmişi vurgulayanlar ise 16. yüzyıldaki uzay-zaman daralmasına işaret etmektedirler. Küreselleşmenin tarihini çok daha eskilere ve yeryüzünde yaşayan insanların birbirleriyle kurdukları çok eski etkileşimlere kadar götüren araştırmacılara göre ise eğer tarihsel anlamdaki bu oldukça eski etkileşimler olmazsa küreselleşmenin de kapsamlı bir açıklaması yapılamayacaktır (Steger, 2003: 39). Küreselleşmenin tarihçesi hakkındaki hararetli tartışmalar halen varlığını sürdürmektedir. Örneğin tarihçi Duncan Bell küreselleşmenin tarihsel sürecini yenilik - geri dönüş - devamlılık – dönüşüm şeklinde dörtlü savlar halinde ele almaktadır (Cebeci, 2011: 374).

Küreselleşmenin tarihçesine ilişkin farklı bakış açılarında küreselleşmenin ortaya çıkışı ve tarihsel gelişimini insanın var oluşuna kadar indirgeyen görüşlere rastlamak mümkündür. Çünkü insanlar sosyal varlıklar oldukları için insanın olduğu tüm mekânlar ve zamanlarda insanlar arası ilişkiler de var olmuştur. Örneğin ilk insanlarda balık avlamak için geliştirilen bir aletin veya yontulan taşın bir başka klan grubunda geliştirilen hayvan derisi giysi ile takas edilmiş olması fikri oldukça mümkün görünmektedir. Ancak böyle bir davranışta bir mal ticareti veya Pazar oluşturma fikri olmadığından dolayı küreselleşmeyi bu tarz basit ilişkiler üzerinden değil daha üst düzeyde uluslar ve bu ulusların ilişkileri üzerinden ele almak daha sağlıklı olmaktadır (Ekinci, 2019: 14-15).

Farklı görüş açıları olmakla beraber pek çok araştırmacının üzerinde birleştiği bir konu, bugünkü kullanılan anlamıyla küreselleşme kavramının sınırları kesin ve net olmamakla birlikte üç evreden geçtiği ve bunun sonucunda günümüzdeki biçimini aldığıdır (Bayar, 2008: 26).

2.1.2.2.1. Birinci Dönem

Küreselleşmenin birinci dönemi olarak kabul edilen bu dönemi ve dolayısıyla küreselleşmenin başlangıç tarihini kimi araştırmacılar 19. yüzyıl öncelerine kadar

dayandırmaktadırlar (Bayar, 2008: 26). Bununla birlikte yine literatürde yaygın olarak bu dönemin başlangıç tarihi coğrafi keşiflere kadar uzatılabilmektedir. Öyle ki Fernando de Magalhes'in dünya çevresini dolaşmak amacıyla başladığı yolculuk aynı zamanda dünyanın küçülmesi şeklinde nitelendirilen küreselleşme fikrinin de fitilini ateşlemiştir (Ekinci, 2019: 15). 1870-1911 arası zaman diliminde özellikle buharlı gemilerin ve demiryolunun yaygınlaşması, içten yanmalı motorun geliştirilmesi, telgrafın icadı ve deniz altı telgraf hatlarının geliştirilmesi ve nihayetinde telefonun icadı gibi yeniliklerle taşımacılık ve haberleşme ucuzlamış ve bu alanlarda önemli mesafe kat edilmiştir. Devamında Kanada, Yeni Zelanda, Arjantin, Avustralya, Çin, Rusya gibi büyük pazarların ortaya çıkması dünya ekonomisinde hızlı bir atılımın gerçekleşmesine ve ilerleyen dönemlerde bu ekonominin gelişirken aynı zamanda genişlemesine de neden olmuştur (Karagül, 2001: 208).

Bu dönemde yaşanan teknolojik gelişmeler ve bilimsel ilerlemelerle birlikte eş zamanlı olarak demokratikleşme, hukukun üstünlüğü, insan hakları gibi değerler de gelişme kaydetmeye başlamış ve bu değerler yeni dünya düzeni söylemleri çerçevesinde yeniden tanımlanmaya başlamıştır (Aydın, 2000: 15). Küreselleşmenin bu birinci döneminden önceki oluşum aşamasını da kimi araştırmacılar birinci dönem içerisine dâhil etmektedir. Bu oluşum evresi özellikle Avrupa Kıtasında 15. yüzyıldan 18. yüzyılın ortalarına değin sürmektedir. Bu zaman diliminde yavaş yavaş ulus topluluklar ortaya çıkmakta ve Ortaçağ ulusötesi sisteminin çöktüğü görülmektedir. Aynı zamanda yine Katolik kilisesinin hâkimiyet alanı genişlemekte ve insanlığa ilişkin birey anlayışı gibi düşünceler öne çıkmaktadır (Dumanlı Kürkçü, 2013: 4).

Küreselleşmenin birinci evresinde devletler arası mücadelelerin mahiyeti ve şekli değişmiş, Osmanlı İmparatorluğu yıkılmanın eşiğine gelmiş ve dünya düzeyinde çıkar mücadeleleri ortaya çıkmıştır (Karagül, 2001: 208). Yine küreselleşmenin birinci aşaması Avrupa Kıtası'nda 18. yüzyılın ortalarından 1870'li yıllara kadar sürmektedir. Bu dönem içerisinde başlarda devletlerin üniterliği konusunda keskin yön değişiklikleri de olmuştur. Bununla birlikte resmi anlamda uluslararası ilişkiler anlayışı gelişmiş, birey bilinci oluşmuş ve bu yönde somut ve ciddi bir insanlık anlayışı yerleşmiştir. Uluslararası ilişkilerin beraberinde getirdiği

ulus ötesi ve uluslararası düzenlemeler ve iletişime dair çeşitli yasal sözleşmeler yapılmıştır (Dumanlı Kürkcü, 2013: 4). Bu dönemde küresel piyasalar yavaş yavaş entegre olmaya başlamıştır (Bayar, 2008: 26).

Birinci küreselleşme dönemi coğrafi keşiflerin gerçekleştiği zamanları da içine almaktadır. Coğrafi keşifler sömürgeciliği başlatmasıyla birlikte ticareti de hızlandırmış, Portekiz ve İspanyol denizcilerin ileri silah teknolojileri ve üstün askeri güçleri sömürgeciliği daha da derinleştirmiştir. Her ne kadar küreselleşmenin ikinci döneminde etkileri daha derin gözlemlense de (Savaş, 2004: 24), kimi araştırmacılar sömürgeciliğin küreselleşmenin birinci döneminde görüldüğü kanaatine varmaktadır. Sömürgecilikle birlikte tahakküm altına alınan halklar bol ve ucuz işgücü olanağı sağlamakta, aynı zamanda değerli madenler ve ucuz ham maddeye erişimi kolaylaştırmıştır. Bu gelişmeler ise Merkantilist dönemin başlangıcını oluşturmuştur. Bu dönemde ticareti yapılan mal ve hizmetlerin görece dar bir çerçevede kaldığı söylenebilir, ancak ticaretin sistemli hale gelmesinden dolayı ve ayrıca uluslararası sistem ve ekonomik yeniliklerin gelişmesiyle bu dönem küreselleşmeyi açıkça başlatmıştır (Ekinci, 2019: 15).

2.1.2.2.2. İkinci Dönem

Küreselleşmenin ikinci döneminde dikkate alınması gereken en önemli mihenk taşı Sanayi Devrimi olarak karşımıza çıkmaktadır (Savaş, 2004: 24). Sanayi Devrimi, bilimsel ve teknolojik alanda yaşanan gelişmeler ışığında buhar makinasının sanayiye uyarlanmasıyla ortaya çıkmış ve pek çok alanda verimliliği artırarak üretimde artışlar yaşanmasına neden olmuştur (Ekinci, 2019: 15). Tam keskin bir ayrım olmamakla birlikte araştırmacılar küreselleşmenin ikinci döneminin 1945-50'lere kadar devam ettiğini öne sürmektedir (Bayar, 2008: 26). Bu dönemin temelinde teknoloji, bilim ve ekonomik üretime adapte edilen icatlar bulunmaktadır ki, bu icatlar sayesinde bu dönemde küreselleşme muazzam ölçülerde bir hızlanma kazanmıştır (Savaş, 2004: 24). Benzer şekilde bu dönemde iletişim açısından da önemli gelişmeler yaşanmakta ve iletişim de artık yavaş yavaş küreselleşmeye başlamaktadır (Dumanlı Kürkcü, 2013: 4).

Sanayi Devrimi'nin üretim fazlalığına yol açması sonuç olarak üretilen bu fazla ürünün farklı ülkelere veya bölgelere aktarılması sorununu ortaya çıkarmıştır.

İlerleyen aşamada uluslararası ticaret hacminde artışlar meydana gelmiş ve tüm bu nedenler uluslararası ticarete modernleşmeyi gerekli kılmıştır (Ekinci, 2019: 15). Çünkü artık üretim atölyelerden çıkıp fabrikalara kaymaktadır ve daha hızlı üretim sonucu üretilen mallar dış piyasaya sürülemeyip ilgili ülkenin iç piyasasında kalırsa ekonomik anlamda durgunluk meydana gelmektedir. Bu yüzden de ticari alandaki engellemeler başta gelişmiş ülkeler olmak üzere ülkeleri zor durumda bırakmaktaydı (Karagül, 2001: 206). Bu dönemde farklı teknolojilerle birlikte gelişen haberleşme ve taşımacılık imkânları beraberinde yeni pazarların ortaya çıkmasına neden olmuş ve bu durum da ticarete uluslararası alanda rekabetin giderek yoğunlaşmasına neden olmuştur. Bu artan rekabet sonucunda ise üretimde uzmanlaşma başlamıştır (Karagül, 2001: 208). Bununla birlikte üretim alanında yaşanan artış beraberinde sermayenin de birikimini ve artışını getirmiştir. Uzmanlaşma ve rekabet, sermayenin artışı ve pazar genişlemesi ve gelişmesiyle birleşince sömürge düzeni ortaya çıkmaya başlamış, en nihayetinde de sömürge ve kaynak arayışı amacıyla ulusal sınırların aşılması küreselleşmenin hız kazanmasına neden olmuştur. (Savaş, 2004: 24). Özellikle 1800'lü yıllardan 1900'lerin başlarına kadar olan geçen süre zarfında küreselleşme bilhassa iktisadi açıdan hatırı sayılır derecede ileri bir seviyeye ulaşmıştır. Burada en önemli etken de yine küresel piyasaların giderek derinleşen entegrasyonu ve uluslararası ticarete engel olabilecek tarife ve engellerin en aza indirilerek ulaşım maliyetleri, serbest dolaşım vb. kısıtlamaların minimum seviyeye indirgenmesidir (Bayar, 2008: 26).

Başlangıçta uluslararası ticaretin Batılı devletlerin kontrolünde olduğu bu dönemde ilerleyen yıllarda yeni pazar arayışları ortaya çıktıkça serbest ticaret de doğmuş, sermayenin aktarılması için gerekli olan ve aynı zamanda günümüz piyasa ekonomisinin de yapı taşını oluşturan özel mülkiyete bağlı piyasa mekanizması ortaya çıkmaya başlamıştır (Savaş, 2004: 24). Keza iktisadi anlamda tarihsel sürece bakıldığında 19. yüzyılda dünyada pek çok liberalleşme çabası meydana gelmiştir. Bu liberalleşme çabalarına daha yakından bakıldığı zaman aslında çoğunun temelinde sanayileşmiş toplumların ürettikleri üretim fazlası ürünleri dış piyasalara nasıl daha kolay ulaştırabileceklerine yönelik çabaların olduğu görülmektedir (Karagül, 2001: 206). Uluslararası sermaye ve mal ticaretinin serbestleşmesini yönündeki bu yaklaşımlar zamanla pek çok ülkenin gönüllü veya zorunlu olarak

benimsemek zorunda kaldığı ulusal politikalar haline dönüşmüştür (Aydemir ve Kaya, 2007: 267).

Küreselleşmenin aynı zamanda yükseliş evresi olarak da nitelendirilen ikinci evresinde modernlik olgusu da kendisini hissettirmeye başlamıştır. 1870 ila 1920 yılları arasında kişisel ve ulusal kimliklere ilişkin fikirler ortaya çıkmış, ilk defa Avrupa'nın dışında olan bazı toplumlar da uluslararası topluma kabul edilmiştir (Dumanlı Kürkçü, 2013: 4). 20. yüzyılın ilk yarılarında artık genel anlamda kitle iletişim araçları yaygınlaşmaya başlamıştır (Karagül, 2001: 208). Küreselleşmeyi ortaya çıkaran pek çok faktörden söz edilse de belki de bunlar içerisinde en önemli üç faktör; enformasyon, finans ve teknoloji alanındaki devinimsel dönüşümdür. Bu yönüyle iletişim teknolojilerinde yaşanan baş döndürücü gelişmeler ulaşım alanındaki gelişmelerle birlikte maliyetleri düşürmekte, paranın ve bilginin dünyanın en ücra köşelerine kadar çok hızlı bir şekilde ulaşmasına olanak sağlayarak adeta uzağı yakın hale getirmiştir (Acar, 2004: 4).

Her ne kadar kitle iletişim araçlarının gelişimi ve yaygınlaşması, pazar genişlemesi, serbest dolaşım vb. alanlarda küreselleşmenin ikinci dönemi bir yükseliş dönemi olarak görüle de, bu dönem aynı zamanda küreselleşme açısından pek çok krizlerin de yaşandığı bir dönemdir. Özellikle 1914 yılından 1940'lı yıllara kadar geçen süreçte 1. Dünya Savaşı'nın yaşanması, Büyük Bunalım olarak bilinen ekonomik kriz ve akabinde 2. Dünya Savaşı süreci küreselleşme dinamikleri ve global entegrasyon açısından önemli ölçüde sorun teşkil etmiş ve küreselleşme sürecini sekteye uğratmıştır. Örneğin küreselleşmenin doğasına aykırı olan siyasi alandaki aşırı-milliyetçilik ve iktisadi alandaki kendi kendine yeterlik ve korumacılık politikaları bu dönemde yaşanan süreçlerdir (Bayar, 2008: 26).

2.1.2.2.3. Üçüncü Dönem

2. Dünya Savaşı insanlık tarihinde pek çok olayın dönüm noktası olduğu gibi küreselleşme açısından da yeni bir dönemin kritik dönüm noktası olmuştur (Çeken, Ökten ve Ateşoğlu, 2008: 85). Küreselleşmenin üçüncü döneminde yaşanan küreselleşme süreci kültürel, siyasi, ekonomik, askeri vb. olmak üzere insan hayatını aynı anda pek çok alanda her yönüyle etkileyen çok yönlü bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır (Karagül, 2001: 208).

Küreselleşmenin 2. Döneminde Sanayi Devrimi sonrası esnetilen ticari sınırlar sonucu ortaya çıkan sömürgecilik faaliyetleri dünya devletlerini sömürge devletler ve sömürgeci devletler şeklinde ikiye ayırmış, yaşanan gelişmeler her ne kadar küreselleşme sürecini hızlandırırsa da en çok sömürgeci devletlerin lehine olmuştur (Çeken vd., 2008: 85). Sınırlandırılan kota uygulamaları sonucu sömürge devletlerden ucuz işgücü ve hammadde Batı devletlerine aktarılırken, Batı devletlerinin sermaye ve üretim fazlası ürünleri ise sömürge devletlerine akmakta ve böylece dar bir kapsamda da olsa küreselleşme hız kazanmaktaydı (Ekinci, 2019: 16).

1914-1918 yılları arasında yaşanan 1. Dünya Savaşı devletler üzerinde yıkıcı etkiler meydana getirmiş ve ardından 1929 yılında meydana gelen Büyük Buhran olarak da nitelendirilen ekonomik kriz küreselleşme sürecini sekteye uğratmıştır (Çeken vd., 2008: 85). Devam eden süreçte 1940'lı yıllarda yaşanan 2. Dünya Savaşı sonrası dünya devletlerini derinden etkileyen ekonomik yıkım süreci artık ülkeleri birtakım önlemler almaya itmiştir (Ekinci, 2019: 16). Örneğin Bretton Woods Konferansı'nda çeşitli adımlar atılmış, önlemler alınmıştır. Alınan bu önlemler daha önce krizlerden dolayı durma noktasına gelen küreselleşme sürecine tekrardan ivme kazandırmış, başka bir deyişle de küreselleşme açısından yeni bir dönem olan 3. dönemin başlangıç noktasını oluşturmuştur (Çeken vd., 2008: 85). Alınan önlemlerin bir nedeni de 1. Dünya Savaşı ve 2. Dünya Savaşı gibi büyük çaplı savaşların ve sonrasında yaşanan kriz dönemlerinin tekrar yaşanmamasını temin etmektir (Bayar, 2008: 27).

1944 yılında gerçekleşen Bretton Woods Konferansı'nda Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), Dünya Bankası, Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT), Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) vb. pek çok uluslararası küresel kuruluş kurulmuştur. Bu durum başta gelişmekte olan ülkelerde olmak üzere küreselleşme sürecinin hızlanmasına neden olmuştur (Ekinci, 2019: 16). Nitekim kurulan bu uluslararası kuruluşların güçlü devletlerin siyasi ve ekonomik çıkarlarına hizmet ettiği ve dünya devletlerinin ekonomilerini liberalleştirerek yeniden yapılandırmaya çalıştıklarına dair görüşler de bulunmaktadır. Çünkü başta Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası olmak üzere uluslararası kuruluşların pek çoğu dünya üzerinde meydana gelen ekonomik kriz

durumlarında ülkelere ekonomilerini dışa açmaları yönünde tavsiyeler vermekte ve ticaretin serbestleşmesi yönünde çalışmalar yapmaktadır (Karagöl, 2001: 205).

1970'lerde de dünya genelinde bir kriz ortaya çıkmış, ekonomik durgunluk kendini hissettirmeye başlamıştır (Dumanlı Kürkçü, 2013: 4). Bu dönemde artık dünya ekonomisinde istikrarlı büyüme süreci sapmalar meydana gelmiş, büyüme hızı düşmüş, fiyat istikrarsızlığı ve işsizlik problemleri ortaya çıkmıştır. Bu durum ülkeleri ekonomide koruma politikaları uygulamaya itmiş ve ekonomik durgunluk ortaya çıkmıştır (Akgönül ve Masca, 2001: 133). Her ne kadar gelişmekte olan ülkelerde bu krizin etkileri 1980'lerde görülse de gelişmiş ülkelerde bu krizin etkileri daha erken görülmüştür (Dumanlı Kürkçü, 2013: 4). Yaşanan bu zamansal farklılığın da etkisiyle bir yandan küreselleşme süreci yavaşlasa da devam ederken bazı alanlarda bölgesel entegrasyon veya bölgeselleşme hareketleri görülmüştür (Akgönül ve Masca, 2001: 133). Zira 1970'li yıllara gelindiğinde Bretton Woods Sistemi'nin çökmesi sonucu dalgalı kur sistemi sabit kur sisteminin yerini almış, böylece gelişmiş ülkeler başta olmak üzere dünya ülkeleri sermaye hareketlerinin önündeki kısıtlamaları kaldırma yoluna gitmiştir. Bu durum küreselleşmenin hız kazanmasına neden olarak finansal ve ticaret akımlarında popüler hale gelip ortak kullanımına girmiştir (Çeken vd., 2008: 85).

1980 yılından sonra sermaye ihracı açısından yeni bir dönem başlamıştır (Karagöl, 2001: 205). 1970'li yıllardaki krizlerin ardından sermaye hareketleri önündeki engellerin kaldırılması her ne kadar küreselleşmenin hızlanması açısından önemli olsa da bu durum beraberinde olumsuzlukları da getirmiştir. Zira artık ulusal sınırlar oldukça esnediği için dünya üzerinde bir yerde meydana gelen kriz hızla tüm dünyaya yayılabilme potansiyeline sahip olmuştur. Bunun sonucunda da 1980'li yıllarda dünya üzerinde geniş çaplı krizler daha sık yaşanmaya başlamıştır (Akgönül ve Masca, 2001: 133). 1980'li yıllarda yabancı sermaye yatırımları portföy yatırımı şeklinde yoğunlaşmış, sıcak para olarak adlandırılan fonlar artık ulus sınırlarını aşarak devletlerarası ve kıtalararası dolaşıma girmiş, girip çıktığı ülke ekonomileri üzerinde önemli ölçüde etki gücüne sahip olmuştur. Aslında küresel krizlerin yaygınlaşması bu durumla yakından ilgilidir. Çünkü zamanla kontrolden çıkan uluslararası sermaye, ülke ekonomilerini hazırlıksız etkilediğinde ekonomik problemlerin yaşanması da kaçınılmaz hale gelmektedir (Karagöl, 2001: 209). Yine

bu yıllarda meydana gelen ve ekonomi üzerinde önemli etkileri olan devletin küçültülüp sınırlandırılması, özelleştirme uygulamaları, kamu müdahalesinin azaltılması, dış ticaret serbestisi ve deregülasyon gibi neoliberal kavramlar ve uygulamalar küreselleşme açısından oldukça önemlidir. Bu kavramlar da ülkelerin ekonomi politikalarını büyük ölçüde değiştirmekte ve iktisadi istikrarsızlıklara yol açmaktadır (Seyrek, 2002: 173).

1980’li yılların ekonomik anlamda belki de en önemli olgusu özelleştirme uygulamalarının yaşanmasıdır. Nitekim özelleştirme uygulamalarıyla birlikte teşvik edilen yabancı sermaye yatırımları yönündeki eğilimler özellikle Türkiye gibi daha çok gelişmekte olan ülkeleri derinden etkilemiştir. Ayrıca bu yıllarda gelişmekte olan ülkelerdeki sermaye piyasalarının ciddi anlamda gelişme kaydetmesi, ticari alanda dövizle yapılan işlemlerin liberalleştirilmesi ve ağırlık kazanması göz ardı edilmemesi gereken önemli konulardır (Karagül, 2001: 209). Bu anlamda küreselleşme olgusu özellikle iktisadi alanda 1980’li yıllarda gelişme kaydetmiştir. Bir yandan üretim teknolojilerinin, ürünlerin ve pazarların hızla değişip gelişmesi, bir yandan da rekabet koşullarının giderek daha ağır hale gelmesi sanayi işletmelerini önemli ölçüde etkilemiştir. Doyuma ulaşan pazarlar müşterilerin seçici olmasına, işletmelerin ise ürünlerini çeşitlendirmesine yol açmıştır. Gelişen teknoloji ve artan rekabet koşullarının ürünlerin ekonomik ömrünü kısaltması sonucu işletmeleri minimum stok seviyesinde, düşük maliyetli ancak kaliteli ürün üretmeye ve değişen müşteri talepleri karşısında esnek bir üretim teknolojisi geliştirmeye, ayrıca pazardaki yerini değiştirme, faaliyetlerini daraltıp-genişletme, ortak girişimlerde bulunma gibi görece yeni stratejiler belirlemeye itmiştir. Bu durum karşısında da işletmeler üretim sistemlerinde entegrasyon programları uygulayarak post-fordizm denilen esnek üretim sistemine geçmek durumunda kalmıştır (Aydın, 2000: 21).

1980’lerin sonlarına doğru küreselleşme oldukça büyük bir ivme kazanmış ve daha önce hiç olmadığı seviyelere ulaşmıştır. Bu durumun yaşanmasında çeşitli faktörler etkili olmuştur. Özellikle iktisadi alanda uluslararası sermaye dolaşımı hızı ve uluslararası ticaret hacminin oldukça yüksek seviyelere çıkması ve küresele üretim süreçlerinde meydana gelen büyük dönüşüm bu durumun yaşanmasında önemli etkenlerdir (Bayar, 2008: 27). Bu gelişmelere paralel olarak bu yıllarda teknolojik ve bilimsel ilerlemelerle birlikte elektronik alanında meydana gelen nano

gelişmeler de küreselleşme sürecine hız kazandırmış, dünya devletlerinin homojenleşmesine neden olmuştur (Aydın, 2000: 14-15). Hatta kimi araştırmacılara göre teknolojik anlamda yaşanan bu gelişmeleri iletişim devrimi olarak nitelemek mümkündür. Kuşkusuz yaşanan bu değişim ve dönüşüm içerisinde 1980’den sonraki süreçte kültürel, demografik ve çevresel boyutlarıyla küreselleşme dünya gündeminde de ilk sıralarda yerini almıştır (Bayar, 2008: 27).

1990 ve sonrasında artık ülkeleri sadece ekonomik anlamda değil kültürel, siyasi ve ahlaki değer yargıları bağlamında da etkileyip değişime zorlayan küreselleşme kavramı dünya üzerindeki toplumları bir bütün haline dönüştürmeye başlamıştır (Aydın, 2000: 15). Artık ideolojik anlamda da popüler hale gelmeye başlayan küreselleşme, SSCB’nin zamansız bir biçimde dağılmasıyla zirve seviyelerine ulaşmıştır. Zira artık dünya eskiden olduğu gibi iki kutuplu olmaktan çıkmış, ABD merkezli tek kutuplu bir düzen dünyaya hâkim olmuştur. Bu yeni dünya düzeninde küresel kapitalizm pek çok kuralları ve kurumlarıyla rakipsiz hale gelmiştir (Çeken vd., 2008: 85-86). Bu sayede uluslararası sistem de eskisinden daha akışkan hale gelmiş, aynı zamanda kitle iletişim araçları sayı, hız ve yaygınlık açısından inanılmaz bir hızla artmıştır. Soğuk savaşın bitmesi sonucu çoketniklik, çokkültürlülük, hak ve özgürlükler, gibi kavramlar konuşulmaya başlanmış, insan hakları küresel ve önemli bir sorun haline gelmiştir (Dumanlı Kürkçü, 2013: 5). SSCB’nin çöküşüyle ortaya çıkan yeni sistemde küresel çapta kapitalist ekonomi oluşturmanın önündeki engellemeler de ortadan kaldırılmıştır. 90’lı yılların başında ortaya çıkan bu yeni düzende kapitalizmin bir alternatifi kalmadığı (Aydın, 2000: 13) için uyum sağlayamayan devletler oyun dışı veya çağın gerisinde kalmaktadır. Böylece küreselleşme dünya üzerinde başta ekonomik anlamda olmak üzere kültürel, hukuki ve siyasi olarak hâkim olmaya başlamıştır. (Çeken vd., 2008: 86).

2.1.3. Küreselleşme Kavramının Özellikleri

Bilimsel sınıflandırmada önemli ölçüde kabul gören bir kavram olan küreselleşme kavramı özellikle 1980’lerden sonra bireylerin, toplumların, örgütlerin ve hatta devletlerin ilgisini giderek artan düzeyde çekmekte ve çeşitli tartışmaların odağı haline gelmektedir. Çünkü dünya üzerinde sürekli olarak birtakım değişiklikler ve dönüşümler yaşanmakta; insanlar, topluluklar, devletler ve ekonomiler arasında

meydana gelen etkileşimler ve bunların birbirleri ile olan ilişkileri giderek daha yoğun bir hal almaktadır. Bunun sonucunda da kültür, eğitim, hukuk, teknoloji, siyaset, toplum ve üretim faktörleri (sermaye, emek, doğal kaynaklar) sınır aşırı hale bürünmekte ve uluslararasılaşmaya doğru gidilmektedir (Çeken vd., 2008: 80).

Zaten insanlık tarihiyle eş zamanlı olarak var olan ekonomik ilişkiler bu süreçte artarak devam etmiş, toplumların, milletlerin ve hatta ülkelerin hayatlarını daha iyi ve nitelikli sürdürebilmeleri için dışa açılmaya ve doğal olarak küreselleşmeye ayak uydurmaları gerekli hale gelmiştir (Ekinci, 2019: 4). Küreselleşmenin ne olduğunu anlamak için de akademik, siyasi, ekonomik, kültürel ve sosyal olarak pek çok alanda kullanılmakta olan küreselleşme kavramının özelliklerini betimlemek gerekmektedir (Kartal, 2007: 253).

2.1.3.1. Çok Boyutlu ve Karmaşık Bir Yapıya Sahip Oluşu

Öncelikle küreselleşme kavramı oldukça karmaşık ve çok boyutlu, esnek bir olguyu ifade etmektedir. Öyle ki farklı açılardan bakıldığı zaman farklı yönlere çekilebilecek bir anlama sahiptir (Koray, 2005: 13). Genel anlamda küreselleşme son zamanlarda dünya üzerinde meydana gelen sosyal, ekonomik, teknolojik, siyasi ve kültürel gelişmeleri açıklamaya yönelik kullanılan bir kavramdır. Bu şekilde küreselleşmenin kapsamı çok geniş olduğu için anlamı ve tanımı da literatürde kişiden kişiye farklılık göstermektedir (Kaya, 2009: 14).

Pek çok bilimsel olguya nazaran küreselleşme kavramına ilişkin bilimsel literatür oldukça zengindir. Bunun yanında kavramın pek çok boyutunun yanında sosyal bilimlere ilgilendiren bir yönü olmasından dolayı küreselleşmeye ilişkin oldukça farklı bakış açıları ve yaklaşımlar ortaya çıkmaktadır. Bunun bir sonucu olarak uygulamacılar ve araştırmacılar arasında küreselleşmeye ilişkin bir uzlaşma durumu söz konusu olamamaktadır (Cebeci, 2011: 364). Aslında bu durumun önemli bir nedeni de küreselleşmenin tam manasıyla anlaşılamayan ve bu yönüyle sorunlu bir kavram olmasıdır (Çeken vd., 2008: 80). Dolayısıyla hakkında pek çok tanımlamanın yapılmış olması da açıkça küreselleşmenin oldukça karmaşık ve çok boyutlu bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir (Bayar, 2008: 26). Hiç şüphesiz ki bu denli zengin içerikli bir kavramın bu şekilde karmaşık ve çok boyutlu olması kaçınılmazdır (Koray, 2005: 19).

Bu bilgiler ışığında literatürde yer alan genelde küreselleşme ile ilgili yaklaşımlar ve özelde ise küreselleşme için “tek boyutlu” şeklinde bir tabir kullanmak yanlış olacaktır. Bu durumun temel nedeni de küreselleşme kavramının siyasal, sosyal, ekonomik, tarihsel, kültürel, ekolojik, teknolojik vb. birçok boyutu içeren bir süreci işaret etmesidir. Bu yönüyle de küreselleşme kavramı için “çok boyutlu” tabirini kullanmak daha uygun olmaktadır. Bu durum aynı zamanda birbirleriyle farklı yönlerden çelişen küreselleşme yaklaşımlarının da ortaya çıkmasına neden olmuştur (Aydeniz, Silinir ve Karhan, 2012: 1014).

2.1.3.2. Dinamik Bir Yapıya Sahip Oluşu

Küreselleşme kavramının önemli bir özelliği de bir bünyesinde bir dinamizm içermesidir. Nitekim küresellik olgusu da küreselleşme olgusu da birtakım değişimlerin sonucunda meydana gelen şeyler olduğu gibi, etki alanlarındaki pek çok şey üzerinde de birtakım değişim ve dönüşümlere yol açmaktadırlar (Farazmand, 2001: 247). Zaten küreselleşmenin temelinde insanların birbirleriyle etkileşim biçimlerindeki değişimlerin olması küreselleşmenin dinamizm özelliğini destekler niteliktedir. Benzer şekilde günlük yaşamımızda da “küreselleşme gerçekleşti” şeklindeki ifadelerden çok “küreselleşme gerçekleşiyor” şeklindeki ifadelere rastlanılmaktadır (Cebeci, 2011: 362). Çünkü küreselleşme özü itibarıyla tek yönlü olmayıp birtakım alt boyutları olan bütüncül bir süreci ifade etmektedir (Ateş, 2006: 26).

Başka bir deyişle küreselleşme ile ilintili olarak bazı yazarlar bilginin 3 temel sinyali olduğundan bahsetmektedir. Bunlar 16. yüzyılla ortaya çıkan moderniteden kopuş, postmoderniteye yöneliş ve henüz bu postmoderniteye ulaşamadığı şeklindeki aşamalardır. Ancak burada da yine bir değişim ve dinamizm süreci vurgulanmaktadır (Cebeci, 2011: 362). Yine dünya ekonomilerinin giderek dışa açılması ve birbirine bağımlı hale gelmesi de küreselleşmenin dinamizm özelliğine işaret etmektedir (Kutlu, 1998: 364-365). Bu dışa açılım sürecinde her ne kadar farklı düzeylerde etkilenseler de hem gelişmiş ülkeler hem de gelişmekte olan ülkeler etkilenebilmektedir. Buna neden olan önemli bir faktör ise başta uluslararası ticaret olmak üzere teknoloji ve sermaye hareketlerinde yaşanan hızlı değişimdir. Bu durum

da pek çok ülkenin küreselleşmenin etkisine girmesini kaçınılmaz hale getirmektedir (Kutlu, 1998: 367).

Küreselleşmenin yaratmış olduğu değişimlere önemli bir örnek de devletler üzerindedir. Öyle ki küreselleşmenin devletleri geniş ölçekli olarak değiştirdiği ve bu değişim sonucunda ulus ötesi güçleri ortaya çıkardığı tezi literatürde çokça tartışılan konular arasındadır (Farazmand, 2001: 247). Pek çok bakış açısına göre de zaten küreselleşmenin beklenildiği gibi olağan seyrinde ilerleyebilmesi için gerekli olan en temel şey yapısal değişimdir ki bu değişimin de belirgin bir şekilde ortaya çıktığı yer yönetim alanı olmaktadır (Stiglitz, 2002: 253).

2.1.3.3. Tarihsel Bir Sürece Sahip Oluşu

500 yıldan fazla bir tarihe sahip olan küreselleşme eğilimleri Batılı seyyahların yeni coğrafya keşifleri ile başlayıp köylülüğün yok edilişi, Afrika'nın köleleştirilmesi, sanayi devrimi, kentleşme, ulus devletlerin doğup yükselişi ve zayıflaması, yeni ekonomik yapının dünya geneline yayılması süreçleri boyunca devam etmiştir (Koç, 2003: 52). Küreselleşmenin bir anda olup biten bir şey olmayıp toplumlar üzerinde değişime neden olan bir yapıya sahip olması onun bir süreç olmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle yaratmış değişim ve gelişme her ne kadar hızlı veya yavaş bir şekilde gerçekleşse de yaşanan dönüşümde daima bir devamlılık görülmektedir. Bu nedenle küreselleşmenin es geçilmemesi gereken önemli bir özelliği de devam eden bir süreç olmasıdır (Cebeci, 2011: 362). Çünkü küreselleşme insanlığın gelişimsel sürecinde kendine has bir tarihsel süreci ifade etmektedir. Bu süreç içerisinde insanlar ve toplumlar arası ilişkiler yoğunluk kazanmakta, zaman ve mekân giderek önemini yitirmekte, ekonomi ve siyaset gibi toplumsal ilişkiler ağı önemli referans noktaları haline gelmektedir (Ateş, 2006: 36).

Farklı iktisadi-sosyolojik yaklaşımlar küreselleşmeyi bir süreç olarak belirtmektedir. Bu doğrultuda örnek vermek gerekirse politik ekonomi yaklaşımı küreselleşmeyi bir olgudan ziyade bir süreç bakış açısıyla ele almaktadır. Bunu arka planında yatan neden ise küreselleşmeyi modern kapitalizmin gelişim sürecinde uzun süre boyunca devam edegelen sermaye birikimlerinin doğal bir uzantı süreci olarak görmeleri rol oynamaktadır (Farazmand, 2001: 251). Tarihsel anlamda bakıldığında ise küreselleşmenin çeşitli aşamalarının olduğu görülmektedir. Bununla birlikte

tarihsel süreçte küreselleşmenin devrimci rol oynayan burjuvazinin üretici güçleri geliştirmesinde önemli bir yere sahip olduğu, ilerleyen dönemlerde ise sömürgecilik faaliyetlerinin küreselleşmenin arkasına gizlenerek bir şekilde kendini devam ettirdiğini savunan düşünceler de mevcuttur (Kartal, 2007: 261).

Küreselleşme kavramının bugün farklı anlamlarda kullanılmasında aslında önemli bir etken de kökeninin yüzyıllar öncesine dayanıyor olmasıdır. Küreselleşmenin tarihselliğinden kaynaklanan bu durum sonucunda günümüzdeki anlamıyla ilk defa 1962’de sosyolojik içerikli çalışmalarda Marshall McLuhan tarafından “Küresel Köy” şeklinde kullanılan kavram ilerleyen yıllarında farklı araştırmacılar tarafından farklı şekillerde kullanılmıştır (Cebeci, 2011: 361). Aslında bu yönüyle bakıldığında zaman tarihsellik özelliği küreselleşme kavramını diğer pek çok sosyolojik kavramdan farklı kılmaktadır. Zira küreselleşme tarihsel süreç içerisinde sürekli bir değişim dönüşüm süreci içerisinde olmuş, farklı kültürlerin, yaşam tarzlarının, kimliklerin bir arada sürdürülmesinde etkin rol oynamıştır (Ateş, 2006: 29). Bu açıdan bakıldığında zaman da küreselleşmenin tarihsel dinamik yapısı, konu hakkında çalışmalar yapan araştırmacıların uzay ve zaman konusundaki hassasiyetlerini, tarihsel analize neden bu denli önem verdiklerini açıklar niteliktedir (Cebeci, 2011: 362).

2.1.3.4. Hem Bütünleştirici Hem Ayrıştırıcı Yapıya Sahip Oluşu

Gözden kaçırılmaması gereken önemli bir diğer nokta ise küreselleşmenin hem bütünleştirici hem de ayrıştırıcı bir yapıya sahip olmasıdır (Koray, 2007: 32). Küreselleşmenin ayrıştırıcı yönüne bakıldığında zaman ilk olarak dünya ülkelerinin merkez ve çevre şeklinde ayrılması hususu göze çarpmaktadır. Bu ayrım kimi akademik çevreler tarafından aktif rol üstlenen ülkeler ve pasif rol oynayan ülkeler şeklinde de yapılabilmektedir (Karagül, 2001: 205). Bu sistemde kesin bir sınırla ayrılmamakla birlikte genellikle gelişmiş ülkeler merkez ülkeler sınıfında yer alırken, gelişmekte olan ülkeler ise çevre ülkeler sınıfında bulunmaktadır. Hatta bu ayrım bazı durumlarda bir ülkenin kendi içerisinde bile söz konusu olabilmektedir (Aydeniz vd., 2012: 1017-1018). Öyle ki küreselleşme ilerledikçe yaşanmakta olan gelişmeler ekonomik, askeri güç, siyasal vb. anlamlarda ülkeler arasındaki bu merkez-çevre ayrımı derinleştirmektedir. Daha ileri aşamada ise bu ayrım daha da

derinleşmekte ve dünya ülkeleri; merkez ülkeler, yarı çevre ülkeler ve çevre ülkeler şeklinde çok daha derin katmanlı bir görünüme bürünmektedir (Koray, 2007: 32).

Bütünleştirici yönü ise literatürde zaman zaman homojenleştirme olarak da karşımıza çıkabilmektedir. Nihayetinde toplumlar arasındaki bütünleşme eğilimleri tarih boyunca giderek artmakta olup özellikle Sanayi Devrimi'nden sonra oldukça belirgin bir yapıya bürünmüş, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra ise artan teknik gelişmeler ve iletişim alanındaki gelişmeler insanlığı yöresellikten çıkarmıştır (Kutlu, 1998: 364). Bunun sonucunda ise siyasal, kültürel, ekonomik, sosyal ve teknolojik açıdan özelde toplumlar ve ülkeler, genelde ise tüm insanlık çevresi ile dengeler kurarak karşılıklı bağımlılık içerisine girmekte ve bütünleşmektedir (Aydeniz vd., 2012: 1016). Benzer şekilde ekonomik çıkar grupları da dünya pazarı içerisinde giderek birbirine benzer bir hal almakta ve homojenleşmektedir (Tartanoğlu, 2002: 204).

Aslında 20. ve 21. yüzyıla daha yakından bakıldığı küreselleşmenin bütünleştirici özelliği oldukça ön plana çıkmaktadır. Çünkü bu zaman zarfında özellikle internet, çevrim içi sistemler, haberleşme sistemleri vb. alanlarda yaşanan teknolojik atılımlar finans piyasası ağlarının dünya üzerinde önceden ulaşamayan pek çok noktasına kadar ulaşabilmesini mümkün kılmıştır. Bu sayede ise önceleri çeşitli koşullar ve engeller nedeniyle kesintili bir şekilde gerçekleştirilmekte olan ticaret artık elektronik ticaret formatına bürünerek 7 gün 24 saat kesintisiz bir şekilde devam edebilme imkânı bulmuştur. Bu durum da toplumsal faaliyetlerin ve ilişkilerin artmasına, karşılıklı bağımlılık düzeyinin genişleyip yayılmasına neden olmuştur (Cebeci, 2011: 366). Bu durumun birtakım olumlu ve olumsuz getirileri bulunmaktadır. Olumsuz anlamda bakıldığı zaman küreselleşme ile gelen yeknesaklık ve tektipleşme sömürgeci faaliyetlerin artmasına, terör faaliyetlerinin çok kolay bir şekilde dünyanın bir yerinden başka bir yerine sıçrayabilmesine, ortaya çıkan küresel sorunlara farklı çözümler sunabilecek sistemler ve girişimlerin sekteye uğramasına neden olmuştur (Ateş, 2006: 37). Olumlu yanları ise daha çok ekonomik anlamda ortaya çıkmakta olup büyük alışveriş merkezlerinin tüm dünyada yaygınlık kazanarak ürünlerin ulaşılabilir hale gelmesi, ticari ürünlerin satışının eskiye göre çeşitli engellemelere maruz kalmadan satışının gerçekleştirilebilmesi, maliyetlerin azalması, sınır engellemelerinin ortadan kalkması ve ilişkilerin pek çok açıdan yoğunlaşması şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Yine uydu sistemlerinin gelişerek

bilginin akış hızının artması teknolojik ilerlemeler sayesinde mümkün olmuştur (Cebeci, 2011: 366).

2.1.3.5. İdeolojik Bir Anlam İçermesi

Küreselleşmenin önemli bir yönü de ideolojik bir anlam içeriyor olmasıdır. Örneğin küreselleşme her nasıl ki bazı çevrelerce yeni, bazı çevrelerce ise eski bir olgu olarak görülüyorsa; benzer şekilde kimilerine göre oldukça belirleyici bir etken iken kimilerine göre ise bir ideoloji olarak ele alınmalıdır (Koray, 2007: 14). Ancak bununla birlikte küreselleşmeyi saf bir ideoloji olarak değil de ideoloji içeren bir olgu olarak ele alan yaklaşımlar da mevcuttur. Buna göre küreselleşme bilişim teknolojileri, sermaye faktörünün artı değer birikimi, uluslararası kurumlar, devlet, ülke içerisindeki zorlama ve sınırlamalarla birlikte ideoloji de içeren pek çok faktörün bir sonucudur. Çünkü küreselleşme kamu yönetimi ve kapitalist devlet oluşumunu önemli ölçüde etkilemiştir. Önceleri kamu yönetimi ve devletin çekirdeği geleneksel bir tutumla sürekliliği savunurken; küreselleşme sonrasında kamu yönetiminin ve devletin karakteri ve doğasında önemli değişiklikler yaşanarak geleneksel refah devleti anlayışı yerini şirketleşmiş refah devletine bırakmıştır (Farazmand, 2001: 247-248).

İdeolojik bir anlam içeriyor olması küreselleşme kavramının tanımının tek ve net bir şekilde olmamasının da en önemli nedenlerinden bir tanesidir. Nitekim küresel sorunlar karşısında etkin çözümler ortaya koyma yolunda küresel siyaset anlayışının yerleşip küresel toplum bilincinin gelişebilmesi için küreselleşme kavramsallaştırmalarındaki tek yönlü ideolojik yüklemeler göz ardı edilmemelidir (Ateş, 2006: 37). Örneğin küreselleşme dendiğinde pek çok bireyin kafasında arka planında birtakım neoliberal politikaların ve risklerin saklı olduğu, maddi zorlamalar içeren yapısal değişiklikler şeklinde düşüncelerin oluşmasının başlıca nedeni de bu durumdur (Kartal, 2007: 257).

2.1.3.6. Kapitalizm ile İlişki Halinde Oluşu

Küreselleşmenin ideolojik bir anlam içeriyor olması beraberinde küreselleşmeye kapitalizmin yeni bir biçimi olma sıfatını yüklemektedir (Farazmand, 2001: 248). Literatürde bu konuda göze çarpan en önemli husus; uluslararası

kapitalizmin günümüzde ulaştığı noktada küreselleşme olgusunun üretim süreçlerinden ziyade üretilen mal ve sermayenin değişim sürecinde yani ticaretinde engel yaratan unsurların ortadan kaldırılmasında daha çok ön plana çıktığı konusudur. Bu durum da küreselleşmenin kapitalizme ait kutuplaştırıcı karakterdeki genleri taşıdığına dair eleştirilere karşı çok da kayda değer savunmalar yapamamasına neden olmaktadır (Aydın, 2000: 24). Bu tartışma konusunda göz ardı edilmemesi gereken önemli bir nokta ise ilerde daha detaylı bir şekilde üzerinde durulacak olan küreselleşme yaklaşımlarından aşırı küreselleşme yaklaşımına göre küreselleşmenin temel itki gücünün teknoloji ve kapitalizm olması konusudur (Cebeci, 2011: 382).

Küreselleşme sürecinde dünya üzerinde uluslararası ticaretin önündeki engelleri kaldırmaya yönelik kurulan Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Ticaret Örgütü ve Dünya Bankası gibi teşvik edici ve düzenleyici kuruluşlar aynı zamanda ticaret ve yatırımların serbestleşmesini sağlayarak kapitalizmin küresel düzeyde kurumsallaşmasına katkı sağlamıştır (Ateş, 2006: 30). Günümüzde öyle bir hal almıştır ki artık küreselleşen kapitalizm karşıtlarını da mağlup ettiği için kapitalizm sıfatını üzerinden atarak kendini adeta piyasa ile özdeşleşmiş ve her türlü güç ve iktidardan soyutlamış gibi gözükmektedir. Aslında bu noktada unutulmaması gereken konu kapitalizmin küreselleşme aracılığıyla kendi hegemonyasını sürdürmeye çalıştığı ve bu durumu da sanki hiçbir güç veya baskı olmaksızın dünya piyasalarının kendiliğinden ilerlemesiyle ortaya çıkan bir durum gibi lanse edilmesidir (Koray, 2005: 26-27). Zaten tarihsel süreçte küreselleşmenin ortaya çıkıp adından söz ettirdiği 15. yüzyıldan sonraki dönemde tam da kapitalizmin gerekleri olan ulus devletlerin gücünün aşınıp azalması, küresel sivil toplumların ortaya çıkması ve küresel yönetim gibi olgulardan söz edilmesi küreselleşme ve kapitalizm kavramlarını birbirine daha çok yakınlaştırmaktadır. Nitekim bu dönemde dünya üzerinde kapitalist ekonomi düzeni de başlamaktadır (Cebeci, 2011: 382-383).

Kapitalizm ve devlet her ne kadar birbirinden farklı oluşumlar olsa da devletin sermayeden bağımsız olmadığı gibi kapitalizm de devlete ihtiyaç duymaktadır. Küreselleşme süreci bahsedilen iki gruba da hizmet ettiği için bu süreçte her iki oluşumun da seçkinleri birlikte hareket etmektedir (Farazmand, 2001: 248). Dolayısıyla tüm bu nedenlerden ötürü pek çok araştırmaya göre küreselleşmeyi

kapitalizmin kabuk değiştirmiş hali olarak da yorumlayabilmektedir (Koray, 2005: 14).

2.1.3.7. Sınır Esnetici ve Uluslararasılaştırma Etkisi

Ülke sınırlarının eskiye nazaran daha geçirgen hale gelmesi küreselleşmenin önemli bir diğer özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Küreselleşmenin ilerlemesiyle beraber gittikçe artan liberalleşme eğilimleri devletlerin ulusal sınırlarını esnetmek zorunda kalmasına neden olmuştur (Tağraf, 2002: 46). Toplumsal ilişkiler, bağımlılıklar ve faaliyetlerin artan bir şekilde yoğunlaşması bu durumu tetiklemiştir. Bu durumun bireysel olarak insanlar nezdinde de yansımaları olmuştur. Coğrafi anlamda sınırların yavaş yavaş esnediği düşüncesi ve sınır engellemelerinin ortadan kalktığı düşüncesi insanların kendilerini duygusal anlamda küresel bir bütünün parçası şeklinde algılamalarına yol açmıştır. Bu sürecin sonucunda ise insanlar bireysel ve ortak kimlik algıları değişmeye başlamış ve hayat tarzları önemli ölçüde etkilenmiştir (Cebeci, 2011: 367).

Küreselleşmenin sınır açıklığını tetiklemesinin arka planında devletlerin küresel ölçekte ticaretin önündeki korumacı araçları ve düzenleyici birtakım engellerinin ortadan kaldırılmak istenmesi bulunmaktadır. Çünkü bu sayede finansal işlemler daha hızlı hale gelecek, iletişim ve işbirliği artacak, kültürel ve ticari ilişkiler de güçlenerek nihai olarak küresel bir ekonomi yaratılabilecektir. Bu durumu ise kimi araştırmacılar liberalizmin yaygınlaşması olarak değerlendirmektedir (Farazmand, 2011: 250). Zira bu süreçte geçirgen hale gelen ülke sınırları uluslararası ticarete her ne kadar serbestlik düzeyini arttırsa da bu serbestlikten en çok gelişmiş liberal ülkeler faydalanmakta olup bu ülkelerdeki uluslararası ticaret yapan işletmeler ticaret kapasitelerini daha fazla arttırmışlardır. Ancak yine de küreselleşmenin beraberinde getirdiği sınır geçirgenliği ve ticari serbestleşmeyle birlikte dünya üzerindeki hizmet, mal, sermaye ve bilgi hareketlerinin hızlandığı yadsınamaz bir gerçektir (Tağraf, 2002: 34).

Dünyanın bu şekilde yavaş yavaş bir bütün haline gelmesinde etkili olan sınırların geçirgenliği aslında küreselleşmenin uluslararasılaşma özelliğinden de kaynaklanmaktadır. Bu durum yeni olmamakla beraber tarihsel süreçte uluslararası ekonomi ticaret ve siyaset ilişkiler yüzyıllardır uluslararası bir şekilde

gerçekleşmektedir. Zaten uluslararası ilişkiler alanı bu durumun bir sonucu olarak ortaya çıkmış ve küreselleşme de bu süreci hızlandırmıştır (Farazmand, 2011: 249). Küreselleşme ile birlikte ortaya çıkan çok uluslu şirketler fon yatırımlarını doğrudan yabancı yatırımlara, dış kaynaklara, uluslararası turizm, mal ve hizmet alanlarına yönelttikleri için uluslararası ilişkiler de bu süreçte kaçınılmaz olarak ilerleme kaydetmiştir (Bayar, 2008: 28). Fakat tıpkı küreselleşmenin dinamik bir yapıya sahip olması gibi uluslararası ilişkilerin de dinamik bir yapıya sahip olduğu göz önüne alındığında küreselleşme ve uluslararası ilişkilerin birbirlerini daha çok karşılıklı bir biçimde etkiledikleri sonucuna varılmaktadır (Cebeci, 2011: 362).

Gerçekten de artık günümüzde ulusaşırı ve uluslararası örgütlerin genişleyerek gelmiş oldukları seviye ulus devletlerin mutlak egemenliklerini aşındırmaktadır. Ulus devletleri sadece ulusal topluluklar üzerinde ve belirli toprak parçaları üzerinde ulusal politika geliştirme ve hukuk belirleme yetkisiyle sınırlandırmaktadır. Egemenlik artık eskiden olduğu gibi mutlak ölçüde ulus devletlerde olmayıp ulusal, ulusaşırı ve uluslararası örgütler arasında çoğullaşarak karmaşık bir şekilde paylaşılmaktadır (Held, 1995: 194-196).

Ulusal sınırların giderek önemini kaybetmesi beraberinde birtakım güvenlik sorunlarını da doğurmaktadır. Nitekim önceleri belirli bölgelerde meydana gelen ve o bölgeyle sınırlı kalan terörizm faaliyetleri ulusal sınırların geçirgenliğiyle birlikte coğrafi anlamda bölgesellikten çıkıp küresel bir hal alarak tüm dünyayı etkiler hale gelmektedir. Yine dünya genelinde farklı bölgelerde ortaya çıkan kimlik sorunu küresel ölçekte gündeme gelerek çeşitli çatışmalara yol açabilmekte, kötü yönetim sonucu iflas eden devletler küresel güvenlik açısından risk oluşturabilmektedir. Eskiden yerel düzeyde sorunlar olan çeşitli suç unsurları sınır aşırı organize suç halini alabilmekte, karapara aklama, uyuşturucu ticareti illegal paranın uluslararası tedavülde dolaşımı vb. olumsuz faktörler küresel ölçekli hale gelerek önemli tehditler oluşturmaktadır (Bayar, 2008: 29). Küreselleşmenin sınır üzerindeki bu geçirgenlik etkisi gelişmekte olan ülkelerde daha çok ön plana çıkmakta ve göze çarpmaktadır. Bu durumun ortaya çıkmasında da çok uluslu işletmelerin önemli ölçüde etkili olduğu bilinmektedir (Tağraf, 2002: 46).

2.1.3.8. İnsan Yaşamı Üzerinde Değişikliklere Sahip Oluşu

Küreselleşmenin önemli bir etkisi de insan yaşamı üzerinde birtakım değişikliklerde bulunmasıdır. Bu etki birey-birey, birey-devlet, birey-toplum, toplum-devlet veyahut toplumlar arası ilişkiler üzerinde meydana gelebilmektedir (Aydeniz vd., 2012: 1016). Bunun önemli bir nedeni küreselleşmenin belli bir tarihselliğinin olması ve gelişimini henüz tamamlamayıp devam eden bir yapıya sahip olmasıdır. Çünkü bu durum küreselleşmeyi dış müdahalelere karşı açık hale getirmekte ve bu müdahaleler de insan hayatı üzerinde köklü değişikliklere neden olabilmektedir (Ateş, 2006: 28). Bireyler üzerindeki etkilerden en önemlisi bireysellik algısı üzerindeki değişim olup küresel birey kavramının ortaya çıkması olmuştur. Küresel birey temelde gelişen iletişim imkânları sayesinde evrensel birtakım değerlere karşı aktif olan, çevresinde yaşananlara karşı duyarlı ve katılımcı olan, uzmanlaşmış bilgi kapasitesinin getirdiği bir yetiyle hızlı ve aynı zamanda yenilik odaklı olan bireydir (Ağcakaya ve Öğrekçi, 2016: 34).

Küreselleşme ve bireysellik konusunda gözden kaçırılmaması gereken önemli bir nokta ise küresel birey kavramının tek tip olmayışıdır. Bu konuda genellikle aydınlanma ve modernitenin ortaya çıkardığı birey tipi ile küresel birey kavramı karıştırılmaktadır. Nitekim aydınlanma ve modernitenin amacı rasyonel olan ve tek tip bir birey ortaya çıkarmakken küreselleşme sürecinin bu şekilde bir amacı bulunmamaktadır. Aksine küreselleşme kavramı kültürlerin, kimliklerin ve dünya görüşlerinin oldukça farklılaştığı bir süreci içermektedir (Ateş, 2006: 29).

Küreselleşmenin birey-devlet, birey-toplum ilişkileri üzerindeki önemli bir etkisi yönetim biçimleri ile alakalıdır. Bu noktada iki ayrı görüş bulunmaktadır. Birinci görüşe göre; günümüzde artık demokrasi ve küreselleşme hemen hemen birbiri ile özdeşleştirildiği bir dünyada yaşamaktayız. Bu durum da ister istemez küreselleşme sürecinin ortaçağdan kalma monarşik otoriter yönetimleri yıkarak demokrasinin yaygınlaşmasında önemli etkileri olduğu şeklindeki görüşlerin kabul görmesini sağlamıştır (Ataay ve Kalfa, 2012: 305). Ancak bir diğer görüşteki araştırmacılar küreselleşme ve demokrasinin özdeşleştirilmesine sert biçimde karşı çıkmaktadır. Bunların temel dayanak noktaları ise küreselleşme ile ön plana çıkan ana aktörler olan piyasaların ağırlıklı olarak az sayıdaki zengin insanlar lehine işlediği, bu nedenle de kamusal politikalar belirlenirken sosyal ve ekonomik gücü

elinde bulunduran bu zengin elit grupların daha çok söz söyleme hakkının bulunduğudır. Dolayısıyla toplumdaki diğer halk tabakalarının yönetime katılma düzeyleri zayıflamakta, bireysel haklar, seçme seçilme vb. haklardan yararlanma düzeyleri azalmaktadır (Farazmand, 2011: 263). Sonuç olarak küreselleşme kimilerine göre emperyalizm, sömürgecilik ve kapitalizm sonucu bireylerin haklarını kullanmalarını engellerken kimilerine göre ise bizzat demokratikleşme, özgürlük ve insan haklarının kendisi olarak görülebilmektedir (Aydeniz vd., 2012: 1014).

Küreselleşmenin birey-devlet ve toplum-devlet üzerindeki önemli bir etkisi yolsuzluk ve rüşvet uygulamalarının toplumda artması konusundadır (Farazmand, 2011: 266). Çünkü küreselleşme ile birlikte dünya genelinde egemen hale gelen liberalizm, özelleştirme politikalarını da popüler hale getirmiş ve eski refah devleti uygulamaları yerini rekabet temelli yeni sisteme bırakmıştır (Özdemir, 2009: 65). Başta özelleştirme olmak üzere bu rekabet temelli uygulamalar yeterli denetimden yoksun olduklarında yolsuzluk ve rüşvet gibi pek çok olumsuzlukları ortaya çıkarabilmektedir. Bu tür olumsuzlukların artması ise kaynakların yasadışı, verimsiz ve gayri ahlaki bir şekilde istismar edilmesine, dolayısıyla da sağlıklı bir toplumsal düzenin oluşamamasına neden olmaktadır. Aynı zamanda bu durum vatandaşların devlete ve toplumsal düzenin meşruluğuna olan güvenlerini sarsmaktadır (Farazmand, 2011: 266).

2.1.3.9. Kendine Ait Dili Olan Bir Olgu Oluşu

Küreselleşmenin önemli bir özelliği dikkate alınması gereken bir dilinin varlığıdır. Çünkü küreselleşme sözcüğünü her şeyden önce bir “kavram” olarak tanımlamak oldukça güçtür (Acar, 2004: 2). Bunun çeşitli nedenleri olmakla birlikte önemli bir etken de küreselleşme kavramının bulanık oluşu ve tanımlamalar yapılırken kelimelerin dikkatsiz bir şekilde kullanılmasıdır (Tartanoğlu, 2002: 201).

Küreselleşmenin kendine ait dili olan bir olgu olması ona farklı veriler ışığında bakıldığında farklı anlamlar çıkarılmasına neden olmaktadır. Örneğin dünya üzerinde uluslararası antlaşmalar veya ulus devletlerin çabalarına rağmen çözilemeyen toplumsal sorunlar veri olarak ele alınırsa küreselleşme bu sorunları çözmek için ortaya çıkarılmış neo-liberal proje olarak görülebilmektedir. Eğer ki kapitalizm veri olarak ele alınırsa küreselleşmenin kapitalizme ait bir karakteristik

özellik olduğu, emperyalizm veri olarak ele alınırsa daha farklı anlamlara geldiği sonucuna varılabilmektedir (Kartal, 2007: 251). Ülkelerin gelişmişlik düzeyi nezdinde bakıldığında ise gelişmiş ülkelerde küreselleşme daha çok ticaret ve finans alanlarını ilgilendiren ekonomik temelli bir olgu olarak görülürken gelişmekte olan ülkelerde bundan çok daha öte bir şey olup insanların hayatlarını derinden etkileyebilmektedir (Stiglitz, 2002: 273).

Kavramlar yalnızca kendilerini oluşturan bağlamlar içerisinde ve kendi zamanlarında doğru bir şekilde anlaşılabilir. Bir kavramı doğru bir şekilde anlayabilmek için de o kavramı oluşturan alt boyutlar ve ilişkili olduğu diğer kavramlarla olan ilişkilerine bakılmalıdır (Wallerstein, 2011: 15). Dolayısıyla küreselleşme konusu ele alınırken küreselleşmeye ait boyutlardan hangisinin ele alındığı ve neye dayalı bir betimleme yapıldığını belirtmek daha uygun bir yaklaşım olmaktadır (Acar, 2004: 2).

Küreselleşme kavramının başka bir özelliği de bir olgu oluşudur. Küreselleşme insanlığın gelişim sürecinde küresel ölçekte bir bilinci ortaya çıkaran ekonomi, kültür, kimlik, siyaset ve toplum alanlarında birtakım çeşitli alt süreçlerin çelişkili dayatmalarından destek alarak ilerleyen tarihsel bir aşamadır. Bu yönüyle de küreselleşme hem tarihsel bir süreç olarak hem de geniş ölçekli küresel bir bilinci ortaya çıkarması bakımından çeşitli alt süreçlerden meydana gelen bir olgu halini almaktadır (Ateş, 2006: 28).

Küreselleşme olgusunun belirli bir geçmişi bulunması ve betimlemesinin geçmişteki anlamları üzerine inşa edilerek yapılması ona devam eden bir süreç olma özelliği kazandırmaktadır. Bu yönüyle küreselleşme olgusu halen daha geçilmekte olan bir olgudur (Farazmand, 2011: 252). Özellikle küreselleşmenin tarihselliğinden kaynaklanmakta olan bu durum onun belli bir zaman ve yer bağlamında gerçekleşmesi sonucunu doğurmaktadır. Aynı zamanda halen daha gerçekleşmekte olduğu için alt süreçlerinin oluşum zincirleri devam etmekte ve bu nedenle de insan müdahalelerine de açık hale gelmektedir (Ateş, 2006: 28). Bu nedendir ki tarih boyunca küreselleşmenin birtakım olumsuz özellikleri genellikle gelişmemiş ülkelere doğru kaydırılmıştır. Ancak günümüzde artık gelişmiş ülkeler de bu olumsuzluklardan etkilenmeye başlamıştır (Farazmand, 2011: 252).

Küreselleşmeye bir olgu olarak bakanlar neden sonuç çerçevesi içerisinde özellikle 1970 durgunluk dönemi sonrası dünya kapitalizminin küresel piyasalara ulaşmak ve sermaye birikimini hızlandırmak amacıyla girdiği mücadeleyi dayanak olarak kullanmaktadır. Bu yönüyle de geç kapitalizmle ilişkilendirilen küresel olgular devlet ve ilgili diğer kurumlar açısından önem arz etmekle beraber sınırları ve alansal uzaklıkları aşır dünya çapında aynı anda ayrı mekânlara dağılmaktadır. Böylece de üzerinde yaşanan uçsuz bucaksız yerküre adeta tek bir yer halini almaktadır (Scholte, 1997: 431).

Her ne kadar göreceli olsa da kimi araştırmacıların ısrarla üzerinde durduğu nokta küreselleşme kavramının yeni bir olgu olmadığı, kapitalist ilişkilerin yatay (coğrafi) ve dikey (insanoğlunun günlük yaşamını derinden etkileyen) bir şekilde yaygınlaşması; dolayısıyla kapitalizmin yeni sürümü olduğu konusudur (Tartanoğlu, 2002: 202). Kapitalizmin dünyada bu şekilde kabuk değiştirmesinden sonra önceki dönemlerde çevre kirliliğine yol açan ve oldukça önem atfedilen ağır sanayi yatırımları artık gelişmekte olan ülkelere yönelmekte, hizmet ve bilgi sektörü ise gelişmiş ülkelere yönelmekte ve teşvik edilmektedir. Bu durumun arkasındaki en önemli neden az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde iş gücünün ucuz olması ve bu ülkelerde çevre koruma mevzuatlarının sağlam ve caydırıcı olmamasıdır. Bu durum da çevresel felaketler ve kirliliklerin öncelikle gelişmemiş ülkelerde meydana gelmesine yol açmaktadır (Ateş, 2006: 27).

2.2. Küreselleşmenin Boyutları, Ortaya Çıkış Nedenleri, Sonuçları

Kronolojik anlamda başlangıcı yaklaşık olarak 1500’lü yıllara kadar uzanmakta olan küreselleşme kavramı özellikle 1980’lerden itibaren iletişim ve bilgi teknolojilerinde sıkça kullanılır hale gelmiştir. 1990’lı yıllardan sonra ise akademik literatüre yerleşmeye başlamış siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, medya ve kültür çalışmaları, sosyoloji vb. sosyal bilimler adı altındaki pek çok disiplin küreselleşme kavramı ile yakından ilişkili hale gelmiştir (Çelik, 2012: 65). Günümüzde modern toplumlar pazarlar ve devletler aracılığıyla bir siyasal sistem haline gelirken güç ilişkileri de değişim ve dönüşüm yaşamaktadır. Bu süreçte küreselleşme kültürel, ekonomik, siyasal vb. anlamlarda değişimler yaşadığı gibi sirayet ettiği toplumları aynı zamanda bu alanlarda etkilemektedir (Touraine, 2014: 48-49).

Küreselleşme konusunda birtakım gerçeklerle birlikte bazı mitler de bulunmaktadır. Küreselleşme olgusunun daha kapsamlı bir şekilde ele alınıp anlaşılabilmesi için küreselleşmenin hangi alanlardaki değişim dönüşümlerin sonucu olduğu konusu önem arz etmektedir (Acar, 2004: 2). Bu nedenle de küreselleşmenin boyutlarının neler olduğu, kendisini ortaya çıkaran nedenlerin neler olduğu ve ortaya çıkmasıyla birlikte neler üzerinde sonuç gösterip etkilerde bulunarak değişimlere yol açtığı gibi konuların ele alınması gerekmektedir.

2.2.1. Küreselleşmenin Boyutları

Küreselleşme sürecinde birden fazla aktör rol oynamaktadır ve bununla ilişkili olarak da küreselleşme süreci çok boyutlu bir süreci ifade etmektedir. Bu bağlamda insan ve insan topluluklarını etkilemekte olan küreselleşme sürecinin çeşitli boyutları bulunmaktadır (Bayar, 2008: 26). Bu boyutlar araştırmacılar tarafından farklı şekillerde tasnif edilebilse de küreselleşmenin boyutlarını temelde 5 kategoride ele almak mümkündür. Bunlar sırasıyla; teknolojik boyut, ekonomik boyut, siyasal boyut, sosyokültürel boyut ve çevresel boyut şeklinde ele alınabilmektedir. Bazı durumlarda ayrı bir boyut olarak ele alınan finansal boyut ise daha çok küreselleşmenin ekonomik boyutu ile ilişkilidir (Çelik, 2012: 65-71).

Aslında küreselleşmenin pek çok farklı tanımlamasının yapılmış olması da farklı pek çok boyutunun olmasından ileri gelmektedir. Buna dayanarak araştırmacılar küreselleşmenin akışkanlığın artması, duvarların yıkılması, çok boyutlu bir düzlemde karşılıklı etkileşimlerin ilerlemesi, sınırların aşınması vb. farklı boyutlarını temel alarak bu doğrultuda farklı küreselleşme tanımları yapmaktadır (Acar, 2004: 2). Bunun gibi pek çok boyutu olmasına karşın genel itibariyle küreselleşmenin üç temel boyutunun üzerinde durmak gerekmektedir ki bunlar: kültürel küreselleşme, siyasal (politik) küreselleşme ve ekonomik küreselleşme şeklindedir (Acar, 2004: 2). Esasen bu pek çok boyutunun karşılıklı olarak birbiriyle etkileşimi sonucu şekillenen küreselleşme olgusu incelenirken kendisini oluşturan bu farklı alt boyutlarının da ele alınması gerekmektedir (Bayar, 2008: 27).

2.2.1.1. Küreselleşmenin Ekonomik Boyutu

İnsanlar arasında ekonomik içerikli ilişkiler insanlık tarihinin başından itibaren var olagelmiş ve zamanla artarak gelişmiştir. Tarih boyunca toplumların en küçük biriminden en büyük birimine kadar insanlar, kabileler, topluluklar ve uluslar devamlı olarak ihtiyaçlarını karşılamak için farklı boyutlarda karşılıklı ilişki içerisine girmişlerdir. Milletlerin, toplumların ve devletlerin varlıklarını devam ettirebilmeleri bu tür ekonomik ilişkilerin varlığına bağlıdır (Ekinci, 2019: 4). Bu ilişkiler sonucu toplumların birbirine entegre olması durumu tarihsel sürecin oldukça doğal bir sonucu olmaktadır. Nihayetinde ekonomik anlamda bu entegrasyon sürecinin en üst aşaması ise ekonomik küreselleşme olup bu durum toplumlar açısından kaçınılmaz bir gelişme olmaktadır (Bozkurt, 2000: 115). Küreselleşmenin ekonomik boyutunun en önemli ayağını artan bu ekonomik ilişkiler oluşturmaktadır (Çelik, 2012: 68).

Ekonomik küreselleşme, küreselleşmenin önemli boyutlarından biridir. Küreselleşme süreci ilerledikçe dünya ekonomileri iktisadi anlamda giderek birbirleriyle bütünleşik hale gelmektedir (Acar, 2004: 2). Çünkü artık ticaret ulusal sınırların dışına taşmaya başlamakta ve sermaye sınıfı da bu doğrultuda hareket edince ulus devlet sınırları aşılarak uluslararası ticaret önemli bir hacim kazanmaya başlamaktadır (Eken, 2006: 256). Artan uluslararası ticaret hacmi ve sermaye sahiplerinin mallarını sınır ötesine de satma yönelimlerinin artması sonucunda ülkeler arasındaki sermaye kısıtlamaları, tarifeler, gümrük duvarları ve kota uygulamaları gibi kısıtlamalar kaldırılmaya başlamıştır. Böylece sermaye, işgücü, çeşitli mal ve hizmetler dünya üzerinde ülke sınırlarına takılmaksızın rahat ve hızlı bir şekilde dolaşabilir duruma gelmiştir (Acar, 2004: 2).

1944 Bretton Woods Konferansı sonrası kurulan IMF, WB gibi kuruluşlar uluslararası uluslararası ticareti düzenlemek amacıyla önemli görevler üstlenmiştir. Çeşitli araçlarla piyasa üzerinde etkide bulunan bu kuruluşlar zamanla yasa yapıcı hale gelmiştir (Şahin, 2009: 177). 1953-1973 yılları arasında ise IMF-DB-GATT kuruluşlarının üçlü desteği sayesinde dünya ticaretinde önemli ölçüde artış meydana gelmiştir. Fakat bu artıştaki asıl önemli pay gelişmiş ülkeler arası ticarettir. Dünya ticareti üzerindeki gelişmiş ülkelerin egemenliği bugün hala devam etmektedir. Bu durum daha çok çok uluslu şirketler üzerinden gerçekleşmektedir (Yaman, 2019: 427). Soğuk savaş yıllarının sona ermesiyle beraber ülkelerin uygulamakta olduğu

devletçilik politikaları önemini yitirmeye başlamıştır. Buna paralel olarak da önceleri kapitalizme karşı çıkan Rusya ve Doğu Avrupa da uluslararası kapitalizm çizgisine ve serbest piyasa ekonomisine eklemlenmeye başlayınca çok uluslu şirketler yaygınlaşmış ve faaliyet alanları iyice artmıştır (Eken, 2006: 256-257).

Ekonomik anlamda küreselleşme ile birlikte serbest ticaret yaygınlaşmakta, piyasa ekonomisi genişlemekte, dış ticaret hacmi genişlemekte, dünya çapındaki geniş ölçekli ekonomik örgütlenmelerin sayısı artmakta ve çok uluslu şirketlerin sayı ve faaliyetleri hız kazanarak artmaktadır (Yaman, 2019: 427). Çok uluslu şirketlerin gelişmesiyle birlikte sermaye sınıfı ulus devletin güç ve politika sınırlamalarını esnetmeye başlamıştır. Sermaye hareketlerinde meydana gelen yüksek akışkanlık ulus devletlerin denetim yetkilerini daraltmıştır (Eken, 2006: 256). Bu yönüyle çok uluslu şirketler aslında küreselleşme sürecinin en önemli aktörü olarak rol oynamaktadır. Bu şirketler sayesinde sermaye grupları dünya üzerinde herhangi bir yerden hızlıca başka bir yere transfer olabilmekte, vergi veya ücretlendirmelerin yüksek olduğu yerlerden düşük olduğu yerlere doğru geçiş yapabilmektedir (Kıvılcım, 2013: 13-14).

Ekonomik küreselleşme kapsamında meydana gelen önemli bir konu da yabancı sermaye yatırımlarının artış göstermesidir. Öyle ki küreselleşme ile beraber gelişmişlik düzeyi fark etmeksizin pek çok ülkedeki finansal işlemler içerisinde uluslararası finansal işlemlerin oranı artış göstermiştir. Bazı az gelişmiş ülkelerde bu durum mali krizler, spekülasyon hücumu, sıcak para bağımlılığı gibi olumsuzluklar doğursa da yabancı sermaye girişi, yeni finansal kurumların oluşması, finansal araçların çeşitlenmesi gibi olumlu etkiler ortaya koymaktadır (Çelik, 2012: 70). Nitekim 1990'lı yıllarda özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından ülkeye gelen yabancı sermaye oranı önemli ölçüde hız kazanarak artmıştır (Yaman, 2019: 428).

Araştırmacılar küreselleşmenin ekonomik boyutunun genellikle üç bileşeni üzerinde durmaktadır. Günümüz uluslararası ticaretin özgün nitelikleri bunlardan ilkinin oluşturmaktadır (Bayar, 2008: 27). Bu anlamda uluslararası sermaye hareketleri ve uluslararası ticaret verileri veri olarak kabul edildiğinde özellikle 2. Dünya Savaşı'ndan sonra bu verilerin anlamlı bir şekilde yükseldiği görülmektedir (Kartal, 2007: 260). Yine aynı dönemde dünya Gayrisafi Yurtiçi Hasıla değeri (GSYİH) yaklaşık olarak 6 katına çıkmışken dünya geneli ticari eşya ihracatı ise

yaklaşık 20 kat artmıştır. Bu durumun en temel nedeni uluslararası ticaretin önündeki tarife, kısıtlama ve vergi uygulamalarının esnetilmesidir (Bayar, 2008: 27).

İkinci önemli bileşen ise uluslararası sermaye akımları ve ticaret hacminin daha önce benzeri görülmemiş derecede artmış olmasıdır (Yaman, 2019: 425). Aynı zamanda mali piyasaların sahip olduğu derinlik hacim ve çeşitlilik de yine oldukça üst seviyelere ulaşmıştır. Finans piyasalarında meydana gelen bu aşırı serbestleşme ortamında döviz, uluslararası bankacılık, bono ve tahvil gibi unsurların kullanımı artmış çeşitli türev araçları yaygın olarak kullanılmaya başlamıştır. Hatta zamanla dövizin sıkça kullanılan bir tasarruf aracı haline dönüşmesi, ödeme ve çeşitli değişim aracı olarak kullanılması ulusal paraların işlevlerini yitirmelerine neden olmuştur (Çelik, 2012: 70). 1990'lı yılların başında pek çok OECD ülkesi döviz kurlarını sabitleştirerek sermaye kontrollerini ortadan kaldırmış böylece ekonomik küreselleşme yolunda ciddi adımlar atılmıştır (Özdemir, 2009: 72).

Ekonomik küreselleşme kapsamında değinilmesi gereken üçüncü önemli bileşen ise küresel çaptaki üretimde meydana gelen radikal dönüşümdür. Önceleri gerçekleştirilen ulus devlet temeline dayanan üretim faaliyetleri artık küresel ölçekte yapılmakta, üretimin tüm süreçleri tek bir yerde gerçekleşmeyip farklı coğrafyalarda tamamlanmaktadır (Bayar, 2008: 28). Bu şekilde küreselleşmenin beraberinde getirdiği üretim tarzı kapitalist üretim ilişkilerinin de yaygınlaşmasına neden olmuştur (Kartal, 2007: 262). Bu süreç bir zaman sonra ekonominin küreselleşmesine neden olmuştur. Bunun yanı sıra üretim sisteminin bu şekilde değişmesinin ortaya çıkardığı birtakım olumsuzluklar da bulunmaktadır. Örneğin gelir dağılımının giderek daha düzensiz bir şekilde dağılması, sosyal yapıda serbest piyasaya bağlı olarak ortaya çıkan dalgalanmalar, işsizlik vb. sorunlar önceleri sosyal devlet aracılığıyla çözümlenebilirken ekonomik küreselleşme ile birlikte oldukça artış göstermiş, bununla birlikte ulusal sınırları da aşarak küresel sorunlar haline gelmiştir (Özdemir, 2009: 81-82).

Ekonomik küreselleşme sürecinde üretim sistemleri giderek birbirine daha bağımlı hale gelmekte ve ortak ve büyük bir pazarda buluşmaktadır. İstatistiksel anlamda bakıldığında 20. yüzyıl ve sonrasında dünya çapında bu ortak pazarda üretilen malların toplam miktarı daha önceki yüzyıllarda üretilen mallarla karşılaştırılamayacak derecede fazladır (Çelik, 2012: 64). Bununla birlikte artık mal

üretiminden daha çok hizmet üretimine yönelme ve bu doğrultuda nitelikli insan kaynağının üretim faktörleri içerisinde oldukça önemli hale geldiği post-endüstriyel üretim veya yeni ekonomi ön plana çıkmaktadır (Bayar, 2008: 28). Üretimde hizmet sektörünün payının artmasında iletişim teknolojilerindeki atılımlar, haberleşmenin ilerlemesi, internetin gelişmesiyle bilgiye erişimin kolaylaşması gibi faktörler etkili olmuştur (Çelik, 2012: 64-65).

Yukarıda da ifade edildiği üzere genel anlamda ekonomik küreselleşme dünya ekonomilerinin giderek daha bütünleşik hale gelmesini ve bu sayede dünyanın ortak bir pazar üzerinde bütünleşmesi anlamını içermektedir. Bu sayede de dünya ülkeleri arasındaki ekonomik ilişkiler gelişip karşılıklı bağımlı hale gelerek dünya üzerinde geniş ölçekli karşılıklı etkileşimler yoğunlaşmakta ve yaygınlaşmaktadır. Bu bağlamda ülkeler arasındaki ekonomik akışkanlık artmakta ve sermaye, emek ve malların dolaşım hızı artmaktadır (Fischer, 2003: 2).

2.2.1.2. Küreselleşmenin Teknolojik ve İletişimsel Boyutu

İnsanlık tarihinde çok önemli bir yere sahip olan ve şüphesiz ki insanlığın ilerlemesinde mihenk taşı konumunda olan önemli bir faktör teknolojik gelişmelerdir (Giddens, 2010: 19). İletişim ve haberleşme gibi telekomünikasyon teknolojilerinin gelişmesi, internetin icadıyla ortaya çıkan iletişim ağlarının çoğalması, uydu sistemlerinin yaygınlaşıp çoğalması, bilgisayar-cep telefonu-akıllı aletler vb. teknolojik aletlerin ortaya çıkması gibi gelişmeler iletişimin hızını olağan üstü düzeyde artırarak teknolojik küreselleşmeye de zemin hazırlamıştır. Bununla birlikte bu gelişmeler dünyanın çeşitli iletişim ağlarıyla birbirine bağlanmasını sağlayarak bilginin de daha kolay ve ulaşılabilir hale gelmesine imkân sunup insanlığın ilerlemesinde önemli bir faktör olarak rol oynamıştır (Kurttaş, 2022: 9).

Son dönemlerde artan bu teknolojik atılımlar ve hızla gelişen iletişim devrimi aynı zamanda çağdaş küreselleşmenin de oldukça önemli tetikleyicilerinden birisi olmuştur. Yukarıda bahsedilen teknolojik atılımlar bilginin saklanıp depolama ve işleme maliyetlerini azaltmasından kaynaklı olarak literatürde üçüncü sanayi devrimi şeklinde de nitelendirilmektedir. İstatistiksel olarak örneklendirilecek olursa 1970 yılında bir verinin Boston'dan Los Angeles'a ulaşım maliyeti 150 bin dolar iken 2008 yılında 0,12 dolar olmuştur, Londra-New York arası telefon görüşmesinin

maliyeti 300 dolardan 0,2 dolara inmiştir. 1933 yılında dünya genelindeki toplam 50 internet sitesinin sayısı 2011 yılında 350 milyona yükselmiştir (Bayar, 2008: 29).

Yine gelişen son teknoloji uygulamaları küreselleşme açısından oldukça önemli olan zamanı ve mekânı ortadan kaldırma olgusuna zemin hazırlamıştır (Bauman, 2010: 79). Küreselleşme tanımlarından birisi de siyasi, ekonomik, sosyal ve teknolojik anlamda küresel dayanışma ve bütünleşmenin artmasıdır. Dolayısıyla küreselleşmenin teknolojik/iletişimsel bir boyutu da bulunmaktadır (Yaman, 2019: 422). Nitekim küreselleşme sürecinde farklı alanlara dağılmış olan gruplar gelişen teknoloji ve bilimsel faaliyetlerin yardımıyla tek bir ekonomik dünyaya ve tek bir kültürel dünyaya doğru yol almaktadır (Avcıoğlu, 2014: 106). Bu bağlamda özellikle sanayi devrimi sonrasında ortaya çıkan teknolojik gelişmeler küresel ticaretin de atılım yaparak canlılık kazanmasını sağlayan ana aktörlerin başında gelmektedir (Çelik, 2022: 72).

Sanayileşme stratejilerini de önemli ölçüde etkilemekte olan teknolojik küreselleşme üretimin teknoloji tabanını yeniden yapılandırarak değişikliğe uğratmaktadır (Çelik, 2012: 67). Teknolojik gelişmelerle birlikte üretim faaliyetleri eskiye oranla oldukça hızlanıp küresel hale gelmekte ve küresel ekonominin teknoloji tabanlı boyutu olan dijital ekonomi de ortaya çıkarak önem kazanmaktadır. Bu sayede de her türden bilgi, belge, ses, yazı, görüntü, müzik video vb. veriler dijital içerikler haline getirilerek paylaşıp pazarlanabilmektedir (Kıvılcım, 2013: 9). Ayrıca küreselleşme ile birlikte aşırı zengin olan kesim çok daha hızlı bir biçimde para kazanma fırsatı bulmuştur. Bunu genellikle küresel çapta oldukça büyük hacimli paraları spekülasyonlarla ve son teknolojiyi kullanarak hareket ettirerek başarmaktadırlar (Bauman, 2010: 76).

Getirdiği yeniliklerle istihdam ve işgücü piyasalarını da değişikliğe uğratan teknolojik küreselleşmenin dünya ülkelerinin kalkınma/sanayileşme sorununu çözebileceği düşünülse de bazı faktörler bu duruma engel olmaktadır. Bunlardan en önemlisi de sayıları dünya genelinde az ancak büyük olan bazı küreselleşmiş şirketlerin dünya üretim ve işbölümünü kendi tekelleri ve denetimleri altına almış olmalarıdır (Çelik, 2012: 67). Teknolojik küreselleşmenin istihdam ve yatırım üzerindeki etkileri kimi zaman olumsuz yönde olabilmektedir. Öyle ki üretim ve sermaye üzerinde hareketliliğe neden olarak bu faktörlerin birtakım ülkelere bazı

ülkelere doğru yoğunlaşmasına neden olabilmektedir (Çelik, 2012: 67; Hirst ve Thompson, 2007: 27-28). Ulus devletler de küreselleşme sürecinde eski güçlerini yitirdikleri nedeniyle bu durumun karşısında pek çözüm üretememekte ve vatandaşlarına karşı yeterince sorumlu davranamamaktadır. Bunun yerine bu küresel yönetim ortamında söz hakkı daha çok DB, WTO, IMF gibi birtakım belli başlı çıkarlara hizmet eden uluslararası aktörlerde bulunmaktadır (Stiglitz, 2002: 43).

2.2.1.3. Küreselleşmenin Siyasal Boyutu

Uluslararası ilişkiler disiplininde yer alan realizm anlayışına göre rasyonel aktörler olan devletler uluslararası sistemin yegâne ve en temel aktörüdür ve devletler için en önemli amaç güvenlidir. Yaklaşık 1970-80'li yıllara kadar bu durum bu şekilde devam etmiş ve ulus devletler ve bunların sınırları kesin çizgilerle ayrılarak bunların aşınmasını önlemek adına sert tedbirler alınmıştır (Kıvılcım, 2013: 7). Bu ortamda ulus devletler herhangi bir dış baskıdan azade bir biçimde vatandaşları ile olan münasebetlerinde oldukça serbest bir şekilde davranabilmekteydi (Acar, 2004: 3). Siyasi anlamda ise yine böyle bir ortamda her ulus devletin kendi iç siyaseti önemli olmakta ve güvenlik kavramına da ulus devlet temelli yaklaşılmaktaydı (Bayar, 2008: 28). Böyle bir anlayışta toplum-birey ilişkisi daha çok devlet merkezli bir sistem üzerine kurulu olduğu için insan doğası kötümser olarak görülmüş ve insan hakları da devlet çıkarlarından daha geri planda tutulmuştur (Kıvılcım, 2013: 7-8).

Küreselleşmenin siyasi/politik veya kimi kaynaklarda güvenlik boyutu diye de ele alınan yönü özü itibarıyla dünya üzerindeki ulus devletlerin sahip olduğu otorite, siyasi güç ve yönetim tarzlarında meydana gelen yapısal dönüşümlere işaret etmektedir (Bayar, 2008: 28). Öyle ki 1970-80'li yıllara kadar devam ulus devlet merkezli anlayış karşısında uluslararası ilişkilerde artık yavaş yavaş uluslararası örgütler, çok uluslu şirketler, sivil toplum örgütleri gibi aktörler de ön plana çıkmaya başlamışlardır (Kıvılcım, 2013: 7-8). Böylece ulus devletlerin önceden sahip oldukları fiziki ve ekonomik egemenlikleri küreselleşme sürecinde aşınmaya başlamıştır (Çelik, 2012: 68). Dolayısıyla ulus devletlerin zayıflama sürecinin kökleri küreselleşme sürecine dayanmaktadır ve bu süreçte coğrafi uzaklıklar siyasi kaynak olmaktan çıkmış, önceleri eşdeğer tutulan kamu yararı ve egemenlik yararı

ayrışmaya başlamıştır (Kıvılcım, 2013: 7-8). Ulus devletlerin sahip oldukları yetki ve otorite ise uluslarüstü kuruluşlar ve çok uluslu şirketlere geçmeye başlamıştır (Çelik, 2012: 69).

Bilgi toplumunun sanayi toplumunun yerine geçme süreci ve ekonomik buhranlarla geçen 1970’li yıllardan sonra 1989 yılında SSCB’nin dağılma sürecine girmesiyle dünya devletleri arasındaki çift kutuplu denge bozulmuştur. Bu durumdan olumsuz etkilenen ulus devletlerin kültürel, toplumsal, ekonomik, siyasi vb. pek çok alandaki sınırları muğlaklaşmaya başlamış ve devletlerin birbirine olan karşılıklı bağımlılığı artmıştır (Kurttaş, 2022: 13). SSCB gibi merkezden kumandalı ve sosyalist planlamaya dayalı sistemlerin çökmesiyle insan hakları, çoğulcu demokrasi ve siyasal özgürlükler yükseliş eğilimine girmiş ve bu kavramlara, özellikle de insan haklarına, önem vermeyen ülkeler yalnızlığa itilerek çeşitli baskılara maruz kalmıştır (Acar, 2004: 3). Dolayısıyla burada küreselleşmenin sivil toplum ve demokrasi olguları üzerinde doğrudan bir etkisinin olduğunu çıkarmak yanlış olmayacaktır (Eken, 2006: 253). Ulus devletler ise artık siyasal anlamda kontrol etmelerinin oldukça zor olduğu çeşitli kuvvetlerin yetkili temsilcileri ve icra kurumları haline gelmiştir (Bauman, 2010: 70).

Ulus devletlerin sınırlarının esnemesi siyaset anlayışının değişmesine neden olmuştur. Önceleri ulus devlet merkezli geleneksel siyaset yayginken küreselleşme ile birlikte bu anlayış değişikliğe uğramış ve “küresel siyaset” kavramı ortaya çıkmıştır. Geleneksel siyasetten farklı olarak küresel siyasette temel birim olan ulus devletin yanında devletler üstü kurumlar, sivil toplum kuruluşları ve yerel yönetimler gibi aktörler de yer almaktadır. Bu yönüyle bu yapı literatürde “küresel yönetim” olarak da kullanılabilmektedir (Bayar, 2008: 28). Bu yeni yapı içerisinde artık siyaset arenasında sadece iç politik sorunlar değil, bunların yanı sıra küresel ölçekteki çevre sorunları, barınma hakları, göçmen sorunları, insan hakları, özgürlükler, demokrasi gibi konular da tartışılır hale gelmiştir. Böylece dış siyaset de iç siyaset kadar önemli hale gelmiştir. Bunun sonucunda da hesap verebilirlik, esneklik, katılım, saydamlık, demokratikleşme, yerelleşme gibi yönetim kavramları daha da önemli hale gelmiştir (Kıvılcım, 2013: 8).

1980’li yıllardan sonra küreselleşmenin etkisiyle ekonominin uluslararasılaşması sonucu dünyanın teknolojik, ekonomik ve kültürel coğrafyası

adeta yeniden biçimlenmiştir (Dumanlı Kürkçü, 2013: 4). Artık devletlerin birer “siyasi dünya” olma özelliği sona ererek yeni uluslarüstü yapılanmalar, yeni hukuki ve idari katmanlar oluşmuştur. Oluşan bu ulusüstü hukuki ve siyasi yapılanmalar zaman içinde güçlerini arttırarak varlık göstermişlerdir. Bu yapılanmalara Avrupa Birliği (AB), Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı (NATO) gibi örgütler örnek olarak gösterilebilmektedir (Held, 2014: 198-206). Ancak her ne kadar bazı devlet üstü yapılanmalar ulus devletlerin hukuki egemenliğini zedelese de devletler siyasi arenada hala en etkin güçler olarak varlıklarını sürdürmektedir. Daha doğrusu küreselleşme bazı alanlarda devletlerin otorite ve kontrol yetkilerini kısıtlarken bazı alanlarda ise artırmıştır (Kurttaş, 2022: 14).

Küreselleşmenin siyasi boyutundan kaynaklı olarak devletlerin siyasi sınırları esneyince (Çelik, 2012: 68-69), devletlerin birbirlerine yönelik siyasi eğilimlerinde de yumuşama meydana gelmiş ve aralarındaki işbirliğinde de artış meydana gelmiştir. Bu durumun beraberinde getirdiği önemli avantajlar arasında bölgesel bütünleşme, işbirliğinin yoğunlaşması, potansiyel pazar imkânlarından birlikte yararlanma gibi durumlar sayılabilmektedir (Dumanlı Kürkçü, 2013: 4).

2.2.1.4. Küreselleşmenin Sosyokültürel Boyutu

Küreselleşmenin incelenmesi gereken önemli bir boyutu da sosyokültürel veya diğer bir deyişle kültürel boyutudur (Yaman, 2019: 428). Genel itibariyle kültür bir toplumun kendine özgü olan maddi ve manevi tüm değerlerini kapsayan bir bütün olarak ele alınmaktadır (Bayar, 2008: 30). Dolayısıyla küreselleşmenin siyasi ve ekonomik alanda yaratmış olduğu etkilerin kültürel alana da yansması oldukça olağan olduğu gibi küreselleşme doğrudan da kültür üzerinde etkide bulunabilmektedir (Aktı, 2012: 137; Kurttaş, 2022: 14).

Günümüzde artık gelişen teknoloji ve haberleşme imkanları insanlar ve toplumlar arasındaki etkileşim ve iletişimin eskiye nazaran daha kolay bir şekilde gerçekleşmesini mümkün kılmaktadır. Zaman içerisinde bu etkileşim artarak devam etmektedir (Yaman, 2019: 428). İnsanların turizm, eğitim, iş vb. nedenlerden dolayı sıkça hareket halinde olmaları da bu etkileşim sürecine katkı sağlamaktadır. Yine gezmeye gerek kalmadan sosyal medya aracılığıyla da insanlar farklı kültürler

hakkında bilgi sahibi olabilmektedir (Kurtdaş, 2022: 14-15). Artan bu iletişim olanakları sayesinde toplumlar ve bireylerin önceden birbirine tamamıyla farklı gelen yaşam biçimleri artık ortak bir zeminde buluşabilmekte, çeşitli ilgi alanları, farklı zevkler gibi konular uyum içerisinde varlığını sürdürebilmektedir (Bayar, 2008: 30). Bu bağlamda kültürel küreselleşme, kültürlerin birbiriyle iç içe girmesi, kültürel anlamda ulusların kaynaşması, sanal ve enformatik anlamda ülke sınırlarının ortadan kalkarken birbiriyle teması artan kültürlerin etkileşimi sürecidir (Acar, 2004: 3).

Kültürel küreselleşme semboller ve görüntüler üzerinden görülebilmektedir. Bu açıdan bakıldığında aslında günümüz dünyasında algıladıklarımız ve yaşadıklarımız bize ait saf homojen bir kültürün ürünü olmamakta küresel bir kültürün içerisinde şekillenmektedir. Bu durumun temel nedeni farklı kültürlerin bir arada küresel olarak akmasıdır (Aslanoğlu, 1998: 259). İnsanların ve toplumların giyim kuşamları, gelenek görenekleri, tüketim alışkanlıklarında 21. yüzyılda artık bir benzeşme göze çarpmaktadır. Nitekim yerel kültürler internet, sinema, televizyon, sosyal medya vb. araçların da etkisiyle kendilerini küresel kültürün etki alanına açmaktadırlar (Çelik, 2012: 69). Bu durumun en yaygın örneği medya üzerinden gerçekleşmektedir. Günümüz medyasında film, dizi, müzik, televizyon programları, internet içerikleri genel itibarıyla Batılı yaşam tarzını dünya toplumlarına yansıtmakta ve bunun içselleştirilerek benimsetilmesine aracılık etmektedir (Kurtdaş, 2022: 15). Benzer bir durum yeme içme kültüründe de yaşanmakta, Batı tarzı olan fastfood beslenme alışkanlıkları gibi tek tip yemek anlayışı diğer toplumlarda giderek yaygınlaşmakta ve Coca-Cola gibi içecekler de dünyanın her yerinde tüketim alışkanlığı haline gelmektedir. Aynı şekilde insanların yöresel kıyafetlerinin yerini de yine tek tip elbiseler (kot pantolon, aksesuar, giysi vb.) olarak toplumlarda egemen giyim tarzı haline almaktadır (Yaman, 2019: 428). ABD bayrağı baskılı tişörtlerin farklı ülke vatandaşlarınca giyilmesi, İngilizcenin tüm dünyada ortak dil haline alması, aynı yabancı müziğin pek çok farklı ülkede tercih ediliyor olması gibi örnekler de popüler kültürün varlığını ve kültürel küreselleşmenin yaşandığını kanıtlamaktadır (Kıvılcım, 2013: 9).

Kültürlerin etkileşim haline girerek sürekli birbirlerine temas etmesi kültürel ahenk oluştursa da bazı durumlarda ayrışma ve farklılaşmaya da yol açabilmektedir. Bu durum ulusal kültürlerin küresel kültür karşısında bir savunma oluşturmasıyla

açıklanabilmektedir. Ayrıca kültürel etkileşim karşılıklı olup bazı durumlarda ulusal kültürler de küresel kültürü etkileyebilmektedir (Bayar, 2008: 428). Bu durumda aslında kültürel küreselleşme sürecinde birtakım çelişkiler ortaya çıkabilmektedir. Öyle ki küresel kültür bir yandan yerel kültürleri bünyesine katıp tüm dünya üzerinde hakim tek bir kültür sunarken, bir yandan da bünyesindeki kültürlerin farklılıklarını tamamen ortadan kaldırıp homojen bir kültür haline getirmiyor. Bu noktada da ulus devletle çatışma yaşamaktadır. Çünkü ulus devlet “yurttaş” diye adlandırdığı bireylere homojen bir ulusal kültür sunarken kültürel küreselleşme sürecinde ise heterojenlik ve çok kültürlülük talepleri de ortaya çıkmaktadır (Keyman, 1998: 41). Bu durumda genel kimlik niteliğindeki yurttaşlık kimliğinin yerini farklı sosyal, siyasal, etnik, dini vb. kimlikler almaktadır (Kıvılcım, 2013: 9). Bireyler de bu süreç içerisinde kendi kimliklerini bu yeni oluşan farklı kimlik referansları bağlamında yeniden inşa etmektedirler (Eken, 2006: 256).

Yemek kültürü, sanatsal etkinlikler, eğlence biçimleri, giyim kuşam tarzı vb. pek çok unsuru kapsayan kültürel küreselleşme de siyasi ve ekonomik küreselleşme kadar insan hayatını etkileyen bir süreçtir (Acar, 2004: 3). Kültürel küreselleşme sadece bunlarla kalmayıp insan hakları, demokrasi, çevre koruma, AIDS, terörizm, uyuşturucu ile mücadele vb. tüm insanlığı ilgilendiren pek çok alanda toplumların ortak tutumlar ortaya koymasına da katkı sağlamaktadır (Çelik, 2012: 69). Bu sayede pek çok farklı yaşam biçiminin bir arada varlık gösterebildiği ortak küresel bir birikim ve kültür meydana gelmektedir (Yaman, 2019: 428).

2.2.1.5. Küreselleşmenin Çevresel/Demografik Boyutu

Her ne kadar ortaya çıkma nedenleri ve süreçleri farklılık gösterse de hava, su, deniz ve toprak kirliliği; iklim değişikliği; buzulların erimesi; sera etkisi gibi çevresel problemler hem azgelişmiş hem de gelişmiş ülkelerin önemli sorunları arasındadır (Çelik, 2012: 69). Çevre konusu ise dikkat edilirse 1990’lı yıllarda küreselleşme ile birlikte anılmaya başlamıştır. Hava kirliliği, sel felaketleri, türlerin yok olması, kuraklık, kimyasal ve nükleer atıklar, akarsu-deniz-göl kirliliği, asit yağmurları, biyo-çeşitliliğin azalması ve en önemlisi küresel ısınma gibi çevresel sorunlar özünde küreselleşme süreci ile yakından ilişkilidir (Bayar, 2008: 30).

Çevresel problemler belli coğrafyalarda ortaya çıkmasına rağmen sonuçları tüm dünya açısından olumsuzluklar yaratabilmektedir. Bu durum giderek pek çok çevre problemi için geçerli hale gelmekte ve çevre sorunları sınır ötesi nitelik kazanmaktadır. Sorunların çözümü için ise dünyadaki pek çok bir diğer devletin ulusal sınırları içerisinde meydana gelen çevre sorunlarına yönelik kayıtsız kalamamakta ve böylece devletler giderek birbirine bağımlı hale gelmektedir. Aksi takdirde kendi yaşam alanları da kısa veya uzun vadede tehlikeye girmektedir (Çelik, 2012: 69).

Çevre problemlerinin bir bölgeden ziyade küresel çaplı sonuçlar doğurması bu sorunların çözümü için de ulus devletin de ötesinde küresel bir çaba, bilinçlenme, işbirliği ve dayanışma gerektirmektedir (Bayar, 2008: 30). Çünkü bu sorunlar, sermayenin küreselleşmesi, ortak dünya pazarı ve siyaseti ile sermaye sahiplerinin kar oranlarını artırmak uğruna çevresel kaynakları aşırı derecede hızlı tüketmesi ve kirlilemesi sonucu ortaya çıkmakta, ancak ortaya çıktıktan sonra çözümünde ulus devletlerin tek başlarına yetersiz kaldıkları küresel sorunlardır (Eken, 2006: 244). Bu nedenle de sınır tanımama özelliği bulunan çevre problemlerinin çözümünde çevre politikasının küresel aktörleri olan uluslararası örgütler, ulus devletler, uluslararası kuruluşlar birlikte görev almaktadır. Bu küresel aktörler “küresel düşünmek, yerel davranmak” temel düşüncesiyle yoğun bir işbölümü ve bütünlük içinde hareket etmektedir (Kaplan, 1999: 189).

Küreselleşmenin bir diğer önemli boyutu ise çevresel boyutuyla da yakından ilişkili olan demografik boyutudur. Dünya nüfusunun dengesiz bir şekilde artması mevcut kaynakların bir kısmının ileride tamamıyla tükenmesine ve kıtlığa yol açmaktadır. Hesaplanan istatistiklere göre dünya nüfusu 2050 yılında 9,4 milyarın üzerine çıkmakta ve bu nüfusun %95’i geliştirmekte olan ülkelerde yaşayacaktır (Kaplan, 1999: 40-42). Geliştirmekte olan ülkelerin durumları dikkate alındığında ileride yaşanacak bu durum bölgesel olarak başlayıp küresel düzeyde etki gösterecek olan kıtlık, açlık, kuraklık, göç ve kirlilik gibi önemli çevresel felaketlere yol açabilecektir. Bu senaryo ise tüm dünya açısından oldukça ciddiye arz eden bir sorundur (Bayar, 2008: 30). Sonuç olarak küreselleşmenin çevresel/demografik yönü bu noktalara dikkat çekmektedir. Küreselleşmenin ilerlemesiyle insan hakları,

özgürlük, demokrasi vb. pek çok konuda olduğu gibi çevrenin korunması da temel ve evrensel bir nitelik kazanmıştır (Kıvılcım, 2013: 8).

2.2.2. Küreselleşmenin Kaynağı ve Ortaya Çıkış Nedenleri

Küreselleşme oldukça kapsamlı bir gelişim sürecine sahip olup, kültürel, ekonomik, siyasi, teknolojik, çevresel vb. boyutları olan geniş kapsamlı bir yapıya sahiptir (Kıvılcım, 2013: 6-9). Yoğun birikimin sonucu olan değişim ve yayılım birikiminin bir sonucu olan küreselleşme kendiliğinden ortaya çıkmış gibi görünse de aslında ortaya çıkışında birtakım faktörler etkili olmuştur (Akgönül ve Masca, 2001: 129). Bu nedenle küreselleşme kavramı incelenirken kaynağını ve küreselleşmeyi ortaya çıkaran nedenleri de incelemek gerekmektedir (Aktı, 2012: 136).

2.2.2.1 Küreselleşmenin Kaynağına İlişkin Hipotezler

Ekonomik anlamda modern ekonominin başlangıcı sayılan 1870’li yıllarda ortaya çıkan küreselleşme 1960’lı yıllarda farklı kitap ve makalelere konu olmaya başlamış, 1980 yılından sonra da neo-liberalizm politikaları eşliğinde dünyanın farklı bölgelerinde çeşitli etkilerde bulunarak yayılmıştır (Bozkurt, 2000: 18). İlerleyen zaman zarfında küreselleşme kavramı pek çok alanda ve pek çok bakış açısı çerçevesinden ele alınmış ve farklı şekillerde tasvir edilmiştir (Tartanoğlu, 2002: 201).

Pek çok farklı alanda farklı perspektiflerle ele alınmasından dolayı oldukça karmaşık bir hal alan küreselleşme kavramının kaynağına ilişkin farklı fikirler ortaya atılmaktadır (Ritzer, 2011: 56-57). Akademik literatürde küreselleşmenin kaynağı ile ilgili görüşleri genel itibariyle beş grupta ele alınabilmektedir (Ekinci, 2019: 11).

2.2.2.1.1. Bütünleşiklik Savı

Bütünleşiklik hipotezini savunanlardan önemli araştırmacılardan birisi Nayan Chanda’dır. Chanda küreselleşmenin her ne kadar farklı faktörler etkili olsa da özünde daha tatminkâr ve iyi bir yaşamı arzulayan temel insani bir arzudan kaynaklanmakta olduğunu düşünmektedir (Chanda, 2007: xiv). Bu düşünceden yola çıkarak da Chanda, dünya üzerindeki ilk insanların buzul çağında daha elverişli güvenli ortam ve yiyecek bulma ümidiyle Afrika’dan çıkarak dünyaya yayılmaları

sürecindeki ilk küreselleşme adımlarının izlerini sürmektedir. Nitekim insanların ataları olan ilk insanlar Afrika'dan çıkıp yaklaşık elli bin yıl boyunca okyanus ve su kenarlarında yaşamlarını sürdürmüş, ardından bir süre Orta Asya'da avcılık faaliyetlerinde bulunmuş ve son olarak da tüm kıtalar üzerinde yerleşim kurabilmişlerdir (Ekinci, 2019: 11). Dolayısıyla Chanda'ya ve genel itibariyle bütünleşiklik hipotezine göre küreselleşme insanlarla bütünleşik bir yapıya sahiptir ve insanlık tarihi kadar eskidir (Ritzer, 2011: 57).

Chanda küreselleşmenin asli görünümüleriyle ilgili dört temel faktörden bahsetmektedir. Bunlar; misyon çalışması (din), fetih (savaş ve politika), macera, daha iyi bir hayat-ticaret şeklindedir. Bu dört özellik temel arzusuyla bağlantılı olup pek çok şeyde olduğu gibi bu dört özelliğin de izleri insanlık tarihinin en başına kadar sürülebilmektedir (Ritzer, 2011: 57). Yuval Noah Harari isimli İsrail asıllı araştırmacı da Chanda'ya benzer bir yaklaşımla insanlığın çok uzun süreli bir toplumsal evrimi üzerinde durmaktadır (Demiröz, 2016: 6). Ancak bununla birlikte toplumsal evrimleşme ve insanlık tarihi doğrusal olmaktan çok döngüsel bir şekilde ilerlemektedir (Ekinci, 2019: 11). Sonuç olarak her iki araştırmacı da küreselleşme sürecini yaklaşık yetmiş bin yıl öncesine götürmekte ve insanlık tarihi ile eş zamanlı tutmaktadır. Bu durum da güncel şekliyle günümüz küreselleşme sürecinin sebep, sonuç ve dinamiklerini gerçek anlamıyla ortaya koyamamaktadır (Demiröz, 2016: 6; Yalı, 2017: 7-9).

2.2.2.1.2. Olaylar Savı

Küreselleşmenin kaynağına ilişkin bir diğer görüş olan olaylar tezine göre küreselleşmenin kaynağı olarak birden çok olası başlangıç noktası (olay) öne sürülebilmektedir (Ritzer, 2011: 58). Bu olaylar birbirleri ile alakalı olabileceği gibi birbirinden tamamen bağımsız olabilen, büyük veya küçük çaplı pek çok olayın bileşkesi şeklinde olabilmektedir (Ekinci, 2019: 13).

Olaylar savında küreselleşmenin başlangıcına dair olası önemli bazı olaylar; Romalıların kapsamlı fetihleri, Hristiyanlık'ın yaygınlaşıp yükselmesi, İslamiyet'in yaygınlaşması, Vikinglerin dünyanın kuzeyine yaptıkları seyahatler, Marco Polo'nun seyahatleri, Amerika'nın keşfi, Avrupa'nın sömürgecilik faaliyetleri, İspanyol Gribi, dünya savaşları vb. şeklinde çoğaltılabilmektedir. Daha yakın zamandan ise; 1956'da

ilk transatlantik telefon kablolarının döşenmesi, transatlantik yolcu uçaklarının 1958 de yolcu taşımaya başlaması, uyduların fırlatılması, transatlantik televizyon yayınlarının yapılması, 1970’te banka takas sistemlerinin oluşturulması, internetin icadı, küresel terör saldırıları vb. şeklindeki örnekler güncel olarak küreselleşmenin kaynağına ilişkin olaylar olarak ele alınabilmektedir (Ritzer, 2011: 59).

2.2.2.1.3. Dönemler Savı

Küreselleşmenin kaynağını açıklamaya yönelik dikkate değer önemli bir yaklaşım ise dönemler savıdır. Dönemler savının önemli savunucuları arasında Goran Therborn ve Roland Robertson sayılabilmektedir. Ancak belirtmek gerekir ki Therborn küreselleşmenin günümüz güncel dünyasına özgü bir durum olmadığını savunmaktadır (Ritzer, 2011: 57-58).

Therborn küreselleşmenin kaynağına ilişkin olarak her birinin kendi içerisinde bir başlangıç olan ve birbiri ardına meydana gelen altı büyük dönemden bahsetmekte ve bunları “dalga” olarak nitelemektedir. Bunlar: 1) 4. yy.dan 6. yy.a kadar olan İslamiyet ve Hristiyanlık gibi dinlerin küreselleşmesinin gerçekleştiği dönem; 2) 15. yy. Avrupa sömürgecilik faaliyetleri dönemi; 3) 18-19.yy. arası Avrupa savaşlarının yaşandığı dönem; 4) 19. yy.- 1918 arası Avrupa emperyalizmi dönemi; 5) 2. Dünya Savaşı ve sonrası dönemi; 6) Soğuk Savaş sonrası yaşanan dönem şeklindedir (Therborn, 2000: 151-79).

Robertson da Therborn gibi küreselleşmeyi dönemlere ayırmakta ve başlangıcı 15. yy. yükselmeye başlaması ise 19. yy. sonrası olan çeşitli dönemler halinde küreselleşmenin kaynağını ele almaktadır. Bu dönemler sırasıyla: 1) Avrupa’da bilimsel gelişmelerle birlikte küreselleşmenin temellerinin atıldığı 15. yy.; 2) 1700-1870 yılları arası Avrupa’da büyüme aşaması; 3) 1870-1920 yılları arası ayağa kalkış aşaması, ki bu dönemde iletişim ve haberleşme teknolojilerinde keskin sıçramalar yaşanmıştır; 4) 1920-1960 yılları arası hegemonya mücadelesi aşaması; 5) 1960 ve sonrasında süren belirsizlik aşaması şeklinde tasvir edilebilmektedir (Ritzer, 2011: 58). Robertson 1960 sonrası küreselleşmenin son aşaması için her ne kadar belirsizlik aşaması dese de aslında küreselleşmenin belki de en çok ivme kazandığı yıllar 1960 sonrası yıllar olmuştur. Özellikle ekonomik alanda 1960 sonrasında

oldukça spesifik gelişmeler yaşanmış, bu gelişmeler sermaye piyasalarında güçlü bir şekilde kendini hissettirmiştir (Karagül, 2001: 208).

2.2.2.1.4. Döngüler Savı

Döngüler savına göre küreselleşme uzun dönemli olmakla birlikte aynı zamanda döngülü bir süreç şeklinde ilerlemektedir. Dönemler savından olduğu gibi döngüler savına göre de küreselleşmenin kaynağına yönelik tek bir başlangıç noktası yoktur (Ekinci, 2019: 12). Bununla birlikte dönemler savında olduğu gibi herhangi bir başlangıç noktası veya aşamalar aramak da mantıksızdır. Çünkü bu yaklaşıma göre küreselleşme oldukça uzun bir süredir devam etmektedir ve döngüler halinde ilerlemektedir (Scholte, 2005: 62-87).

Chanda'nın bütünlük yaklaşımında olduğu gibi döngüler yaklaşımı da günümüz dünyasında yaşanan küresel çağ olgusunu açıklayamamaktadır. Çünkü döngüler çağı mantığına göre günümüzde yaşanmakta olan küresel çağ aslında küreselleşme sürecinde sadece bir dönemi oluşturmaktadır ve geçmişte belki de bunun gibi pek çok küresel çağ yaşanıp bitmiştir. Dolayısıyla günümüz küresel çağı da günümüz gözlemleriyle küreselleşmenin en üst noktaları olsa da ileride geri çekilip ortadan kaybolacak ve yerini farklı dönemlere bırakacaktır. Bu süreç farklı dönemlerle sürekli döngüler halinde devam edecektir (Ritzer, 2011: 57).

2.2.2.1.5. Güncel Değişimler Savı

Küreselleşmenin kaynağını açıklamaya yönelik olarak üzerinde durulan önemli bir görüş de güncel değişimler savıdır. Bu yaklaşım diğer yaklaşımlara nazaran daha kapsamlı ve yakın zamanda yaşanan güncel değişimlere odaklanmaktadır. Temel dayanakları arasında özellikle 1900'li yılların (20.yy.) ikinci yarısında oldukça büyük ve ani değişimlerin yaşandığı tezi bulunmaktadır. Araştırmacılar bu kapsamlı ve büyük değişimlerden küreselleşmenin kaynağı olarak ekonomik, siyasi ve jeopolitik alanlarda olmak üzere üç olayın üzerinde durmaktadır (Demiröz, 2016: 9).

Küreselleşmenin kaynağına ilişkin olayların ilki 2. Dünya Savaşı'nın bitmesinden sonra ABD'nin pek çok farklı yönden küresel güç haline gelmesidir (Ritzer, 2011: 61). İkinci önemli olay ise çok uluslu şirketlerin ortaya çıkarak

zamanla yaygınlaşması ve dünya ekonomileri üzerinde sahip olduğu söz hakkının artmasıdır. Çok uluslu şirketler küreselleşme sürecine pek çok alanda dolaylı veya doğrudan etkide bulunmaktadır (Tağraf, 2002: 45-46). Üçüncü önemli büyük olay ise Sovyetler Birliği'nin çökmesi ve ardından Soğuk Savaş Dönemi'nin son bulması olmuştur. Sovyetlerin çökmesiyle artık kapitalist ekonomi modeli dünya geneline hâkim olmaya başlamış ve bu modele uyum sağlayamayan devletler çeşitli baskı, engelleme, yaptırım ve dışlamalarla karşılaşmıştır (Aydın, 2000: 13; Çeken vd., 2008: 86).

2.2.2.2. Küreselleşmenin Ortaya Çıkmasında Etkili Olan Başlıca Nedenler

Dünya üzerinde zaman ve mekân algısının önemini yitirdiği ve coğrafi sınırların giderek önemsizleştiği ve böylece insanların, toplumların, kıtaların birbirine daha çok yaklaştığı bir süreci içeren küreselleşme olgusu pek çok alanda insan hayatına dokunmaktadır. Elbette ki böylesine geniş etki alanı olan bir sürecin kendiliğinden ortaya çıkması beklenemez (Çeken vd., 2008: 86). Küreselleşme sürecinin ortaya çıkması ve ilerlemesinde ekonomik, siyasi, teknolojik, ideolojik vb. pek çok faktörün etkisi olmuştur (Farazmand, 2001: 252-257).

2.2.2.2.1. Ekonomik Nedenler

Ekonomik anlamda küreselleşme dünyanın tek ve büyük ölçekli bir pazar olmasına atıfta bulunmaktadır. Bu yönüyle ekonomik gelişmeler küreselleşmenin en önemli nedenleri arasında sayılmaktadır. Ekonominin tarım ve sanayiye dayalı üretim modelinden hizmet, bilgi ve teknolojiye dayalı tüketim modeline geçmesi veya diğer bir deyişle bilgi (sanayi sonrası) toplumuna geçmesi beraberinde küresel ekonomik sistemi de getirmiştir (Kurttaş, 2022: 10). Büyüyen sermaye zamanla ulus devlet sınırlarını aşmaya başlayınca uluslararası sermaye akışına yönelik sınırlamalar, gümrük vergileri ve kota uygulamaları esnetilmiş, bu sayede dış ticaret hacmi oluşan serbestleşmeden dolayı artış göstererek emek ve sermayenin dünya üzerinde serbestçe dolaşması sağlanmıştır (Çeken vd., 2008: 86). Ekonomik serbestleşme ile ortaya çıkan kapitalist ekonomik sistem sanayi devrimi sonrasında yaygın hale gelmiş ve ticaretin serbestleşmesi ilkesine dayanan liberal ekonomi

uygulamalarına zemin hazırlamıştır. İlerleyen yıllarda yaygın hale gelen liberal uygulamalar da dünyanın tek pazar hale gelmesinde yani küresel bir ekonomi anlayışının ortaya çıkmasında oldukça önemli rol oynamıştır (Ateş, 2006: 30).

Sınırları aşan küresel (kapitalist) ekonomi modeli 2. Dünya Savaşı'ndan sonra yaygınlık kazanmış, 1970'lerde ivme kazanarak 1990'lı yıllardan sonra zirve yapmıştır (Farazmand, 2001: 253). Bu durumun ortaya çıkmasında önemli bir faktör de çok uluslu şirketlerdir. Çok uluslu şirketler pek çok ülkeye yayılarak farklı şube ve temsilcilikler aracılığıyla faaliyetlerini yürütmekte ve dünyanın küresel bir ekonomiye dönüşmesinde rol oynamaktadır (Tağraf, 2002: 37-38). Sınırsız üretim ve ucuz iş gücü politikasıyla hareket eden çok uluslu şirketlerin farklı alanlarda faaliyetlerini sürdürebilmesi için ulus devletler de çeşitli kolaylaştırıcı esneklikler yapmış ve böylece küresel bir pazarın kurulmasına katkı sağlanmıştır (Farazmand, 2001: 253). Oluşan küresel pazarda çok uluslu şirketler tek bir ülkenin sınırına bağlı kalmayarak hem dış ilke kaynaklarından yararlanmakta hem de dış ülkelere satış yaparak dünya üzerinde ekonomik ilişkiler ağı kurmaktadır (Kutlu, 1998: 368).

Ticaretin küresel hale gelmesiyle (Farazmand, 2001: 254) beraber ortaya çıkan yeni dağıtım kanalları da yine ülkelerin üretim eğilimlerinin küreselleşmesine katkıda bulunmuştur. Böylece dünyanın farklı bölgelerinde üretilmekte olan ürünlerin talepleri bambaşka bölgelerde olabilmekte ve bu da dış ticareti teşvik etmektedir (Tağraf, 2002: 43-44). Yeni dağıtım kanalları ülkelerin özellikle ihracat ağırlıklı dış ticarete yönelip düşük maliyetlerle dışarıdan girdi sağlamalarında önemli destek oluşturmaktadır (Kutlu, 1998: 368). Kurulan dış ekonomik ilişkiler sayesinde ülkeler kalkınma stratejilerini oluştururken ithal ikamesi politikasının yerine ihracatı teşvik eden politikalar belirlemeye yönelmişler ve bu durum ekonomik anlamda küresel ortamın oluşmasına katkı sağlamıştır (Çeken vd., 2008: 87).

Küreselleşmenin ortaya çıkmasında rol oynayan önemli bir ekonomik neden de çeşitli uluslarüstü kuruluşların ortaya çıkması ve dünya ticaretinde belirleyici bir konuma yükselmesidir. Bu sayede ulusal sınırlar eski önemlerini yitirerek uluslararası ve ulus ötesi şirketler ve kuruluşların etkinliği küresel ekonomi üzerinde oldukça artmış; sermaye, mal ve hizmetler dünya üzerinde serbestçe dolaşır hale gelmiştir (Kurdaş, 2022: 10). Örneğin DTÖ zamanla uygulamış olduğu politikalarla sanayileşmiş ülkelerin tarım ve dış ticaret politikalarını azgelişmiş ülkelere daha

fazla desteklemiş ve bu durum da az gelişmiş ülkelerin özellikle ekonomik anlamda gelişmiş ülkelerin tahakkümü altına girmesine neden olmuştur (Şenses, 2004: 7).. Bunun yanı sıra Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması (NAFTA), Avrupa Serbest Ticaret Birliği (EFTA), Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC), Güney Amerika Ortak Pazarı (MERCOSUR) gibi bölgeselleşme eğilimlerinin hız kazanarak yaygınlaşması önemli bir ekonomik neden olmaktadır. Ayrıca bu bölgeselleşme eğilimlerinin yanı sıra sabit kur sisteminin yerini dalgalı kur sistemine bırakması da oldukça önemlidir (Çeken vd., 2008: 87). IMF, DB, BM, GATT gibi uluslararası kuruluşların çalışmalarıyla evrensel çapta bir ekonomi yaratma amacı gütmeleri de küreselleşmeyi doğuran önemli ekonomik nedenler arasında yer almaktadır (Ateş, 2006: 34-35).

2.2.2.2.2. Teknolojik Nedenler

Küreselleşmeyi ortaya çıkaran nedenler arasında belki de en önemli olanı teknolojik nedenlerdir. 20 ve 21. yüzyıllarda iletişim, haberleşme, uydu teknolojileri, internet, telekomünikasyon sistemleri, fax vb. pek çok alanda yaşanan gelişmeler önemli teknolojik ilerlemelerdir (Kutlu, 1998: 368). Özellikle internetin icadı ve gelişip yaygınlaşması ekonomik alana da katkıda bulunmuş, ticareti siber alanda da mümkün kılarak küreselleşme açısından oldukça önemli etkilerde bulunmuştur (Farazmand, 2001: 257). Teknolojik ilerlemeler dünyanın farklı coğrafyalarında yaşayan insanların birbirleriyle iletişim kurmalarını kolaylaştırarak uluslararası etkileşimi mümkün kılmakta ve küreselleşmenin meşhur söylemi olan uzağı yakın hale getirmektedir (Kutlu, 1998: 368).

Teknolojik gelişmeler sadece iletişimi geliştirmekle kalmamış aynı zamanda insanların bilgiye ulaşmalarını eskiye nazaran büyük ölçüde kolaylaştırmıştır. Bu sayede insanlar eskiden olduğu bilimsel gelişmelere ulaşabilmek için uzun seyahatler yapmak zorunda kalmamış kitaplar, dergiler, çeşitli sanal ortamlar aracılığıyla bilimsel gelişmeleri takip edebilme imkânı bulmuşlardır (Ritzer, 2011: 23). Gelişen teknoloji ve iletişim imkanları nasıl ki bilginin kolay elde edilmesini sağladıysa aynı zamanda yönetimlerin de daha rahat bir şekilde kontrolü sağlamalarına yardımcı olarak küreselleşme açısından uygun ortam hazırlamıştır. Belirtmek gerekir ki bu

durumun etnik veya bölgesel ayrımcılığı körükleme ve mikro milliyetçi akımları özendirme gibi olumsuz etkileri de bulunmaktadır (Talas ve Kaya, 2007: 154).

Küreselleşme açısından önemli sayılabilecek bir neden de teknolojinin gelişmesiyle birlikte taşımacılık ve ulaşım maliyetlerinin azalmasıdır. Maliyeti düşük taşıma olanaklarının yaygınlaşması zamanla endüstrinin pek çok dalında küreselleşmenin hızlanmasına katkıda bulunmuş, son 50 yıl içerisinde bu düşük taşıma maliyetleri hemen hemen tüm endüstride küreselleşmeyi hızlandırmıştır (Tağraf, 2002: 44). Ucuz ve giderek gelişen ulaşım olanakları neticesinde uluslararası ulaşımın da güvenilir olması büyük çaplı ticari faaliyetlere katkı sağlamıştır (Kutlu, 1998: 368). Örneğin Güney Amerika ve Hollanda'da üretilen çiçekler ulaşım faaliyetlerinin kolaylığı nedeniyle bozulmadan tek günde ABD'ye ulaştırılabilmekte, İsveç'te üretilen çikolata ve şekerler yine kısa sürede doğrudan ABD'de New York veya çeşitli özel pazarlara taşınabilmektedir (Tağraf, 2002: 44). Tabi ki taşıma hizmetleri bu noktada önemli bir rol oynamaktadır. Gelişen uçak kargo sistemleri, gemi taşımacılığı, özel statülü taşıma şirketleri vb. alternatifler sayesinde büyük çaplı konteyner ve hava taşımacılığında ulaşım maliyetleri giderek düşmüştür (Ritzer, 2011: 115). Ulaşım maliyetlerindeki düşüş satın alınan ürünlerin değişim ve iade gibi işlemlerini de mümkün kılarak ticaret üzerinde de oldukça önemli katkılar sağlamaktadır (Tağraf, 2002: 44). Bu durum da ticaretin ve dolayısıyla küreselleşmenin gelişmesine katkıda bulunmuştur (Ritzer, 2011: 115).

2.2.2.2.3. Siyasi ve İdeolojik Nedenler

Küreselleşmenin ortaya çıkmasında etkili olan önemli bir neden de ideolojik ve siyasi faktörlerdir. Berlin duvarının yıkılması her ne kadar sembolik bir olay olsa da bu olaydan sonra dünya üzerinde çift kutuplu düzen sona ermiş ve ekonomik alanda devletçi politikaların yerini hızla neo-liberal politikalar almaya başlamıştır (Kurttaş, 2022: 10). SSCB'nin çöküşü devletçi politikalara olan rağbeti azaltmakla birlikte ilerde küresel ekonominin önemli bir göstergesi olacak kapitalist sistemin de rakipsiz kalarak popülerliğini artırmasına neden olmuştur. Böylece kapitalist sistem veya Batı tarzı liberal demokratik politikalar küresel sistemle ayrılmaz bir bütün haline gelmiştir (Aydın, 2000: 13-14). Bu durum aynı zamanda küresel ideolojilerin önündeki engellerin de kalkmasını sağlamıştır (Kurttaş, 2022: 10).

Özellikle 2. Dünya Savaşı'ndan sonra başta Batılı ülkeler olmak üzere gelişmiş ülkeler kendi yönetim biçimi, değer yargıları ve ideolojilerini çeşitli iletişim kanallarıyla dış ülkelere ihraç ederek dayatmaya çalışmışlardır (Farazmand, 2001: 255). Bu durumu genellikle çok uluslu şirketler vasıtasıyla yürütmüşlerdir (Kıvılcım, 2013: 13-14). Küreselleşme açısından da Batılı devletlerin yaymaya çalıştıkları kapitalist ekonomi içerikli liberal ideolojiler daha önemli olup küreselleşmenin yaygınlaşmasını kolaylaştırmaktadır. Çünkü sosyalist rejimlerde siyasi, ekonomik ve sosyokültürel yaşam belli bir planlama dâhilinde serbestliğe izin vermeyecek şekilde merkezi yönetim tarafından belirlenirken neo-liberalist rejimlerde ise serbest piyasa sistemi ön planda olup devlet minimal düzeyde müdahalelerde bulunmaktadır (Kurttaş, 2022: 10). Devletlerin neo-liberal politikalar çerçevesinde uygulamış oldukları sermayenin serbestçe dolaşımına yönelik yasa ve faaliyetler de küreselleşmenin önünü açmaktadır (Akgönül ve Masca, 2001: 129-130).

Küreselleşmeyi ortaya çıkaran ve belli başlı nedenler olarak ele alınan ekonomik, teknolojik, siyasi ve ideolojik nedenlerin dışında pek çok neden de mevcuttur. Örneğin bilimsel araştırma faaliyetlerinin yaygınlık kazanmasıyla birlikte gelişmesi Ar-Ge faaliyetlerini hızlandırmış ve bu alandaki maliyetlerin düşmesiyle de endüstri ve teknolojide küresel atılımlar gerçekleştirilmiştir (Tağraf, 2002: 40). Yine bilişim ve iletişimin gelişmesiyle medya araçlarının önem kazanması, dünyanın farklı bölgelerinde ortaya çıkan büyük ölçekli pazarların yanı sıra tüketici haklarının da gelişmesi, uluslararası düzeyde insan hakları antlaşmalarının imzalanması, turizm faaliyetlerinin uluslararası hale gelmesi ve yaygınlaşması, işletmelerin üst düzey telekomünikasyon hizmetlerinin kullanmaya başlaması (Çeken vd., 2008: 86), çok etniklik, çok kültürlülük, hak ve özgürlük kavramlarının konuşulmaya başlanması gibi etkenler de küreselleşme sürecinin hızlanmasında etkin rol oynamıştır (Dumanlı Kürkçü, 2013: 5).

2.2.2.3. Küreselleşmenin Ortaya Çıkardığı Sonuçlar

Küreselleşmenin geniş kapsamlı bir süreç olması farklı alanlarda değişimlere neden olarak çeşitli sonuçları da beraberinde getirmesini kaçınılmaz kılmıştır. Şüphesiz ki bu sonuçlar fırsatlar sunup külfet yüklemeyen ve fayda sağlayıcı şekilde

olumlu anlamda olabileceği gibi yoksullaşma, istikrarsızlık, yavaş büyüme ve kriz gibi olumsuz şekillerde de kendini gösterebilmektedir. Bu noktada küreselleşme sürecine uyum sağlayarak onu yakından takip etmek önemli bir faktördür (Acar, 2004: 4). Küreselleşmenin meydana getirdiği sonuçların olumlu mu yoksa olumsuz mu olacağı noktasında önemli olan bir diğer faktör de ülkelerin gelişmişlik düzeyleridir. Şayet genel itibariyle küreselleşmenin olumlu anlamdaki sonuçları daha çok gelişmiş ülkelerde yaşanırken olumsuz sonuçlar çoğu zaman az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde etkisini göstermektedir (Zengingönül, 2004: 27).

Küreselleşmenin insan yaşamında pek çok alanı etkilediğinden yukarıda daha önce de bahsedilmiştir. Doğal olarak küreselleşme etkilediği alanlarda birtakım sonuçlar da ortaya çıkarmaktadır. Bu sonuçlar her alanda olabileceğinden bunları gruplandırmak zor olsa da genel anlamda ekonomik, siyasal, kültürel ve toplumsal sonuçlar şeklinde toplanabilmektedir (Can, 2022: 270).

2.2.2.3.1. Ekonomik Sonuçlar

Pek çok bakış açısına göre küreselleşmenin en önemli sonucu ekonomik alanda meydana gelen bütünleşme ve bu tek Pazar içerisinde artan ekonomik ilişkilerdir (Çelik, 2012: 68). Küreselleşmenin ekonomik alandaki etkileri ilk olarak 2. Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş Dönemi'nin sona ermesiyle başlamış, Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla pek çok ülke dünya küresel ekonomi sistemine dâhil olmuştur (Can, 2022: 270). Böylece teknoloji ve iletişimde yaşanan gelişmelerle birlikte dünya ülkeleri arasında emek, sermaye ve mal akışkanlığı da sağlanarak ülkeler birbirine yakınlaşmış ve ekonomik ilişkiler yoğunlaşmıştır (Çelik, 2012: 68). Sosyalist ekonominin çökmesiyle birlikte başka bir alternatifi olmayan kapitalist ekonomik sistem giderek dünya üzerinde hâkimiyetini sağlamış ve 1980'li yıllardan itibaren de neo-liberal uygulamalar dünya ülkeleri üzerinde yayılmaya başlamıştır (Özdemir, 2009: 64).

Dünyada egemen hale gelen uluslararası sermaye tüm ülkeleri hatta Birleşik Amerika'yı bile aşarak küreselleşmenin en önemli ekonomik sonuçlarından biri haline gelmiştir. Uluslararası sermayenin ekonomik alanda egemen hale gelmesi günlük hayattaki pek çok şeyin ve uluslararası rekabetin belirleyicisi konumuna gelmesine neden olmuştur (Talas ve Kaya, 2014: 29-30). Öyle ki çeşitli düzenleyici

araçlar ve kuruluşlar vasıtasıyla ülkelerin serbest piyasa ekonomisine ve dolayısıyla dünya pazarına eklemlenmeleri amacıyla yapısal düzenleme programları bile geliştirilmiş, bu durum da ülkelerin ekonomik bütünleşmesini hızlandırmıştır (Akgönül ve Masca, 2001: 132). Bu durumda önceden kendi ekonomileri içinde mutlak söz sahibi olan ulus devletler ekonomik alandaki otoritelerini yavaş yavaş yitirmeye başlamıştır (Şenses, 2004: 12). Küreselleşmenin ekonomik alandaki en önemli sonuçlarından bir tanesi ülkeler arasındaki karşılıklı bağımlılığı arttırması olmuştur. Küreselleşmenin aynı zamanda milli ekonomik politikaları zayıflatması beraberinde istikrarsızlık ve belirsizliğe yol açmıştır (Akgönül ve Masca, 2001: 132).

Küreselleşmenin önemli bir ekonomik sonucu da ulus devletler artık ekonomik alandaki yetkilerini yavaş yavaş IMF, DB, DTÖ gibi uluslararası düzenleyici kuruluşlara bırakmış, çok uluslu şirketlerinin sayısının giderek artarak küresel ekonomi üzerindeki etkilerinin artmış olmasıdır (Şenses, 2004: 12). Çok uluslu şirketlerin kimliği herhangi bir ülkeye bağlı olmadığı için bu işletmeler serbest bir şekilde farklı ülkelerde faaliyetlerini yürütebilir hale gelmişlerdir. Küreselleşme sürecinde otoritesinde azalma meydana gelen ulus devletler ise bu işletmelerin faaliyetlerini denetleyemez ve müdahale edemez hale gelmiş, aksine kendilerini bu sürece adapte etmek zorunda kalmışlardır (Özdemir, 2009: 71). Artan teknoloji olanakları farklı alanlarda yeni yatırımları mümkün kılmıştır. Dünyanın pek çok köşesinde sayısı milyonları aşan insan kitlelerine yeni ve farklı istihdam alanları oluşturulmuştur (Talas ve Kaya, 2014: 28).

Bu süreçte ulus devletlerin dış ticaret, kamu işletmeciliği, faiz oranı, döviz kuru gibi müdahale araçları etkisini yitirmeye başlamıştır. Oldukça karmaşılaşan dünya ekonomik sisteminde ulus devletler artık daha fazla belirsizlikle baş başa kalmış serbestleşme politikaları ve yoğunlaşan ekonomik ilişkiler yeni bir piyasa düzenini de beraberinde getirmiştir (Şenses, 2004: 15). Sermaye, mal ve hizmetlerin sınır ötesi bir şekilde dolaşımının artması piyasaların oldukça önemli olduğunu ortaya koymuştur. Küresel ekonomik sistemde aslında ulus devletlerin yetkilerinin sınırlandırılmasıyla sermayenin uluslararası dolaşımının serbest bir şekilde arttırılması amaçlanmıştır (Can, 2022: 270). Modern enerji ve iletişim altyapıları kurularak şirketler arasında iyi davranış kodları belirlenmiş, çalışma koşulları daha insani bir hal almıştır (Talas ve Kaya, 2014: 28). Tüm bunların sonucunda

küreselleşme süreciyle birlikte ekonomik anlamda sınır ötesi ticaret hacmi önemli ölçüde artmıştır (Şenses, 2004: 15).

Küreselleşme ile birlikte küresel firmalar uluslararası pazarda önemli söz hakkına sahip olmuşlardır. İlerleyen teknolojiye destek alan bu firmalar aynı zamanda teknolojinin gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere aktarımını da kolaylaştırmıştır (Çelik, 2012: 68). Devletlerin ekonomi üzerindeki kontrol güçlerinin azalmasıyla beraber başta Amerika olmak üzere pek çok ülkede liberal ekonomi politikaları uygulanmaya başlanmıştır. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişim ve ilerlemeler liberal ekonomi politikalarının uygulanmasını kolaylaştırmıştır (Can, 2022: 270-271). IMF, DB, DTO gibi uluslararası kuruluşlar ekonomideki liberal politikaların yaygınlaşmasına ve tüm dünya ülkelerine yayılmasına oldukça önemli katkılarda bulunmuş, pek çok ülkede sürdürülebilir ve hızlı kalkınma süreçlerinin yaşanmasına ortam hazırlamıştır (Çelik, 2012: 68).

Uluslararası piyasada rekabet ortamının artması küreselleşmenin bir diğer önemli ekonomik sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim küresel pazarda başarı sağlamanın en önemli kistası dünya piyasalarında dolaşıma açılan malların rekabet gücü olmaktadır (Talas ve Kaya, 2014: 29). Rekabet gücünün aynı zamanda yabancı sermayeyi cezbederek ülke içerisine çekmesi de önemli bir faktör haline gelmiştir. Bu noktada işgücü maliyetlerinin ve sosyal harcamaların düşürülüp emek esnekliğinin artırılması dış yatırımcı çekmek isteyen ülkeler açısından önemli bir konu olmuştur (Ataay ve Kalfa, 2012: 307). Küreselleşmenin yarattığı bu rekabet ortamının sonucunda gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelerde özellikle yoksul kesimin aleyhine olacak şekilde yoksulluk sorununun ortaya çıktığı ve ekonomik istikrarsızlıkların görüldüğü de önemli bir gerçektir (Çeken ve ark., 2008: 93). Aynı zamanda az gelişmiş ülkelerde küreselleşme ile liberalisasyon dış ticaret açıklarını oldukça arttırmıştır (Ataay ve Kalfa, 2012: 307).

Sonuç olarak küreselleşme süreciyle birlikte çok uluslu şirketler büyüyüp bileşerek girdi ve maliyetlerini düşürüp yüksek kar düzeyleri elde etmişlerdir. Bilgi teknolojilerindeki atılım ekonomik alana yansıtılarak yeni fırsatlar elde edilmiştir. Piyasalar gitgide birbirine eklemlenmiş ve ülkeler karşılıklı bağımlılık içerisinde hareket eder hale gelmişlerdir (Talas ve Kaya, 2014: 34).

2.2.2.3.2. Siyasi Sonuçlar

Siyaset ve ekonomi alanları arasındaki ilişkide önemli bir nokta siyaset kurumunun ekonomiden, ekonominin ise siyaset kurumundan etkilendiğı gerçeğidir. Küreselleşme sürecinde de ekonomik dinamikler siyasal yönetim biçimlerini baskın bir şekilde biçimlendirmiştir (Can, 2022: 278).

Özellikle 1980’li yıllarla birlikte kalkınma, gelişme, planlama gibi kavramlar ulus devletlerin gündeminden çıkarak yerini dışa açılma, yapısal uyum, özelleştirme gibi kavramlara bırakmış ve bu doğrultuda yeni politikalar uygulanmaya başlamıştır. Pek çok dünya ülkesi özellikle Berlin Duvarı’nın yıkılmasından sonra açık bir şekilde neo-liberal politikalara geçtiğini açıkça belli etmiştir (eken ve ark., 2008: 89). Neo-liberal politikaların ise en önemli araçları özelleştirme, serbestleşme, deregölasyon ve ticarileşme olarak kendini göstermiştir (Sönmez, 2003: 20). 20. yüzyıl sonrasında sosyal bir sistem olan komünizmin Rusya’da çökmesi sonucu artık ülkelerin seçebileceğı sosyalist bir alternatif olmadığından dolayı tüm ülkeler bir şekilde kapitalizme ayak uydurmak zorunda kalmışlardır. Bu durumun önemli bir sonucu da artık Batı’daki ülkelerin parlamenter sistem üzerinden sosyalist rejimlere geçişlerinin azalması olmuştur (Özdemir, 2009: 63). Tüm bu yeni politik tablo çerçevesinde özelleştirme uygulamaları kamu mülkiyetini yavaşça ortadan kaldırarak serbestleşme adı altında yabancı sermayeyi ülkeye çekip gayri millileşmeye neden olmaktadır (Sönmez, 2003: 20-21).

Küreselleşme sürecinde özellikle ulus devletlerin yapısında önemli değışiklikler meydana gelmiştir (Özdemir, 2009: 74). Bu değışiklikler ulus devletlerin yetki alanlarından işlevleri ve temel amaçlarına kadar pek çok alanda kendini göstermiştir. Ulus devletlerin yetkileri sermayenin uluslararası piyasada rahatça dolaşımı için küreselleşme sürecinde kısıtlanmıştır. Eskiden ekonomideki yetki alanları oldukça geniş olan ulus devletler çeşitli kamu kuruluşlarının özelleşmesi ve neo-liberal ekonomi politikalarının uygulanmasıyla otoritelerini kaybetmeye başlamış, küçölerek ekonomiye minimal düzeyde müdahale eder hale gelmişlerdir (Şenses, 2004: 14). Dünya genelinde ilk olarak Batı dünyası korumacı ekonomi politikalarını bir kenara bırakıp serbest ticarete dayalı ekonomi uygulamalarına geçmiş ve siyasi politikalarını da bu yönde şekillendirmiştir (Ataay ve Kalfa, 2012: 306). Dolayısıyla küreselleşme süreci ile birlikte ulus devletlerin güç

kaybederek gerileme içerisine girdiği ve ekonomik sınırlarının bulanıklaştığı söylenebilmektedir (zdemir, 2009: 74).

Kimi araştırmacılara göre ise küreselleşme hiçbir zaman devlet veya bürokrasinin sonunu getirmemiş, gelecekte de devletlerin çöküşüne neden olmayacaktır. Çünkü devletler toprak bütünlüğüne dayalı sosyo-politik yapılar olarak varlıklarını binlerce yıldır sürdürmüş ve sürdürmeye de devam edecektir. Küreselleşme sonucunda ancak kamu ve özel sektör birbirine yakınlaşabilir, ekonomi ve siyaset arasında daha yakın bir temas olabilir ki bu durum da devletlerin çöküşüne değil ufak tefek değişimlerle varlıklarını sürdürmelerine yardımcı olmaktadır (Farazmand, 2001: 258).

Küreselleşmenin ulus devletlerin rolünü değiştirmesiyle beraber dünya çapında önemli siyasal değişimler de meydana gelmiştir. Örneğin demokratik siyaset, hukukun üstünlüğü ilkesi, yönetime katılma, temel hak ve hürriyetler, sivil kültür, özgürlük ve hoşgörü konuları küreselleşme ile birlikte ulusal ve küresel siyaseti şekillendiren konular olmuştur (Can, 2022: 278). Bununla birlikte az gelişmiş ülkelerde küreselleşme sürecinin tam aksi yönde demokratikleşmenin karştı olarak otoriter eğilimlerin artmasına yol açtığını iddia eden araştırmacılar da bulunmaktadır. Bu araştırmacılar bu iddialarını küreselleşme ile beraber az gelişmiş ülkelerin yapısal uyum reformları yapmasına bağlamaktadır. Çünkü yapısal uyum reformlarıyla yabancı sermayeyi cezbetmeye çalışan az gelişmiş ülkelerde rekabet artmakta, iştc maliyetleri düşerek emek esnekliği artmakta, sosyal harcamalar düşmektedir. Bu durum da çalışma şartlarını kötüleştirecek alt sınıfın yaşam standartlarını düşürmekte, sonuç itibarıyla sosyal hakların gerilemesine sebebiyet vermektedir (Ataay ve Kalfa, 2012: 306-307). Ancak küreselleşme sürecinin siyaset alanında birtakım değişimlere yol açtığı bir gerçektir (Kutlu, 1998: 368-369).

Küreselleşmenin siyasi anlamdaki önemli bir sonucu dünya ülkeleri arasındaki kutuplaşma durumudur. Küreselleşme sonucu aynı zaman dilimi içerisinde farklı toplumsal inanç ve kültürlerin yakından tanınarak ülkeler arasındaki pek çok alandaki ilişkilerin yoğunlaşarak yaygınlaşması sonucu önceden var olan ideolojik ayrımların ortadan kalması beklenmektedir (Erbay, 1997: 148). Ancak ilginç bir şekilde küreselleşme dünya ülkelerinin  kutuptan oluşan bir bölgeselleşme eğilimi içerisine girmelerine neden olmuştur. Özellikle 1980’li

yıllardan sonra Asya ülkelerinin ekonomileri hızlı bir atılım gerçekleştirerek önemli bir kutup haline gelmiştir. Her üç kutupta da özellikle gelişmiş ülkeler ilginç bir şekilde küreselleşmeyi destekleyen ülkelerdir (Kutlu, 1998: 381). Bununla birlikte küreselleşme süreciyle beraber gelişmiş ülkelere olan ABD siyasi anlamda oldukça fazla güçlenerek dünya ülkeleri arasında adeta jandarma konumuna gelmiş ve dünyanın farklı yerlerinde meydana gelen pek çok olaya müdahale eder hale gelmiştir (İçmeli, 2003: 306).

Nasıl ki küreselleşme ile beraber demokratikleşme eğilimleri pek çok ülkede artmışsa benzer şekilde sivil toplum kuruluşları da güçlenmiş, kadın hakları, yerel ve bölgesel talepler, insan ve çevre hakları, kültürel haklar gibi konular da küreselleşme ile beraber öne çıkan konular arasındadır (Ataay ve Kalfa, 2012: 308). Sivil toplum yapıları kendilerini bu süreçte oldukça geliştirerek uluslararası alandaki benzerleri ile işbirliği ve dayanışma yapma olanağı bulmuştur (Talas ve Kaya, 2014: 28). Bu sayede farklı kimlikler kendilerini ön plana çıkarma olanağı bulmuştur. Aslında sivil toplum yapılarının bu şekilde büyümeleri ve uluslararası alana açılmaları bir anlamda onların da küreselleştiğini göstermektedir. Bu durumun beraberinde getirdiği önemli bir sonuç küreselleşen sivil toplum yapılarının demokratik olarak yapılanmasının zorunlu hale gelmesidir (Sarıbay, 1998: 17). Bu şekilde genişleyen sivil toplum yapıları küreselleşmenin birtakım avantajlarından da yararlanarak farklı örgütlenme yapıları oluşturup bu yapılar aracılığıyla ulus devletler üzerindeki baskı güçlerini artırmışlardır (Can, 2022: 279). Yine küreselleşme ile beraber insanların sivil toplum örgütleri ve siyasi hükümetler ile aralarındaki bağlantı ve ulaşılabilirlik düzeyi artmış böylece devlet-vatandaş arasındaki eşgüdüm kolaylaşmıştır (Farazmand, 2011: 257).

2.2.2.3.3. Kültürel Sonuçlar

TDK'ya göre kültür toplumların gelişim süreçleri içinde üretilen maddi ve manevi tüm değerler ve bunların üretilip sonraki kuşaklara aktarılmasını sağlayıp, insanın toplumsal ve doğal çevresine egemenliğinin ölçütü olan araçların tümü şeklinde tanımlanmaktadır (www. Tdk.gov.tr). Küreselleşme dünya çapında sadece ekonomik ilişkilerin yoğunlaşmasıyla sınırlı kalmamış, her alanda önemli oranda büyük değişimlere neden olmuştur. Kuşkusuz kültürel alanda meydana getirdiği değişiklikler de bunlardan öne çıkan önemli sonuçlardandır. Toplumbilimciler

küreselleşmenin kültürel sonuçlarına ilişkin olumlu ve olumsuz olmak üzere ayrı iki bakış açısı sergilemektedirler (Yaman, 2019: 422). Küreselleşmenin olumsuz kültürel sonuçlara yol açtığını düşünen toplumbilimciler küreselleşmeyi toplumlara dayatılan güvensiz ve karmaşık kültürel politikalar şeklinde yorumlamaktadır (Tomlinson, 2011: 279).

Küreselleşme sürecinin kültürel alanda değişimlere yol açmasının arkasında pek çok aygıt bulunmaktadır. Bunlar; savaşlar, buluşlar, icatlar, ticaret, asimilasyon ve toplumlararası etkileşim gibi pek çok nedenden kaynaklı olabilmektedir. Örneğin TV, bilgisayar, uçak vb. icatlar yeni kültürel unsurların üretimini sağlarken, gezegen veya yıldız keşifleri gibi buluşlar unutulmuş kültürel uygulamaların açığa çıkmasına neden olarak kültürel değişimin önünü açmaktadır (Can, 2022: 274). Bu faktörler aynı zamanda küresel ölçekte kültürel bir yeniden yapılanma ve dönüşüm yaşanmasına neden olmaktadır (Çeken ve ark., 2008: 89).

Kültürel anlamda ortaya çıkan önemli bir değişim insanların ve toplumların yaşam biçimleri üzerinde meydana gelmiştir. Yaşam biçimi açısından toplumlar her geçen gün birbirine benzemekte ve bu durum bazı akademik kaynaklarda “Amerikanlaşma” veya “toplumların Mcdonaldlaşması” şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Talas ve Kaya, 2007: 153). Burada anlatılmak istenen aslında küreselleşme sürecinde Amerikan ağırlıklı bir egemen kültürün ortaya çıktığı ve bu kültürün diğer kültürlerin üzerinde etkilerde bulunduğu (Talas ve Kaya, 2007: 155). Kültürün ve yaşam tarzının en önemli öğeleri olan dil, din, dünya görüşü, gelenek, görenek, sanat gibi unsurlar küreselleşme sürecinden etkilenerek yeni kuşaklara aktarım sırasında değişikliklere uğramıştır. Bu süreçte Batı kültürünün etkisi ile ortaya çıkan alışkanlıklar yerel kültürlerle eklemlenerek önceleri homojen olan milli kültürleri melez hale getirmiştir. Bu duruma en güzel örnek Mcdonald, Burger King gibi işletmelerin Müslüman toplumların kültürlerine adapte olabilmek için ramazan menüsü gibi farklı uygulamalarla yerel kültüre eklemlenmesi ve daha sonra yerel kültürlerin de bu durumu kendi bünyelerinde yeni kuşaklara aktarmalarıdır (Yaman, 2019: 431). Benzer bir durum insanların giyim kuşam, günlük rutinleri, gelenek görenekleri üzerinde de kendinin göstererek çeşitli yerel kültürlerin küresel kültürün etki alanına girmesine değişim geçirmesine neden olmuştur (Çelik, 2012: 69). Böyle bir durumda da yerel halk toplulukları kendi

kültürleri üzerindeki kontrol gücünü yavaş yavaş kaybetmektedir (Farazmand, 2001: 262).

Küreselleşmenin kültür üzerindeki önemli bir etkisi de kültürel mirasın taşıyıcısı ve en önemli ögesi olan dil üzerinde meydana gelmektedir. Bir toplumu oluşturan bireylerin aynı dili konuşmaları kültür birliğini sağlamakta ve bu durum ulusal birliği de sağlamaktadır. Küreselleşme sürecinde ortak küresel bir dil oluşturma yanısıra toplumların kelime dağarcıklarındaki bazı yerel kelimeler de ortak küresel dilden etkilenmekte ve ortaya bozulmalar çıkmaktadır. Bu durumun en iyi örneği liseli öğrenciler arasında yaygınlaşan Türkçe-İngilizce karışık kelimelerdir. Bu durum sözel olarak kendini gösterebileceği gibi yazım alanında da karşımıza çıkabilmektedir (Yaman, 2019: 432). Bununla birlikte küresel ortak bir dil kullanımının bazı avantajları da söz konusudur. Ortak dil kullanımı insan hakları, demokrasi, çevre koruma, AİDS, uyuşturucu ve terörizmle mücadele gibi tüm insanlığı ilgilendiren konularda ortak bir duruş sergilenmesine de yardımcı olmaktadır ki bu durum küreselleşmenin sosyo-kültürel boyutuna atıf yapmaktadır (Çelik, 2012: 69-70).

Aslında küreselleşmenin kültürel değerler üzerindeki etkisi ile siyasi etkileri bir biri ile bağlantılıdır. Öyle ki ulus devletlerin varlığını koruması gelenek, görenek, din, dil, sanat, örf ve adetler gibi kültürel değerlerin korunmasına bağlıdır. Alan yazında küreselleşme sürecinde ulus devletlerin gücünün zayıflamasını bu kültürel değerlerin törpülenmesine bağlayan fikirler mevcuttur (Yaman, 2019: 424). Çünkü küreselleşme sonucu içleri boşalan kültürel değerler aynı zamanda bir milli kimlik sorununa yol açmakta ve bu durum da ulus devletlerin egemenliğini olumsuz yönde etkilemektedir (Talas ve Kaya, 2007: 156). Ayrıca küreselleşmenin olduğu mikro milliyetçilik anlayışı da ulus devleti aşırıp onu çok daha küçük parçalar şeklinde algılamaktadır (Yaman, 2019: 433). Farklı kültürlerin bir arada yaşadığı çok kültürlülük halinde de asimilasyonlar, eritme potaları, kültürel çoğulculuk gibi modeller nedeniyle yerel kültürler üzerinde olumsuz etkiler ortaya çıkabilmektedir (Can, 2022: 277).

2.2.2.3.4. Toplumsal ve Diğer Sonuçlar

Küreselleşme ve sağlamış olduğu olanaklar sayesinde iletişim, haberleşme, bilgi, ulaşım vb. pek çok alanda ulusal sınırlar aşılmış, bu durum da küresel ölçekteki siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel bağımlılıkları arttırmıştır. Bu ortamda zaman ve mekân problemi ortadan kalkarak toplumlar cemaatsel bir bağla bir araya gelmişlerdir. Özellikle internet toplumlarında karşılıklı bağımlılıkları arttırarak düşünce, bilgi, para ve kültür vb. unsurların serbest dolaşımını arttırmıştır. Bu dolaşım sistemine daha sonra insanların da sanal dolaşımı eklenmiştir (Can, 2022: 280-281). Böylece artık bedenlerin bir yerden bir yere taşınmasına gerek kalmaksızın aynı anda tüm dünya üzerinde dolaşılabilir hale gelmiştir (Bauman, 2010: 21).

Küreselleşmenin önemli bir toplumsal sonucu iletişim teknolojilerinin yaygınlaşmasıyla farklı dünya ülkelerinde yaşayan insanların benzer normlarda hizmet, insan hakları ve demokrasi talep etmesiyle ilişkilidir (Kutlu, 1998: 367). Zira küreselleşme ile birlikte öncesinde telefon erişimi olmayan yaklaşık 300 milyon kişi telefona erişerek iletişim sağlar hale gelmiştir (Talas ve Kaya, 2014: 28). Sanayi alanında ise özellikle gelişmiş ülkelerde küreselleşme sürecinde işçilerin sendikalaşma ve örgütlenme süreçleri artarak işsizlik sigortası, iş güvenliği, asgari ücret limiti gibi çeşitli sosyal güvenlik politikaları uygulanma fırsatı bulmuştur. Sendikalar önce daha yüksek örgütlenme seviyelerine ulaşmış ardından özelleştirme süreciyle birlikte kısmen zayıflamıştır (Şenses, 2004: 16).

Küreselleşme ile birlikte ekonomik alanda uygulanmaya başlayan neo-liberal politikalar toplumsal alanda da ciddi sonuçlara yol açmıştır. Neo-liberal politikalar daha çok Batı merkezli ve kapitalizm yanlısı uygulamalar içerdiğinden dolayı gelişmiş ülkeler ve azgelişmiş ülkeler arasındaki farkın iyice açılmasına neden olmuştur. Aynı zamanda az gelişmiş ülkelerde işsizlik ve yoksulluk süreçlerini derinleştirerek çatışmalı toplumsal yapının iyice keskinleşmesine neden olmuştur (Çeken ve ark., 2008: 87). Buna bağlı olarak küresel ölçekte de her ne kadar büyüme hızı artsa da ücret ve çalışma koşulları düzelememekte, yeterli istihdam alanı yaratılamamaktadır. Sonuç olarak da gelir dağılımlarındaki adaletsizlik, Kuzey-Güney arasındaki fark da her geçen gün artmaktadır (Kutlu, 1998: 384).

Küreselleşme ve neo-liberal politikaların önemli bir toplumsal sonucu da iş hayatındaki toplumsal cinsiyet algıları üzerinde değişikliklerde bulunmasıdır. Öyle ki

küreselleşme sürecinde iş hayatındaki kadın erkek ayrımcılığı daha da körüklenmiş, kadınlarının emeklerinin üretim sürecine katılım şekli farklılaşmıştır. Bu süreçte önceleri kadınları milli gelire yansımayan küçük çaplı ev içi katkılarına ek olarak artık kadın emeğinin hem gelişmiş hem az gelişmiş ülkelerde doğrudan küresel üretime katıldığı görülmektedir. Kadınların toplam istihdam oranları içindeki oranı ilk olarak sanayi, daha sonra ise hizmet sektöründe giderek artış göstermiştir (Şenses, 2004).

Toplumsal alandaki birtakım çözümleri de küreselleşme ile ilişkilendiren araştırmacılar bulunmaktadır. Kleinman ve Bibeau bu düşünürler arasındadır (İçmeli, 2003: 307). Küreselleşme ile birlikte ortaya çıkan sosyal değişim beraberinde sosyal sorunların artış göstermesine, madde kullanımı ve alkol alımında artışa, aile içi şiddetin artmasına, sokaktaki şiddet olaylarının artmasına travma sonrası stres vakalarında artışa, depresyon ve intihar oranlarında artışa neden olmuştur (Kleinman, 1999).

Sanatsal faaliyetler, kültür ve dil açısından bakıldığında küreselleşme toplumlarda konuşulan dili de etkilemektedir. Öncelikle giyim eşyaları ve gıda tüketim alışkanlıklarını birbirine benzer hale getiren küreselleşme süreci bir süre sonra toplumun konuştuğu dil ve edebiyat üzerinde de sirayet ederek yabancı kelimelerin farklı dillerde yaygınlaşmasına ve o dillerin bütünlüğünü bozmasına neden olmuştur. Hatta tarih boyunca Fransa, Karamanoğulları vb. devletler ulusal dillerini korumak için bu konuda çeşitli yasaklar bile çıkarmıştır (İçmeli, 2003: 310).

Toplumsal hayatta meydana gelen ve gittikçe derinleşen yoksulluk ve çevre sorunlarını da küreselleşme ile ilişkilendiren fikirler mevcuttur. Çünkü küreselleşme ile birlikte SSCB'nin çökmesi ve tüm dünyanın serbest piyasa ekonomisine yönelmesi sistemin dışında kalan ülkeleri yalnızlaştırmakta ve sisteme dâhil olmaya zorlamaktadır. Bu sistemde ayrıca ABD gibi güçlü ülkeler lider konumuna yükselmiş ve diğer ülkeleri tek bir kalıba sokmaya zorlar hale gelmiştir (Kazgan, 1997: 11). Bu sürece ayak uydurmaya çalışan az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ise yoksulluk sorunu artmaya başlamıştır. Bu ülkelerde meydana gelen yoksulluk daha çok dar gelirli ve düşük gelirli kesimleri etkilemiştir. Ayrıca çevreyi kirletici üretim faaliyetlerinin az gelişmiş ülkelere kayması da yine bu ülkelerde çevresel sorunların artmasına neden olmuştur (Çeken ve ark., 2008: 93). Bununla birlikte gelişmiş

lkelerde ise artan eēitim ēretim olanakları sayesinde insana yatırım yapılarak nitelikli insan yetiştirilmeye başlanmıştır (Talas ve Kaya, 2014: 28). Bu durum iletişim sistemlerindeki artışla birleştēi zaman insanlığı gelişimi açısından oldukça büyük bir adım atılmış sayılmaktadır (Farazmand, 2001: 257).

Ulus devletlerin zayıflamasıyla birlikte ulus devletlerin önemli toplumsal ögeleri olan din ve milliyetçilik kurumları da örselenmeye başlamıştır. Önceleri bir ulus devleti birleştirci güçler olarak kendini gösteren ve bir ulus devlette ortak özellikler olan din ve milliyet birliği küreselleşme ile birlikte ulus devleti birleştirci unsurlar olmaktan çıkmıştır. Çünkü artık modern devlette küreselle kimlikler ortaya çıkmış ve bu kimlikler içerisinde de milliyet ve din birliği ortadan kalkarak yerini modernlik ve tüketim gibi yeni ortak unsurlara bırakmıştır (Koç. 2003: 57).

Zencirkıran (2020: 305) küreselleşmenin meydana getirdiēi toplumsal tabakalaşmanın hem ulusal ölçekte hem de küresel ölçekte gerçekteştiēine dikkat çekmiştir. Bu toplumsal tabakalaşmanın sonucunda da işsizliēin artması, kayıt dışı istihdamın artması, sosyal güvence yoksunluğu, iş saēlığı ve güvenliēinin azalması, kurumlara güvenin azalması, gelecek kaygısı gettolaşma, aile yapısında çözülme, suç oranında artış, yüksek intihar oranları gibi sosyal sorunlar da ortaya çıkmaktadır (Zencirkıran, 2020: 305-307).

Temel olarak küreselleşme ekonomik, siyasi, kültürel ve toplumsal alanlarda olmak üzere bu alanların kesiştiēi veya farklı alt birimlerindeki kurum ve oluşumlarda da deēişimler yaratmıştır. Bu alt alanlar içerisinde saēlık aile, çok kültürlülük, sivil toplum, medya, tüketim, birlikte yaşama, iletişim, işsizlik, göç, yoksulluk gibi konular başlıca meselelerdir (Can, 2022: 270).

3. KÜRESELLEŞME YAKLAŞIMLARI VE BU YAKLAŞIMLARIN TÜRK KAMU YÖNETİMİ SİSTEMİNE YANSIMALARI

Küreselleşme gerek ekonomide gerekse ulaşım ve ticaretle her kesimden uygulama alanı bulmaktadır. Küreselleşmenin boyutlarını ele alan birçok yaklaşım bulunmakla birlikte burada öne çıkan üç yaklaşım olan; aşırı küreselciler, kuşkucular ve dönüşümcülerin küreselleşme üzerine düşünceleri ele alınarak bunların Türk kamu yönetimi sistemi üzerindeki yansımaları irdelenmeye çalışılmıştır.

Küreselleşme denildiği zaman kastedilen şeyin ne olduğu ve bu olgunun neleri içerip, nasıl değişimlere neden olduğu ve ne zaman başladığı gibi sorulara cevap verme konusunda farklı çevreler farklı fikirlerde bulunmuşlardır. Bu nedenle de tarihsel süreçte küreselleşmeye ilişkin farklı bakış açıları oluşmuş ve bu durum da farklı küreselleşme yaklaşımının ortaya çıkmasına neden olmuştur (Bayar, 2008: 31-32). Literatürde sayısı fazlaca olan bu yaklaşımlar genel itibariyle yeni dünya düzenini destekleyenler ve bu düzenden memnun olmayanlar şeklindeki iki aşırı ucu bulunan skaladaki konumlarına göre kategorilere ayrılabilir (Dumanlı ve Kürkçü, 2013).

Literatüre bakıldığında zaman küreselleşmenin farklı yaklaşımlarına yönelik ikili-üçlü veya dörtlü sınıflandırmalar karşımıza çıkabilmektedir (Michael, 2003: 4). Bununla birlikte en güçlü dayanakları olan ve araştırmacılar tarafından en sık tercih edilen sınıflandırma Held McGrow Goldbiat ile Perraton'un yapmış olduğu üçlü sınıflandırmadır. Bu sınıflandırmada küreselleşme yaklaşımları temel olarak aşırı küreselleşmeciler (hyperglobalist), kuşkucu küreselleşmeciler (sceptical) ve dönüşümcü küreselleşmeciler (transformationalist) şeklinde üç kategoriye ayrılmaktadır. Böyle bir sınıflandırma farklı perspektiflerden ele almaya yardımcı olmaktadır (Bozkurt, 2000: 18).

3.1. Aşırı Küreselleşmeci Yaklaşım ve Türk Kamu Yönetimi Üzerindeki Yansımaları

Aşırı küreselleşmeci yaklaşım literatürde farklı isimlerle de karşımıza çıkabilmektedir. Radikaller, hyperglobalistler, globafilistler bu isimlerden bazılarıdır (Ekinci, 2019: 17-18; Kaya, 2009:3-4).

Aşırı küreselleşmeciler küreselleşme sürecini geleneksel ulus devletlerin eski güçlerini kaybettiği ve özellikle küresel ekonomi alanında işlevsiz aktörler haline geldiği yeni bir çağ olarak betimlemektedir (Held ve McGrew, 2008: 14-15). Zira bu grubun savunucuları küreselleşme sürecinde piyasa mekanizmasının artık çok daha güçlü ve etkin bir hale geldiğini ve devletlerin piyasaya yenildiğini öne sürmektedir. Bu süreçte aynı zamanda farklı toplumsal örgütlenme tipleri de ortaya çıkmıştır (Hablemitoğlu, 2004: 20). Hükümetlerden daha akılcı çalışan piyasa mekanizması, küreselleşmeyle beraber devlet politikalarının yerini almaktadır. Politikacılar günümüzde önemlerini o denli kaybetmişlerdir ki artık onlara gereken ilgi gösterilmemektedir. Her ne kadar gerek yerel gerekse ulusal düzeyde politikacılar hala etkili olsalar bile, küreselleşen ekonominin ivmelerini değiştirebilecek iradeye sahip değillerdir. Bunun için birçok ülkede politikaya duyulan ilginin ve güvenin giderek azalması ve yine politikacıların yanlış uyguladıkları politikalarla hayal kırıklığı yaratmaları küreselleşmenin doğurduğu bir sonuç olarak görülmektedir (Çelik, 2012: 61).

Aşırı küreselleşmecilere göre aynı zamanda ekonomik küreselleşme dünya genelinde yeni uluslararası finans, ticaret ve üretim ağları oluşturarak eski milli ekonomi yapıların da bozmuştur. Bu süreçte yeni sosyal örgütler ortaya çıkmış ve ekonomide eskiden hâkim konumda olan ulus devletlerin rolünü kendi tekellerine almışlardır (Held ve McGrew, 2008: 14-15).

Aşırı küreselleşmeci yaklaşım homojen bir grup olmayıp içerisinde farklı ideolojilerden yaklaşımları da barındırmaktadır. Bu yaklaşımlar başlıca iki tane olup birincisi temelde devlet karşısında piyasa üstünlüğünü savunan neo-liberaller, ikincisi ise küreselleşmeyi kapitalizmin yeni baskıcı yüzü şeklinde niteleyen neo-marksistlerdir (Hablemitoğlu, 2004: 20). Bu yaklaşım içerisindeki neo-marksistlere göre küreselleşme sürecinde ulus devletlerin ortadan kalkması küresel çapta işçi hareketiyle gerçekleşecektir (Held ve McGrew, 2008: 30-31). Yine bu yaklaşım içerisindeki neo-liberallere göre ise ulus devletlerin uygulamış olduğu politikaların yetersiz olmasından dolayı zamanla devletin ekonomik ve toplumsal alandaki müdahaleleri en aza inecek ve nihayetinde ulus devletler ortadan kalkacaktır (Ekinci, 2019: 17-18). Neo-liberaller açısından bu şekildeki bireysel ve piyasa otonomilerinin devlet üzerindeki galibiyetleri memnuniyet vericidir (Dumanlı Kürkçü 2013: 6). Her

iki grup da küreselleşmenin ekonomik bir olgu olduğu varsayımını savunmakta ve ileride insanlığın bütünsel bir süreç yaşayacağını vurgulamaktadır (Cebeci, 2011: 369). Hem neo-marksistler hem de neo-liberallerin aşırı küreselleşmeci yaklaşım içinde bulunmasının nedeni her iki ideolojik görüşün de ulus devletlerin yıkılmasına ve bu sayede gelecek olan toplumsal refaha olan inançlarından kaynaklanmaktadır (Ekinci, 2019: 18).

Üzerinde durulması gereken önemli bir nokta; aşırı küreselleşmeci yaklaşım küreselleşme sürecinin Batılı güçlü toplumların çıkarları doğrultusunda geliştiğini reddetmemekle birlikte bu süreçte toplumsal örgütlenme ölçeklerinin de yapısal değişime uğradığını savunmaktadır. Bu doğrultuda pek çok gelişenin yaşanmasıyla birlikte çok uluslu kuruluş veya örgütlerin sayısı hızla artmakta ve bu yapılar güçlenmekte, popüler kültür yayılmakta ve dünya mali piyasaları etkisini artırmaktadır (Dumanlı Kürkçü, 2013: 6). Liberalizme göre serbest piyasa ekonomisinde piyasaların devlet müdahalesi olmaksızın kendiliğinden denge düzeyine gelebileceği vurgulanmakta ve bu sistemin mikro anlamda bireye fayda sağladığı, makro anlamda ise genel ekonomi dengesini sağlayacağına inanılmaktadır. Aşırı küreselleşmeciler ise bu süreci sonuna kadar desteklemekte ve tüm dünyada daha da derinleşip yaygınlaşmasını istemektedirler (Bayar, 2008: 32).

Uluslararası ekonomik sınırlar aşırı küreselleşmecilere göre gün geçtikçe önemsiz ve etkisiz hale gelmekte ve bu esnek ortamda da dünya sınırları olmayan esnek ve uluslarüstü bir ekonomik yapıya bürünmektedir. Bu sınırsızlığın en önemli nedenlerinden bazıları da uzun süredir artarak devam eden ulus ötesi iletişim, tüketim ve seyahat uygulamalarıdır (Ohmae, 2001: 18-19). Bu süreçte tabi ki 19. ve 20. yüzyıllarda yaşanan teknolojik atılımların da oldukça büyük etkisi olmuştur. Yaşanan teknolojik gelişmeler dünya ekonomilerini önemli ölçülerde etkileyerek maliyetlerde düşümlere neden olmuş firmaların rekabet süreçlerini etkilemiştir (Porter ve Millar, 1998: 75). İşte bu ortamda da güçlenen çok uluslu şirketler ulus devletlerin yetkilerini ellerinden almaya başlamıştır. Hatta bazı araştırmacılara gelecek zamanda ulus devletler tamamen ortadan kalkacağı için ulusal mallar artık olmayacak yüksek değerli ekonomiler yüksek hacimli ekonomilerin yerini alacaktır (Özel, 1998:10).

Aşırı küreselleşmeciler küreselleşme sürecinde her ne kadar kazanan gruplar olduğu savunsalar da bu süreçte kaybedenlerin olduğu gerçeğini de es geçmezler.

Onlara göre bu süreç aslında yeni küresel bir işbölümü olgusunu beraberinde getirmektedir. Yani küreselleşme ile meydana gelen merkez-çevre ülke ve Güney-Kuzey adaletsizliklerinin sonucunda elbette ki kısa süreli olarak bazı ülkeler mağdur olabilmektedir. Ancak hükümetlerin bu durumu tolere etmeleri gerektiği ve uzun dönemde küreselleşmenin bu mağduriyetleri gidereceğini savunmaktadırlar (Çelik, 2012: 62). Dolayısıyla aşırı küreselleşmeci yaklaşım küreselleşme sürecini ve bu süreçteki rekabetçi anlayışı sıfır toplamli oyun şeklinde görmeyip artı toplamli oyun olarak görmektedir. Çünkü ekonomik alanda belli süreliğine küresel rekabet sonucunda belirli grupların durumu kötüleşse de sürecin sonunda tüm ülkelerin belli üretim alanlarında karşılaştırmalı avantajının ortaya çıktığını düşünmektedirler. Bu fikri neo-liberal görüş tam anlamıyla desteklese de neo-marksistlere göre bu durum refah devletinin sağlanması konusunda engel teşkil etmektedir (Bozkurt, 2000: 35-38).

Bu yaklaşımda önemli olan konu küreselleşmenin mekânsal özgünlüklerine yapılan vurgulardır. Aşırı küreselleşmeci yaklaşıma göre küresel ağlar veya sistemler aracılığıyla yerel olan ölçekler genişleyerek küresel bir hal almakta bunun sonucunda başta bölgeler arası olmak üzere kıtalar arası ölçekte gerçekleştirilen ilişkiler ve aktiviteler küreselleşmenin özünü meydana getirmektedir (Held ve McGrew, 2008: 14).

Süreç sonucunda ulusal hükümetler sınırları üzerindeki tam kontrol yetkilerini kaybetmekte ve sınırlar esnemeye başlamaktadır. Bu süreçte aşırı küreselleşmeciler, devletler arasındaki uluslararası işbirliğinin kolaylaştığını ve giderek artan küresel iletişim altyapıları aracılığıyla farklı ülkelerde yaşamakta olan halkların iletişimlerinin ve ortak çıkarlarının arttığını savunmaktadır (Dumanlı Kürkçü, 2013: 6). Aşırı küreselleşmecilerin savunucularından Kenichi Ohmae'ye göre ülkeler arası ekonomik sınırlar eskiye nazaran önemini kaybetmiş ve dünya tamamen sınırları olmayan sınırsız bir ekonomik yapıya doğru ilerlemiştir. Artan bu sınırsızlığın temel gerekçesini ise insanlardaki sınır ötesi iletişim, seyahat ve tüketimle küresel bir bakış açısına varmalarına bağlamaktadır (Cebeci, 2011: 369).

Ritzer bu süreci yükselen bir gemi olarak nitelemekte ve bu geminin diğer tüm gemileri de yüzdüreceğini savunmaktadır. Herkesin kazanacağı bu süreçte küreselleşmenin zaman içinde tüm farklılıkları ortadan kaldıracağını, ülkelerin

halklarının ortak çıkarlarının bilincine varacağını düşünmektedir. İnsan hakları ve demokrasinin öneminin anlaşılması sonucunda da ülkelerin halklarının ortak çıkarlar etrafında bütünleşerek küresel ölçekli tek bir dünya uygarlığı oluşturacağını düşünmektedir (Ritzer, 2010: 71).

Aşırı küreselleşmecilerin literatürde en önemli temsilcileri arasında Francis Fukuyama ve Thomas Freidman bulunmaktadır (Çelik, 2012: 61). Kenichi Ohmae, Michael E. Porter, Victor E. Millar, Robert B. Reich gibi isimler aşırı küreselleşmeci yaklaşım içindeki önemli bazı araştırmacılarıdır (Cebeci, 2011: 369). Tüm yukarıda bahsedilenlerle birlikte aşırı küreselleşme savunucularının savunduğu ilkelerin bazıları günümüzde görülebilsede pek çoğu ileriye dönük olduğu için olması istenen durumlar veya idealler olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim ulus devletlerin yıkılarak tüm halkların tek bir küresel uygarlıkta birleşeceği düşüncesi günümüz itibarıyla varsayımdan öteye geçmemektedir (Ekinci, 2019: 18-19).

Radikaller olarak da bilinen aşırı küreselleşmeciler kamu kesiminin ve ulus devletlerinin geçmişe kıyasla günümüzde giderek küçülmekte olduğunu vurgularlar. Bu durum aynı zamanda kamu kesiminin küçülmesiyle Türk kamu yönetiminde uygulanan kamu hizmetlerine yönelik politikalarda da değişmeye yol açmaktadır.

Radikallere göre teknolojiadaki baş döndüren hızlı değişim geçmişten günümüze tüm dünya ülkelerini etkisi altına almıştır. Bu değişimin etkisi para, mal ve hizmetler, ulaşım, bilgi ve üretim gibi birçok alanda kendisini hissettirmiştir. Bundan dolayıdır ki bu değişim ülke ekonomilerinde pek sorunu ve buna bağlı olarak ihtiyaçları da doğurmuş kamudan beklenen hizmetlerin yapılarında da değişmelere yol açmıştır. Bundan dolayı aşırı küreselleşmecilerin belirttiği gibi devletin de değişen bu kamu hizmetlerine karşı hem niceliği hem de niteliği ve bunlara uyumu önemli ölçüde değişmeye başlamıştır. Küreselleşmenin yarattığı bu değişime kamu kesiminin en üst birimi olan devletler kamu hizmetlerini yeterince yerine getiremediği takdirde bu durum yine devletten beklenen hizmetlerin aksamasına yol açabilecek ve kamu kesiminin performansında önemli ölçüde düşüşe yol açacaktır (Ener ve Demircan, 2008: 63).

Aşırı küreselleşmecilerin ifade ettiği gibi küreselleşme süreci ülkemizde devletin küçülmesini gündeme getirerek yönetim anlayışında yaşanan değişimlerle birlikte halkın da devletten beklentilerini arttırmıştır. Bunun sonucunda vatandaşlar

devletten daha kaliteli kamusal mal ve hizmetler talep etmeye başlamışlardır. Halk özel kesim de olduğu gibi kamu kesiminden de daha başarılı hizmetler sunulmasını talep etmiştir. Yine küreselleşme sosyal devlet anlayışı çerçevesinde ekonomik ve mali kamu politikalarında önemli derecede değişimlerin yaşanmasına yol açmıştır. Kamu anlayışındaki bu değişim hizmetlerin şekillerinde önemli ölçüde değişmeler yaratmış ve bunun sonucu olarak kamu hizmetleri özel kesimin hukuki kurallarına göre yürütölmeye başlanmıştır (Sezer, 2008: 150-155).

Küreselleşme süreci ile birlikte kamu yönetiminde sunulan kamu hizmeti anlayışında meydana gelen değişiklikler bu hizmetlerin maddi, organik ve şekli olarak da köklü değişimler yaşamasına yol açmıştır. Şekil olarak bakıldığında Türk kamu yönetiminde kamu hizmetleri küreselleşme ile birlikte özel hukuk rejimi esas alınarak sunulmaya başlamıştır. Organik anlamda kamu hizmetleri artık sadece kamu tüzel kişileri değil bunların yanında çeşitli imtiyaz veya yöntemlerle özel sektör eliyle sunulmaya başlamış böylece özel sektör kamuda daha etkin hale gelmiştir. Ayrıca bazı alanlarda ticari ve iktisadi kamu hizmetlerinin yaygın hale gelmesi küresel güçlerin de kâr amaçlarıyla birleşince kamu yararının arka plana itilmesine neden olmuş ki bu durum özünde aşırı küreselleşmecilerin savunduğu piyasa hâkimiyetiyle örtüşmektedir. (Göküş, 2010: 205).

Yine küreselleşme süreci ile birlikte kamu yönetimi ve kamu hizmetlerinin sunumunda meydana gelen değişimler sonucunda önceleri sürekli kapalı kapılar arkasında yürütölen ve devlet sırrı olarak tabir edilen pek çok süreçte artık vatandaşlar daha fazla bilgi sahibi olmaktadır. Bu yönüyle tıpkı aşırı küreselleşme yaklaşımcların öne sürdükleri gibi kamu yönetiminde yönetim kavramı iyice kendini hissettirmeye başlamaktadır. Benzer şekilde kamu yönetiminde etik standartlar, katılım, şeffaflık, açıklık ve bilgi edinme gibi konularda daha çok hassasiyet gösterilmekte ve vatandaşların karar alma süreçlerine daha fazla dhl olmaları sağlanmaktadır (Yüksel, 2004: 5).

Aşırı küreselleşmeci yaklaşımın iddia ettiğı önemli bir tez küreselleşme ile birlikte ulus devletlerin eski güçlerinin azalacağı iddiasıdır. Böyle bir ortamda merkezi otorite azalmakta, azalan boşluğu ise çok uluslu şirketler ve yerel yönetimler doldurmaktadır. Türk kamu yönetimine bakıldığında küreselleşme süreci ile birlikte her ne kadar merkezi yönetim zayıflamasa da yerel yönetimlerin eskiye nazaran güç

kazandığı söylenebilmektedir. Burada kamu hizmetlerinin halka en yakın birimler tarafından sunulmaya başladığı ve bürokrasinin bir nebze de olsa azaldığı söylenebilmektedir (Göküş, 2010: 206).

1980 ve sonlarında küreselleşmenin tesiriyle neoliberal ekonomi politikaları ülkelerin kamu ekonomisi politikalarında gelişmeler yaşanmasına neden olmuştur. Türkiye’de bu yıllardan sonra içe dönük ekonomi modelinden ziyade dışa dönük liberal politikalar uygulanmaya başlanmıştır. İthal ikameci ticaret politikaları da bu politikaların başlıcalarındandır. Yine kamu kesiminin küçültülmesi, piyasa mekanizmasının daha da güçlendirilmesi, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi ve birçok kamu kurumunun özelleştirilmesi alınan bu kararlar içerisinde olmuştur. (Bimay ve Kaypak, 2019: 29).

Aşırı küreselleşmecilerin liberal sistemin yaygınlaşmasıyla piyasa ekonomisine dayanan özel kesimin giderek genişleyip, kamu kesiminin ise payının giderek azaldığını ve özel kesime doğru kaydığı şeklindeki görüşlerine ülkemizde rastlayabiliriz. Söz gelimi Türkiye’de 1986’lardan sonra başlayan kamu kurumlarının özelleştirilmesi, yönetim alanında köy hizmetleri genel müdürlüğünün kaldırılması tasarılarının gündeme gelmesi, yerel yönetim sistemlerinin geliştirilmesiyle hizmetlerin özelleştirilmesi bu yaklaşımın ifade ettiği değişimlerin ülkemizde gerçekleştiğinin birer örneğidir.

3.2. Kuşkucu Yaklaşım ve Türk Kamu Yönetimi Üzerindeki Yansımaları

Küreselleşme konusunda ele alınan bir diğer yaklaşım kuşkucu yaklaşımdır. David Held ve diğer araştırmacılar tarafından küreselleşme kuşkucuları olarak da nitelenen bu yaklaşım küreselleşme karşıtları şeklinde de karşımıza çıkabilmektedir (Held ve McGrew, 2008: 11). Kuşkucu küreselleşme yaklaşımı literatürde spectics (Yaman, 2019: 426), şüpheli yaklaşım, küreselleşme karşıtları şeklinde de karşımıza çıkabilmektedir (Cebeci, 2011: 370). Fikirsal anlamda kuşkucu küreselleşme yaklaşımı aşırı küreselleşmecilerin tam olarak karşısında olup, savundukları tezler itibarıyla taban tabana zıttırlar (Çelik, 2012: 62).

Kuşkucu yaklaşıma göre küreselleşme olgusunun kendisi şüpheli bir kavramdır. Bu doğrultuda kuşkucular ilk olarak küreselleşme kavramına yönelik küresel olan nedir şeklinde bir soru sormaktadırlar. Bu soruya karşılık nitekim eğer evrensel bir küresel dönüşüm anlamında yorumlanamazsa eğer küreselleşme kavramı

küreselleşme özgün bir olguyu ifade etmiyor demektir şeklinde açıklamalar yapmaktadırlar (Dumanlı Kürkçü, 2013: 6-7). Bu yaklaşıma göre belirli bir coğrafi referans mekânı olmadığı sürece küresel olanı ulus ötesinden, küreselleşme sürecini de bölgeselleşme sürecinden ayırmak mümkün değildir. Küreselleşme literatüründe ise mekânsal referansların belirtilemediğini öne süren kuşkucu yaklaşıma göre küreselleşme kavramı deneysel anlamda işlerlik kazanamayacak derecede geniştir. Bu yüzden de küreselleşme kavramının modern dünyayı anlamak için yeterli bir araç olmayıp eksik kaldığını düşünmektedirler (Held ve McGrew, 2008: 11).

Bu yaklaşıma göre aslında küreselleşme beklenilmeyen yeni bir şey olmayıp aşırı küreselleşmeciler tarafından abartılarak efsaneleştirilmiş bir kavramdır (Ritzer, 2011: 55). Kuşkuculara göre günümüzde birtakım çevrelerin küreselleşme diye nitelendirdikleri şey aslında yeni bir şey değil aksine bir nevi geçmişe dönüştür (Bozkurt, 2000: 20). Bu yönüyle küreselleşme ve küreselleşme ile ilgili bağlantıların karakteristik olarak aslında yeni bir olgu olmayıp yüzyıllardır var olduğunu, sadece bazı gelişmelerin küreselleşmenin kapsama alanını ve derecesi değiştirdiğini savunmaktadırlar (Dumanlı Kürkçü, 2013: 5). Benzer şekilde bazı dönüşümcüler de aslında küreselleşme diye bir şey olmadığını çünkü yeryüzündeki farklı coğrafyaların ve beşerî nüfusun önemli bir çoğunluğunun küreselleşme süreçlerinden geçmediğini savunmaktadırlar. Dolayısıyla bu durum başlı başına küreselleşme sürecinin gerçek manada küresel bir olgu olmadığının kanıtıdır (Ritzer, 2011: 55).

Küreselleşmenin yeni bir şey olmadığı konusunda kuşkucu yaklaşımclar, dünya üzerinde 19. yüzyıldan itibaren çağdaş iktisadi bağımlılık düzeyleri ile yatırım, emek gücü ve ticaretteki akış göstergelerinin, hala korunmakta olduğunu ve konularda geçmişe nazaran bir değişim olmadığını söylemektedirler (Cebeci, 2011: 370). Dolayısıyla bunlara göre küreselleşme süreci de aslında yeni olan bir olgu değildir ve küreselleşme adı altında gerçekleştiği iddia edilen şeyler önceden de yaşanmakta olup küreselleşme gerçekleşse bile yaşanıp bir süreç olarak değerlendirilmektedir (Kaya, 2009: 7).

Günümüz koşullarında kuşkuculara göre pek çok ülkenin katı bir biçimde sınır kontrol uygulamaları yaptığı ve bir ülkeden başka bir ülkeye gidişin oldukça zorlaştığı görülmektedir. Ancak buna karşılık 19. yüzyılda insanların bir ülkeden başka bir ülkeye geçişte pasaport dahi kullanmadıkları ve sınırların şimdiye nazaran

çok daha geçirgen olduğunu ifade etmektedirler (Giddens, 2000: 40). O halde günümüzde eğer gerçekten de küreselleşme süreci var ise ve bu süreçte özellikle ekonomide duvarların (sınırların) kaldırılması söz konusuysa bu durum aslında yüz yıl öncesine geri dönüşten başka bir şey değildir. Çünkü eskiden malların ülkeler arasındaki takasının daha kolay olduğunu iddia etmektedirler (Bozkurt, 2000: 20; Giddens, 2000: 40).

Kuşkucu küreselleşme yaklaşımının en önde gelen temsilcileri Noreena Hertz ve Naomi Klein'dir. Bununla birlikte Paul Hirst, Josept Stiglitz, Graham Thompson Antonio Negri ve Michael Hardt gibi araştırmacılar da önemli ölçüde küreselleşmeyi eleştirdikleri için kuşkucu yaklaşım içerisinde değerlendirilmektedir (Dumanlı Kürkçü, 2013: 7). Noam Chomsky ve Immanuel Wallerstein de önemli düşünürler arasındadır (Çelik, 2012: 62).

Paul Hirst ve Grahame Thompson "Küreselleşme Sorgulanıyor" isimli eserlerinde küreselleşme argümanlarının pek çoğunun aslında tarihte ilgili dönemlerde yoğun bir biçimde yaşandığını ve küreselleşmenin yeni bir süreç olmadığını vurgulamaktadır (Cebeci, 2011: 371). Stiglitz bu konuda küreselleşmenin yeniden şekillendirilebilecek bir süreç olduğunu savunmaktadır. Bu süreç küreselleşmenin etkilemiş olduğu tüm ülkelere kendilerini etkileyen konularda söz hakkı verilmesiyle mümkün olacaktır (Stiglitz, 2002: 43).

Kuşkucu küreselleşmeci yaklaşım içerisinde yer alan Stiglitz'e göre küreselleşme aslında özü itibarıyla iyi veya kötü olmayıp doğru bir şekilde değerlendirildiği takdirde ortaya iyilikler çıkarabilecek bir güce sahip olduğunu savunmaktadır. Buna örnek olarak Doğu Avrupa ülkeleri için 1997'de küreselleşmenin yol açtığı gerilemeye karşın büyük faydaları göstermektedir (Stiglitz, 2002: 42).

Ayrıca radikallerin dediği gibi de ulusal hükümetler küreselleşme sürecinde aşırı güç kaybeden ve mağdur olan taraflar olmamaktadır (Çelik, 2012: 62). Her ne kadar ulus devletler küresel akıntıları tam anlamıyla engelleyemese de küresel hareketleri büyük ölçüde sınırlandırmakta ve bölgesel engeller olarak küreselleşme sürecinin karşısında durmaktadır. Küreselleşme yaşanmış olsa bile artık o süreç sona ermiş ve ulus devletler bu süreçte kendilerini güçlü bir şekilde ispatlayarak tarihsel rollerini yeniden elde etmişlerdir (Ritzer, 2011: 56).

Küreselleşme kavramıyla herkesin bu kadar yakından ilgili olmasını kuşkucu küreselleşmeciler kavramın konjonktürel bir ideolojiye dönüşmesine bağlamaktadırlar. Zira küreselleşmeyi özellikle refah devletini ortadan kaldırmayı ve minimal hükümet ve devlet düzeni isteyen grupların sıkça kullandığı basit bir terim olarak görmektedirler (Bozkurt, 2000: 20). Küreselleşme süreci ile birlikte aşırı küreselleşmecilerin iddia ettikleri gibi dünya ülkeleri arasında ekonomik anlamda tam bir bütünleşme süreci gözlemlenememiş, dünya ekonomileri eskiden olduklarından daha az bütünleşmiştir. (Çelik, 2012: 62). Bütünleşmenin aksine küreselleşme farklı bölgelerde yaşayan farklı kültürler veya uygarlıklar arasında çeşitli çatışmalara da yol açacak ve bölgeselleşmelere neden olacaktır (Dumanlı Kürkçü, 2013: 8).

Bunun sonucunda aşırı küreselleşmecilerin öne sürdüğü küresel bir uygarlık olacağı iddiasını kuşkucu küreselleşmeciler kabul etmemektedirler. Çünkü küreselleşme sürecinin karşısında ortaya çıkan bölgeselleşme eğilimleri küreselleşmeye birer alternatif oluşturmaktadır. Bu da dünyanın küresel uygarlıkta birleşmesinin aksine yeni anlayışlar etrafında bölünmesine neden olmaktadır (Bozkurt, 2000: 21-22).

Kuşkucu yaklaşımın ele almakta olduğu önemli bir konu da son yüzyılda yaşanan gelişmelerin ekonomik adaletsizliğe yol açarak zengin ülkelerin daha da zenginleşirken yoksul ülkelerdeki yoksulluğu daha da derinleştirdiği düşüncesidir. Ekonomik anlamda radikallerin savunduğu ve ülkelerin ekonomik yapılarının benzeştiği düşüncesi sadece Avrupa ülkeleri veya OECD ülkeleri arasında geçerlidir. Oysaki yaşanan süreçte bu batılı ülkeler ve Afrika ülkeleri arasındaki ekonomik uçurum giderek derinleşmektedir (Özdemir, 1992: 242). Buradan hareketle dünya ekonomisinde adaletsizlik giderek artmakta ve bu ortamda neo-liberallerin söylediğinin aksine küresel uygarlığın doğmasından çok saldırgan milliyetçilik politikaları ve köktendincilik yayılmaktadır (Bozkurt, 2000: 21-22). Başta ABD olmak üzere Batılı devletler tarafından dayatılan küresel kültür karşısında diğer toplumlarda yükselen bu milliyetçilik akımı ulusal kimliğin tekrar canlanmasına ve yerel olanın küresele karşı direnmesine sebep olmaktadır (Yaman, 2019: 428-434).

Çok uluslu şirketler konusunda ise aşırı küreselleşmecilerin söylediğinin aksine kuşkucular gerçek ulusötesi şirketlerin sayısının oldukça az olduğu, çok uluslu

sanılan pek çok şirketin aslında ulusal temelli olduğunu vurgulamaktadır. Bunlar ulusal üretim yapmakta ve satış bölgesine göre çok uluslu ticaret yapmaktadır. Sermaye hareketinin gelişmiş ülkelerden az gelişmiş ülkelere doğru istihdam ve yatırım yönelimine neden olduğu görüşünü reddederler. Dünya ticaretinin daha çok endüstrileşmiş ülkeler üzerinde yoğunlaştığını ve bu yönüyle de dünyanın küreselleşmeden çok uzak olduğunu savunmaktadırlar (Hirst ve Thompson, 2007: 27-28).

Kuşkucu küreselleşmeci yaklaşım küreselleşme sürecinin aşırı küreselleşmecilerin söylediği gibi teknolojik veya ekonomik gelişmelerin sonucunda ortaya çıkan bir olgu olduğu tezini reddetmektedir. Onlara göre küreselleşme süreci olsa olsa ideolojik bir tutum olarak ortaya atılmıştır (Hablemitoğlu, 2004: 23). Bu yönüyle kuşkucu yaklaşımın pek çok düşünürü küreselleşmeyi kapitalizmin sinsi ve savaştırmayan işleyiş mantığı veya emperyalizmin jeo-ekonomik versiyonu olarak görmektedir. Chomsky ve takipçileri ise küreselleşmeyi totaliter kurumların veya kâr amacı güden mega işletmelerin tiranlığı şeklinde görmektedir (Bozkurt, 2000: 21). Bu yönüyle kuşkucu yaklaşımda küreselleşme teknolojik veya ekonomik gelişmeler sonucu ortaya çıkan bir olgu yerine ideolojik bir tutum olarak görülmektedir (Çelik, 2012: 63).

Küreselleşmenin aslında ekonomik anlamda emperyalizmin dünya devletleri üzerinde genişleme hareketi olarak gören kuşkuculara göre küreselleşme adı altında yaşanan süreç kapitalizmin kutuplaştırıcı genlerini bünyesinde taşımakta ve ülkeleri emperyalizm karşısında çaresizliğe sürüklemektedir (Aydın, 2000: 23-24). Çünkü aslında bu süreçte ekonomik anlamda büyüme daha çok gelişmiş ülkelere, işsizlik gibi olumsuz sonuçlar ise diğer ülkelere yayılmakta ve bu durum da merkez-çevre olgusunu doğurmaktadır (Kaya, 2009: 8). Bu yüzden de kuşkucu küreselleşme yaklaşımı uluslararası sistemde birincil ve tek gücün ulus devletler olması gerektiğini savunmaktadır. İkincil bir araç olan küreselleşmenin ise bu ulus devletlerin çıkarlarını gerçekleştirmek üzere kullanıldığını ileri sürmektedirler (Bayar, 2008: 31). Yine kuşkuculara göre küreselleşme diye adlandırılan ama aslında emperyal güçlerin hareketleri olan süreç ülkeler arasında merkez-çevre ayrımını ortaya çıkardığı için aynı zamanda dünya üzerinde ekonomik eşitsizliklere ve refah farklılıklarına da neden olmaktadır (Dumanlı Kürkcü, 2013: 8). Dolayısıyla bu tarz

bir küreselleşme hareketi dünya ekonomisi üzerinde bütünleşmenin aksine daha az bir bütünleşmeye neden olmuştur (Cebeci, 2011: 371-372).

Kuşkucular küreselleşmeyi bir yenilik olarak benimsemeyip, herhangi bir küresel değişimi gözlemlememişlerdir. Küreselleşmenin yeni bir olgu olmadığını geçmişte de var olan bir durum olduğunu ifade etmişlerdir. Küreselleşmenin etkisini devlet-piyasa şeklinde ele almışlar ve devleti liberalizmin belirttiği gibi minimal devlet olarak nitelendirmişlerdir. Ayrıca aşırı küreselleşmeciler toplumsal bütünlüğü ele alırlarken, kuşkucular daha çok bölgeselleşmeyi ve farklı uygarlık düzeylerini ön plana çıkarmaktadırlar.

Kuşkucu yaklaşımın savunduğu küreselleşmenin bölgeselleşme ilkesine paralel olarak ülkemizde de yerel yönetim birimlerinin ortaya çıkmasıyla birlikte kamu hizmetlerinin etkin kullanılması sağlanmaya çalışılmıştır. Böylece halka yakın olan bu yerel yönetim birimlerince halk sunulan hizmetlerden en iyi şekilde yararlanabilmiş ve kamu hizmetlerinin kullanımında israf azaltılmış, zamandan tasarruf edilerek bürokrasi giderek azaltılmıştır. Bu yaklaşım başta da belirttiğimiz gibi yerel yönetim örgütlerinin doğmasına yol açmıştır. Bu durumda merkezi yönetimlerin etkinliğinin azalmasına yol açmıştır (Göküş, 2010: 206).

Ülkemizdeki sağlık hizmetlerinin sunulması yine küreselleşmenin oluşturduğu bir kamu hizmetinin yaygınlaşma biçimidir. 1980'li yıllarda doğrudan merkezi yönetim tarafından sunulan bu hizmet kuşkucuların ifade ettiği gibi daha sonraları bir piyasa ekonomisi tarafından da sunulabilen bir yarı kamusal küresel mal ve hizmet şekline dönüştürülmüştür. Yani bu durum da kamu kesiminin kuşkucu yaklaşıma göre yerelselleştiğini kanıtlamaktadır. Devletlerin varlıklarıyla beraber ortaya çıkan uluslararası kuruluşlar sağlık hizmetlerinin sunumu için yeni finansman yollarına başvurmuşlardır. Bunun ana nedeni ise ekonomik büyüme ve kalkınmada sağlık hizmetlerinin rolünün büyük paya sahip olmasıdır. (Ener ve Demircan, 2008: 67).

3.3. Dönüşümcü Yaklaşım ve Türk Kamu Yönetimi Üzerindeki Yansımaları

Dönüşümcü küreselleşme yaklaşımı literatürde farklı isimlerle karşımıza çıkabilmekte olan üçüncü küreselleşme yaklaşımıdır. Bu isimler dönüşümselciler, transformationalistler (Cebeci, 2011: 372), evrimsel yaklaşım, evrimsel-dönüşümsel

yaklaşım şekillerinde olabilmektedir (Dumanlı Kürkçü, 2013: 9). Temsilcileri arasında Gidens, Scholte ve Castel yer almaktadır. Dönüşüm kavramı ile değişimden ziyade radikal hareketlere işaret edildiği göz önüne alınırsa küreselleşme ele alınırken niçin dönüşüm kelimesi seçildiği anlaşılabilmektedir. Bu kelimeyi kullanmaktan kasıt küreselleşme sürecinin üretilen bir teoriden ziyade dünyanın yaşayageldiği olaylar sonucu ortaya çıkan ve kaçınılmaz olarak yaşanmak durumunda kalınan “de facto” bir oluşumu ifade etmesidir (Dulupçu, 2001: 12).

Dönüşümcü küreselleşmeci yaklaşım küreselleşmeyi, dünya düzeni ve modern toplumları hızla gerçekleşen ekonomik, siyasal ve sosyal değişimler çerçevesinde yeniden yapılandıran siyasal itki gücü şeklinde ele almaktadır (Hablemitoğlu, 2004: 23). Dönüşümsel yaklaşıma göre küreselleşme sürecinin tarihsel boyutu, içerisinde pek çok çelişki barındırmaktadır ve bu nedenle de bu değişim doğrultusunda ileride ne yaşanacağı kolay kolay tahmin edilememektedir (Dumanlı Kürkçü, 2013: 9). Bununla birlikte günümüzde toplumların veya devletlerin içişleri ile uluslararası dış işleri arasındaki ayırım da giderek azalmıştır (Hablemitoğlu, 2004: 23).

Dönüşümcü yaklaşım küreselleşme sürecinde ulus devletlerin yetkilerini ve otoritelerini yeniden yapılandırıldığını kabul etmektedir. Ancak hem aşırı küreselleşmecilerin iddia ettiği gibi ulus devletlerin tamamen sonunun geldiği hem de küreselleşme karşıtlarının iddia ettiği hiçbir şeyin değişmediği tezleri reddetmektedir (Kaya, 2009: 11). Bunun yerine küreselleşme sürecinde ulus devletlerin yeni bir egemenlik sürecine girdiklerinden bahsetmektedirler. Bu yönüyle aşırı küreselleşmeciler ve kuşkucular arasında bir yerde duran dönüşümcü küreselleşme yaklaşımına göre geleceğe dair birtakım varsayımlarda bulunarak küreselleşmenin yörüngesini çizmek yanlış bir tutum olmaktadır (Dumanlı Kürkçü, 2013: 9).

Dönüşümcü yaklaşıma göre ulus devletler, küreselleşme sürecinde pek çok şey gibi yeniden yapılanmaktadır (Kaya, 2009: 11). Ulus devletlerin günümüzdeki konumlarına ilişkin ise dönüşümcü küreselleşme yaklaşımı günümüzde egemenlik anlayışının eskiye nazaran çok daha karmaşık ve coğrafi sınırlara daha az bağımlı hale geldiğini savunmaktadırlar (Held ve McGrew, 2008: 8-11). Giddens bu konuda ulus devletlerin ve siyasi liderlerin hala çok güçlü mü yoksa yetkisiz pasif figürler mi

olduğunu sorgulamaktadır. Bunun sonucunda ulus devletlerin hala güçlü olduğu ve siyasi liderlerin de dünya üzerinde hala önemli roller oynayacak potansiyelleri olduğu, bununla beraber ulus devletin inkâr edilemez bir yeniden yapılanma süreci geçirdiği sonucuna varmaktadır (Esgin, 2005: 189-190).

Kuşkucu yaklaşımın savunmuş olduğu ekonomi ve ticaretteki sermaye ve mal hareketlerinin yüz yıl öncesine göre azalmış olduğu tezini dönüşümcü yaklaşım kabul etmemektedir. Dönüşümcü yaklaşıma göre günümüzde artık uluslararası ticaretteki sermaye, mal ve hizmetlerin dolaşım hacmi yüz yıl öncesiyle kıyaslanamayacak derecede artmıştır (Ekinci, 2019: 19-20). Hatta günümüzde yaşananlar yüz yıl öncesiyle karşılaştırmak bir kenara dursun, 30-40 yıl öncesinden bile oldukça farklı gelişmelerdir. Dolayısıyla günümüzde içinde yaşadığımız ve küreselleşme olarak nitelenen durum inkâr edilemez ve aynı zamanda bir hayli ilginç bir süreçtir (Kaya, 2009: 11-12).

Küreselleşme süreci ile birlikte üretim ve sermayenin dünya çapında genişlemesi ve yayılması sonucu belli alanda çeşitli kalıplar birbirine yaklaşmış, çok uluslu şirketler gibi uluslararası ekonomik kuruluşlar yaygınlaşarak etki alanlarını ve güçlerini arttırmışlardır. Bu durum dönüşümcülere göre küreselleşmenin ekonomik boyutudur. Küreselleşme bununla birlikte düşünce sistemlerinde de dönüşümlere neden olmakta, yaşanan bu dönüşümler dünya görüşlerini etkilemekle birlikte insanların tutum ve davranışlarını da değiştirmektedir (Dulupçu, 2001: 21).

Yine dönüşümcü yaklaşım, aşırı küreselleşme yaklaşımının iddia ettiği gelecekte küresel bir uygarlık kurulacağı ve tüm dünya halklarının bu küresel uygarlık içinde toplanacağı fikrini de reddetmektedir. Bunun yerine küreselleşme sürecinde bazı toplumların veya devletlerin benzerliklerinin arttığı ve benzer hale geldiği; ancak bazı devlet ve toplumların ise farklı küresel sonuçlara ulaşarak marjinalleştiğini belirtmektedir (Held ve McGrew, 2008: 8-11).

Dönüşümcü yaklaşıma göre dünyanın yeniden yapılanma sürecinde artık ekonomide iletişim, bilgi, eğlence ve en başta da finans ve elektronik içeren hizmet sektörü başat hale gelmektedir. Yaşanan iletişim devriminden sonra artık dünya üzerindeki tüm insanlık meydana gelen hemen her olaydan anında haberdar olmaya başlamıştır. Bu süreçte yine eski yapılar yıkılma sürecine girmiş, eski alışkanlıklar unutulmaya başlamış, kültürler birbirleri ile temas edebilir hale gelerek karşılıklı

etkileşimlerin artmasına neden olmuştur (Çelik, 2012: 64). Dönüşümcüler küreselleşme ile beraber bilgi çağına geçildiğini söylemekte ve bu durumu “Ağaç Modeli” ile anlatmaktadırlar. Bu modelde ağacın kökleri yerel değerler ve yerel ilişkilerden beslenmektedir. Ağacın gövdesi ulusal boyutla ilişkilendirilmiş olup küreselleşmeyi köklerden besleyen yerel kaliteyi taşımakta aracılık etmektedir. Aynı zamanda gövde sağlıklı bir yapıyı oluşturmak için gerekli olan ulusal politikaları da yapmaktan sorumludur. Ağacın meyvelerinin pazarlanarak dağıtımının yapıldığı yerler küresel ilişkileri temsil etmekte olup meyvelerin kalitesi ağacın köklerine ve toprağın kalitesine yani yerel ilişkilere bağlıdır. Yerel avantajlar küresel sürece katılımı etkilerken ulusal kanallar ve imajlar küresel alanlara geçişi sağlamaktadır (Erkan, 1998: 165-168).

Ekonomik yapı küreselleşmenin sonucunun ana kaynağı olarak ön plana çıkarılmakta ve fiyat mekanizmasına dayanan liberalizmin “bırakın yapsınlar, bırakın geçsinler” temel felsefesine dayanarak emek, işgücü ve sermaye uluslararası pazarlarda yine küreselleşmenin bir sonucu olarak serbestçe dolaşabilmekte yani sermaye hareketliliğinin akışkanlığı sağlanmaktadır. Küresel köy ifadesiyle McLuhan dünya ekonomisinin tek pazar haline geldiğini dile getirerek bunun örneklerinin 1960’lı yıllarda yaşanmışlığına dikkat çekmiştir. Küreselleşme özellikle ekonomik açıdan geçmişe nazaran çok büyük bir gelişim göstererek dünya piyasalarında entegrasyon sağlanarak tek bir pazar haline gelmesi kaçınılmaz olmuştur (Kaya, 2009: 11).

Bu yaklaşımın savunucuları tarihsel süreç içerisindeki incelemelerini 1960 ve sonrası dönemdeki gelişmeler üzerine yapmayı tercih etmişlerdir. Yine bu değerlendirmelerini yirminci yüzyılın sonlarından itibaren değişen teknolojik gelişmelerin ilerlemelerle gerçekleştirmeye çalışırlar ve küreselleşmenin daha tam anlamıyla gerçekleşmediğini ilerleyen yıllarda kendini göstereceğini ifade ederler (Cebeci, 2011: 381).

Bilgi ve teknolojilerin küreselleşmesi sonucunda devletin işleyişinde de bunlara bağlı olarak birtakım değişimler ortaya çıkmaktadır. Bu gelişmeler Türk kamu yönetimi sisteminde e devlet uygulamasının ortaya çıkmasına yol açmıştır. E-devlet uygulaması kamu hizmetlerinin daha etkin bir biçimde halka ve diğer kuruluşlara daha düşük maliyetle iletilmesini sağlamıştır. Bu şekildeki bir uygulama

ile Türk kamu yönetimi içerisinde yöneten yönetilen arasındaki engellerin kullanılan teknolojilerle en azından azaltılacağı yoluna gidilmesine çalışılmıştır. Kamu hizmetlerine yönelik bilgilerin kayıt altına alınması, kamuda karar alma sürecinin sadeleştirilmesi, kamu hizmetlerinin değişen şartlara uyumu ve kamu hizmetlerinde etkinliğin sağlanması gibi unsurlar e-devlet uygulamasına geçişi gerekli kılmış ve dönüşümselci yaklaşımın ifade ettiği gibi ülkemizde kamu sisteminin yeniden inşası ilkesi bir bakıma gerçekleştirilmeye çalışılmıştır (Göküş, 2010: 210). E-devlet sisteminin yaygınlaşmasıyla birlikte ülkemizde kamu yönetimi sistemi bir yeniden yapılanma içerisine girerek elektronik bilgi ve iletişim teknolojilerine daha uyumlu hale gelmiştir.

Bu yaklaşımında benimsediği planlı ekonomi modeli ile ülkemizde de ekonomik süreç içerisinde planlamaya gidilerek kalkınma planları hazırlanmış ve altıncı beş yıllık kalkınma planından itibaren bu planlarda bu yaklaşımların gerektirdiği katılım, yönetim ve özelleştirme hususları yer almaktadır. Yine küreselleşmenin kamu kesimini özel kesime yaklaştırdığı tezini savunan bu anlayışın bir diğer uygulaması Türk kamu sisteminde 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nda yapılan planlama stratejisi ile kendisini hissettirmektedir. Yine Türk kamu sisteminin bir unsuru olan idarenin bütünlüğü, yetki genişliği gibi ilkelerden vazgeçilip yerellik yönünde bir uygulamaya geçildiği görülmektedir (Kayıkçı, 2007: 176,177).

Türk kamu sistemi politikalarında tekniklerin geliştirilmesi ve kamu politikalarında disiplinin sağlanması ancak 2000'li yıllardan sonra gerçekleştirilmiştir. Bu yıllarda Adalet ve Kalkınma Partisi 2002 yılında AB ile yaptığı görüşmeler neticesinde kamu politikalarında değişime gitmiş ve Avrupa merkezli yeni kamu politikaları geliştirmiştir. Yapılan bu değişim dönüşümselcilerin de ifade ettiği gibi yeni politikalara dönüş ilkesini desteklemiştir. Bu yıllarda yine devlet üretim kapasitesine sınırlar getirmiş ve var olan kapasiteyi destekleyen ve koruyan politikalar da geliştirmiştir. Son zamanlarda uygulanan kamu politikalarıyla merkezi ve yerel yönetimlerde hesap verebilirlik ve şeffaflık durumu ortaya çıkmıştır (Bimay ve Kaypak, 2019: 29-30).

Yine küreselleşmenin hız kazandığı 2000'li yıllardan sonra pek çok dünya ülkesiyle birlikte ülkemizde de yavaş yavaş geleneksel kamu yönetimi anlayışından

yeni kamu yönetimi anlayışına doğru bir geçiş süreci yaşanmaya başlamıştır. Bu kapsamda tıpkı aşırı küreselleşmeci yaklaşımın iddia ettiği gibi pek çok devlet kurumu yeniden yapılanma sürecine girmiş, bu doğrultuda bünyesinde idari reformlar yapmaya başlamıştır. Türkiye’de de yapılan kamu idari reformlarıyla geleneksel kamu yönetiminden yeni kamu yönetimine doğru bir geçiş çabası söz konusu olmaktadır. Örneğin yeni kamu yönetimi anlayışının gereklilikleri olan şeffaflık, hesap verebilirlik, stratejik planlama, kalite yönetimi, performans değerlendirme, etkinlik ve verimlilik gibi ilke ve araçlar son dönemlerde yerel ve merkezi yönetim kuruluşlarının mevzuat düzenlemelerine girmiştir (Uysal, 2020: 125).

Türk kamu yönetimi önceleri çoğunlukla katılımcılık ve liyakate dayanmayan hesap verebilirlik, şeffaflık stratejik planlama ve çağdaş yönetimden yoksun bir görünüm sergilemekteydi. Bu nedenle yapılan idari reformlar genellikle yönetime katılma, stratejik planlama, hesap verebilirlik, yerelleşme ve açıklık gibi konularda iyileşmeyi sağlamaya yönelik olmuştur (Çetin, 2010: 25-26). Nitekim 2000’li yıllara kadar Türk kamu yönetiminde aşırı bir merkeziyetçi yapının olduğu görülmektedir (Güner, 2004: 67-68).

2000’li yıllarda Türkiye’de yapılmakta olan idari reformlar mali yönetim, denetim, merkezi yönetim ve yerel yönetimler açısından önemli değişimler getirmek amacındadır (Önen ve Kurnaz, 2017: 62). Bu yönde özellikle 2003’ten sonra çeşitli reform çabaları görülmektedir. 2003 yılında Muhasebe-i Umumiye Kanunu’nun kaldırılarak yerine 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu’nun (KMYKK) mevzuata girmesi yeni kamu yönetimi anlayışı açısından oldukça önemli bir reform girişimidir (Ünal ve Ateş, 2019: 10).

KMYKK ile beraber 2003 yılında özellikle mali yönetimle ilgili değişiklikler yapıp bütçe hazırlanması ve uygulanması süreçleri ile mali yönetim konularında reformlar yapılmıştır. Burada yine hesap verme mekanizmalarının kurulması, yönetimde etkinliğin sağlanması, mali saydamlığın sağlanması, kamu kaynaklarının ekonomik ve etkin elde edilmesi ile şeffaflık gibi alanlarda reformlar yapılmaya çalışılmıştır. 2004 yılında ise yerel yönetim alanında reform yapmak üzere 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu mevzuata dâhil edilmiştir (Göçoğlu ve Gündüz, 2020: 10).

2003 yılında yine kamu yönetiminde katılımcılık ve açıklığı sağlamak amacıyla 4982 sayılı, Bilgi Edinme Hakkı Kanunu çıkarılarak şeffaflık ve demokratiklik arttırılmaya çalışılmıştır (Çetin, 2010: 10). Bu kanunla her vatandaşın bazı kurumlar ve kuruluşlar istisna olmak kaydıyla kamu faaliyetlerine ilişkin bilgi edinme hakları tescillenerek açık tarafsız ve eşit bir şekilde vatandaşlara bilgi edinme hakkı düzenlenmiştir (Önen ve Kurnaz, 2017: 62).

Yine 59. Hükümetçe hazırlanmış olan Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı (KYTK), merkezi ve yerel yönetimlerin görevlerini ve yetkilerini yeniden düzenlemeye yöneliktir (Çetin, 2010: 11). Bu tasarının içeriğine bakıldığında zaman zaman tasarının önemli ölçüde vatandaş odaklı olup geleneksel kamu yönetiminden yeni kamu yönetimine geçişte önemli bir atılım olduğu söylenebilmektedir (Al, 2004: 184).

Dönemin başbakanlığı öncülüğünde 2003 yılında kamuda idari reformlara ağırlık verilmesi adına Değişimin Yönetimi İçin Yönetimde Değişim isimli bir raporun yayınlanması da önemli bir gelişme olarak görülmektedir. Bu raporda o dönemde artık küreselleşme, bilgi toplumu, toplum ve bireyin önceliği vurgulanarak reform ihtiyaçlarının organizasyon, stratejik tasarım ve zihniyet boyutlarıyla ele alınması amaçlanmaktadır (Dinçer ve Yılmaz, 2003: 11).

Örgütsel değişime yönelik olarak yapılan bir diğer önemli reform girişimi 14 Eylül 2011 tarihi itibarıyla yayımlanan 652 sayılı Milli Eğitim Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'dir. Nitekim bu kararname ile 39 birimden oluşan milli eğitim bakanlığı merkez teşkilatında önemli değişiklikler yapılarak teşkilatın hizmet birimleri 19'a kadar düşürülmüştür. Burada bazı hiyerarşik kademeler kaldırılarak bakanlığın daha sade bir örgütsel yapılanmaya dönüştürülmesi sağlanmıştır (Tabak ve Güçlü, 2017: 416).

KYTK tasarısına paralel olarak 2012 yılında denetimde şeffaflığı sağlamak için Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu çıkarılarak ombudsmanlık kurumunun kurulması Türk kamu örgütünün değişimi açısından önemli bir reform gelişmesi olarak değerlendirilebilmektedir (Al, 2004: 193).

2014 yılında 5176 sayılı Kamu Görevlileri Etik Kurulu ve Bazı Kanunlarda Değişiklikler Yapılması Hakkında Kanun'la Kamu Görevlileri Etik Kurulu kurulmuştur. 2005 yılında ise 5355 sayılı Mahalli İdare Birlikleri Kanunu yürürlüğe

girmiştir. Bu kanunlarla yine açıklık, hesap verebilirlik, şeffaflık, katılımcılık, sorumluluk gibi konularda reformlar yapılmaya çalışılmıştır (Lamba, 2014: 142-144). Benzer şekilde 2011 yılı kanun hükmünde kararnameleri (KHK), 5449 sayılı kanun, 6360 sayılı kanun ve yeni kurulan kurul ve kurumlar da yönetimde adalet, etkinlik, verimlilik, yerellik, katılım ve hesap verebilirliği artırma amacı güden reformlar yapmaya yöneliktir. En önemlisi ise Cumhurbaşkanlığı Hükümeti Sistemi'ne geçişle beraber merkezi yürütme alanında pek çok reform yapılmıştır. 2002 yılı sonrası yapılan reform çalışmalarında güdülen diğer amaçlar da kamu yönetiminde idari yapı odaklılıktan hizmet odaklılığa geçiş, sivil katılımı artırma, etkin kamu yönetimi için bazı kurumların kapatılması gibi amaçlardır (Göçoğlu ve Gündüz, 2020: 9).

4. SONUÇ

Küreselleşmenin gerek ekonomik yapı, gerek toplumsal yapı üzerinde geçmişten günümüze doğru yadsınamayacak bir biçimde birçok etki ile birlikte inanılmaz derecede değişimler yarattığı kaçınılmaz olmuştur. Bu değişimlerin biri de tabi ki ülkemiz kamu yönetimi çerçevesinde ve devlet politikalarında ayrıca siyasi yapılanmada da hissedilmektedir. Tabi ki de küreselleşmenin en büyük etkisi ekonomi camiasında kendini göstermektedir. Liberalizm ile gelişen görünmez el ve bırakın yapsınlar bırakın geçsinler sloganı daha çok uygulanan politikaların kamuya yönelik olmasından ziyade piyasaya yönelik politikaların geliştirilmesine ve daha çok piyasa ekonomisine yönelik bir kayışın ortaya çıktığını göstermektedir. Özellikle de ülkemizde geçmiş yıllardan beri yapıla gelen yap işlet devret politikasıyla kendisini gösteren özelleştirme bu fikrimizi destekler niteliktedir. Yine dış ticarete yapılan antlaşmalar geçmişten günümüze örneğin GATT, STA gibi uluslararası ticareti serkeşleştirip dünyayı ticaret açısından ortak bir Pazar haline getirerek sermayenin ülkeler arasındaki akışkanlığını arttırmak yine küreselleşmenin geçmişten günümüze gelen ve yarattığı değişimlerin birer sonucudur.

Küreselleşme birçok kaynaktan farklı şekillerde ifade edilmiştir. Küreselleşme ile birlikte ulaşım, ekonomi, ticaret, bilgi vs. sınır tanımaz olup ülkeler arasındaki sınırlar bir nevi kaldırılmış dünya tek bir Pazar haline gelmiştir. Tabii ki de bunun avantajları olabileceği gibi dez avantajları da olmuştur. Küreselleşmeyi bazı yazarlar kendilerine göre yorumlamış ve bu da küreselleşme ile ilgili bazı yaklaşımların ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Bu yaklaşımlardan aşırı küreselleşmeci yaklaşımcılar küreselleşme ile birlikte ulus devletlerin gücünü kaybettiğini ve piyasaların devletlerden daha güçlü olabileceğini dile getirmişlerdir. Onlara göre piyasa içerisinde kazananlar olabileceği gibi kaybedenler de olacaktır. Türk kamu sistemimiz içerisinde gerçekleştirilen özelleştirmelerin devletin gücünü giderek kaybedip özel kemsin güçlenmesi radikallerin bu tezini destekler niteliktedir.

Küreselleşmeyi ele alan bir diğer yaklaşım ise kuşkuculardır. Bunlar fikir olarak kısmen radikallere karşıdırlar. Bunlar ise dünyadaki hiçbir şeyin yeni olmadığını ileri sürerek aslında küreselleşmenin de önceden var olan bir olgu

olduğunu dile getirirler. Onlara göre küreselleşme tarihi süreç içerisinde vardır ve 19. Yüz yılda daha çok para ve mal piyasalarında kendini göstermiştir. Sermayenin akışkanlığı, ticarete sınırların aşılması gibi Türk kamu sistemindeki izleri ise daha çok merkezi yönetimin yerelselleşmesiyle ortaya çıkan yerel yönetimler ve bunlarda gerçekleştirilen yeni kamu hizmetleri politikaları gösterilebilir.

Küreselleşmeyi açıklayan son yaklaşım ise dönüşümselcilerdir. Bunlarda ilk iki yaklaşımın görüşlerini reddederek küreselleşmenin dünya düzenini yeniden şekillendiren ekonomik, siyasi değişimlerin ana kaynağının siyasal güç olduğunu ifade ederler. Devletin işlevinin küreselleşmenin getirdiği bilgi ve bilişim teknolojileriyle değiştiği ve yeniden dönüşüme geçildiği ifade edilmektedir. Türk kamu sisteminde bu yaklaşımın yansımalarına en güzel örnek e devlet uygulaması ve uygulamanın getirdiği yeni politikalarla devletin rolündeki değişimdir.

Türk kamu yönetimi sistemine bakıldığında zaman zaman dünya genelinde yaşanmakta olan küreselleşme olgusundan etkilendiği ve bu yönde çeşitli değişimler geçirdiği görülmektedir. Türk kamu yönetiminde her ne kadar küreselleşmenin üç temel yorumu olan aşırı küreselleşmeci yaklaşım, kuşkucu yaklaşım ve dönüşümcü yaklaşımın izlerine rastlansa da ağırlıklı olarak dönüşümcü yaklaşımın savunduğu tezlerle paralellik gösteren bir değişim sürecinin yaşandığı görülmüştür. Aşırı küreselleşmeci yaklaşım ve kuşkucu yaklaşım biraz daha uç noktalarda durmakta ve birisi küreselleşme sürecini sonuna kadar destekleyip ulus devletlerin yok olacağını söylerken diğeri küreselleşmeye karşı çıkarak ulus devletlerin eskisi gibi çok güçlü olduklarını vurgulamaktadır. Bununla birlikte dönüşümcü yaklaşım küreselleşme sürecinin varlığını kabul etmekte ve bu süreçte aslında pek çok yapı gibi ulus devletlerin de yeniden yapılanma sürecine girdiğini öne sürmektedir. Türk kamu yönetimi sistemine bakıldığı zaman da bu yeniden yapılanma sürecinin özellikle 2000’li yıllardan sonra devlet kurumlarında ve yasal mevzuatta meydana gelen idari reformlar aracılığıyla gerçekleştiği görülmektedir. Dolayısıyla karşılaştırmalı olarak üç küreselleşme yaklaşımı açısından bakıldığında Türk kamu yönetiminde en çok dönüşümcü küreselleşme yaklaşımının etkili olduğu sonucuna varılmıştır. Bununla birlikte ileride yapılacak olan çalışmalarda spesifik olarak kuşkucu küreselleşme yaklaşımı ile Türk kamu yönetimi arasındaki ilişki ve aşırı küreselleşmeci yaklaşımla

Türk kamu yönetimi arasındaki ilişki incelenip bu konularda yeni bilimsel çalışmalar ortaya konabilir.

KAYNAKÇA

- Abdioğlu, H. (2007). Yönetişim ilkelerinin uygulanmasında kamu denetçiliği (ombudsmanlık) kurumu ve Avrupa Birliği sürecinde Türkiye açısından önemi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(11), 79- 102.
- Acar, M. (2004). Küreselleşme mi küreselleştirme mi? *Piyasa Dergisi*, (12), 1-14.
- Ağcakaya, S. ve Öğrekçi, S. (2016). Küreselleşme ve küreselleşmenin evrensel değerleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 7(14), 25-42.
- Ağlargoş, O. (2018). Örgütlenme. S. Besler - Ö. Oktal, (Ed.), *Yönetim bilimi I içinde* (s. 44-71). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Akbaba, A. (2014). Fransız idari yargı sistemine bir bakış. *Ankara Barosu Dergisi*, (2), 433-464.
- Akçakaya, M. (2016). Bürokrasi kuramları ve Türk kamu yönetiminde bürokratik sorunlar. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(3), 669-694.
- Akgönül, H. ve Masca, M. (2001). Gelişmekte olan ülkeler açısından küreselleşme. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 2(2), 127-136.
- Aktan, C. C. (2015). İdeal devlet ve iyi yönetim: Temel ilkeler, kurallar ve kurumlar. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 50-60.
- Aktı, Ü. (2012). Homojenleşme ve yerelleşme bağlamında kültürel küreselleşme ve din. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(27), 133-167.
- Al, H. (2004). Kamu yönetimi temel kanunu tasarısı. *Liberal Düşünce Dergisi*, (33), 183-197.
- Albeni, M. ve Eroğlu, Ö. (2002). *Küreselleşme, ekonomik krizler ve Türkiye*. Isparta: Bilim Kitabevi.
- Arı, F. (2018). Yönetişim yaklaşımı ve yönetişimin Türkiye'deki yansımaları bağlamında yasal düzenlemelerin incelenmesi. *Uluslararası Akademik Birikim Dergisi* 1(1), 1-13.
- Aslanoğlu, R. (1998). Bir kültürel karışım olarak küreselleşme. E. F. Keyman ve A. Y. Sarıbay, (Ed.), *Küreselleşme sivil toplum ve İslam içinde* (s. 254-274). Ankara: Vadi Yayınları.
- Ataay, F. ve Kalfa, C. (2012). Küreselleşme, neoliberalizm ve demokrasi. *Alternative Politics/Alternatif Politika*, 4(3). 304-317.

- Atasoy, B. ve Öztürk Kuter, F. (2005). Küreselleşme ve spor. *Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(1), 11-22.
- Ateş, D. (2006). Küreselleşme: Ne kadar tek boyutlu? *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 7(1), 25-38.
- Avcıoğlu, Ş. (2014). Immanuel Wallerstein'ın dünya sistemi, jeopolitik ve jeokültür kuramı. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* (31), 97-110.
- Aydemir, C. ve Kaya, M. (2007). Küreselleşme kavramı ve ekonomik yönü. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(20), 260-282.
- Aydeniz, N., Silinir, M. ve Karhan, G. (2012). Küreselleşme olgusuna temel yaklaşımlar. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1(1), 1013-1023.
- Aydın, M. K. (2000). Neoliberal dalga ya da küreselleşme. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2), 13-26.
- Aykaç, B., Yayman, H. ve Özer, M. A. (2003). Türkiye'de idari reform hareketlerinin eleştirel bir tahlili. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(2), 153-179.
- Bauman, Z. (2010). *Küreselleşme* (3. Baskı). (Çev. A. Yılmaz) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bayar, F. (2008). Küreselleşme kavramı ve küreselleşme sürecinde Türkiye. *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, 32, 25-34.
- Beck, U. (2000). *What is globalization*. (Çev. P. Camiller) United Kingdom: Polity Pres.
- Besler, S. (2018). Yönetim ve yönetim bilimi. S. Besler - Ö. Oktal, (Ed.), *Yönetim bilimi I* içinde (s. 2-22). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Bimay, M. ve Kaypak, Ş. (2019). Küreselleşme sürecinde kamu politikalarında yaşanan değişimler. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, 6(15), 24-40.
- Bozkurt, V. (2000). *Küreselleşmenin insani yüzü* (1. Baskı). İstanbul: Alfa Basım Yayın Dağıtım.
- Can, İ. (2022). Küreselleşme ve toplumsal sonuçları. Ü. Şentürk, (Ed.), *Küreselleşme Kuramları* içinde (s. 266-293). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını.
- Cebeci, İ. (2011). Küreselleşme yaklaşımları kapsamında küreselleşme sürecinin tarihseldeğerlendirilmesi. *İstanbul Journal of Sociology Studies*, 0(43), 359-386.

- Chanda, N. (2007). *Bound together: How traders, preachers, adventures and warriors shaped globalisation*. New Haven: Yale University Press.
- Coşkun, B. (2005). Türkiye’de kamu yönetiminde yeniden yapılanma tarihsel geçmiş ve genel bir değerlendirme. *Türk İdare Dergisi*, 448, 13-47.
- Çakır, M. (2013). Reform ve idari reform kavramları üzerine bir inceleme. *Tarih Okulu Dergisi*, 6(16), 627-640.
- Çalık, T. ve Sezgin, F. (2005). Küreselleşme, bilgi toplumu ve eğitim. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 13(1), 55-66.
- Çeken, H., Ökten, Ş. ve Ateşoğlu, L. (2008). Eşitsizliği derinleştiren bir süreç olarak küreselleşme ve yoksulluk. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(13), 79-95.
- Çelik, M. Y. (2012). Boyutları ve farklı algılarıyla küreselleşme. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(32), 57-74.
- Çelik, E. U. (2022). Küreselleşme ve ekonomi. Ü. Şentürk, (Ed.), *Küreselleşme Kuramları* içinde (s. 69-90). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını.
- Çetin, S. (2010). Türkiye’de kamu yönetimi reform sürecinin değerlendirilmesi: Aksayan ve işleyen yönler. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(3), 23-38.
- Çetinkaya, N. (2010). *Türk kamu yönetiminde yapısal dönüşüm ve e-devlet uygulamalarının kamu hizmetlerine etkileri* (Yüksek Lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> adresinden edinilmiştir.
- Demiröz, D. M. (2016). *Küreselleşme şartlarında dış ticaretin genel teorisi* (1. Baskı). İstanbul: Dijital Düşler Yayınevi.
- Dengiz, G. M. (2007). *Temel proje yönetimi*. Ankara: Aydoğdu Ofset Matbaacılık.
- Dinçer, Ö. ve Yılmaz, C. (2003). *Değişimin yönetimi için yönetimde değişim, kamu yönetiminde yeniden yapılanma: I*, Ankara: T.C. Başbakanlık.
- Dulupçu, M.A. (2001). *Küresel rekabet gücü “Türkiye üzerine bir değerlendirme”*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Dumanlı Kürkçü, D. (2013). Küreselleşme kavramı ve küreselleşmeye yönelik yaklaşımlar. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication – TOJDAC*, 3(2), 1- 11.
- Eken, H. (2006). Küreselleşme ve ulus devlet. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (16), 243-262.

- Ekinci, İ. (2019). *Küreselleşme, ülkeler arası gelir dağılımı eşitsizliği ve KOF küreselleşme endeksi* (Yüksek Lisans tezi). <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/60587.pdf> adresinden edinilmiştir.
- Ener, M. ve Demircan, E. (2008). Küreselleşme sürecinde değişen devlet anlayışından kamu hizmetlerinin dönüşümüne: Sağlık hizmetlerinde piyasa mekanizmaları. *Süleyman Demirel University Journal of Faculty of Economics & Administrative Sciences*, 13(1).
- Erbay, Y. (1997). *Kavram olarak küreselleşme, milli kültürler ve küreselleşme*. Ankara: Türk Yurdu Yayınları.
- Erdoğan, Z. (1999). Küreselleşmenin istihdama etkileri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (3), 111-120.
- Ergun, T. (1997). Postmodernizm ve kamu yönetimi. *Amme İdaresi Dergisi*, 30(4), 3-15.
- Erkan, H. (1998). *Bilgi toplumu ve ekonomik gelişme*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Eryılmaz, B. (2010). *Kamu yönetimi düşünceler yapılar fonksiyonlar* (3. Baskı). Ankara: Okutman Yayıncılık.
- Eryılmaz, B. (2013). Temel kavramlar. S. Sözen, (Ed.), *Kamu yönetimi içinde* (s. 228). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Eryılmaz, B. (2013). Yönetim ilkeleri. S. Sözen, (Ed.), *Kamu yönetimi içinde* (s. 2-28). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Esgin, A. (2005). Ulus devletler ve küreselleşmeye ilişkin bazı tartışmalar. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(2), 185-190.
- Farazmand, A. (2001). Küreselleşme ve kamu yönetimi. *Çev. Sevilay Kaygalak, Mülkiye Dergisi*, 25(229), 245-278.
- Fischer, S. (2003). Globalization and its challenges. *American Economic Review*, 93(2), 1-30.
- Genç, N. (2007). *Yönetim ve organizasyon* (3. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Giddens, A. (2000). *Elimizden kaçıp giden dünya*. İstanbul: Alfa Basım Yayınları.
- Giddens, A. (2010). *Modernite ve bireysel-kimlik geç modern çağda benlik ve toplum* (1. Baskı). (Çev. Ü. Tatlıcan) İstanbul: Say Yayınları.
- Göçoğlu, V. ve Gündüz, O. (2020). Kamu yönetimi reformlarını yeni kamu işletmeciliği bağlamında okumak. *Ekonomi İşletme siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 6(1), 1-16.

- Gökçe, O. ve Şahin, A. (2002). 21. Yüzyılda Türk bürokrasisinin sorunları ve çözüm önerileri. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2(3), 1-27.
- Gökçe, O. ve Turan, E. (2008). Kamu yönetiminin dönüşümü ve dönüşümün temel unsurları. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 8(15), 175-200.
- Göküş, M. (2010). Küreselleşme sürecinin kamu hizmetine yansımaları. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 10(20), 193-208.
- Görmez, K. (2000). Demokratikleşme açısından merkezi yönetim-yerel yönetim ilişkileri. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 81-83.
- Gözler, K. ve Kaplan, G. (2018). *İdare hukukuna giriş* (18. Baskı). Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Gözübüyük, A. Ş. (1997). *Yönetim hukuku*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Güner, H. (2014). Türkiye’de kamu yönetimi ve kamu yönetiminin denetimi. *Denetim*, (14), 65-72.
- Hablemitoğlu, Ş. (2004). *Küreselleşme düşlerden gerçeklere*. Ankara: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Held, D. (1995). Ulus devletin çöküşü. S. Hall & M. Jacques, (Ed.), *Yeni zamanlar içinde* (s. 189-203). (Çev. A. Yılmaz) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Held, D. (2014). Uluslararası hukukun değişen yapısı: Egemenlik dönüştü mü? D. Held & A. McGrew, (Eds.) *Küresel dönüşümler büyük küreselleşme tartışması* içinde (s. 196-215). (Çev. C.Boyraz) Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Held, D. ve McGrew, A. (2008). *Küresel dönüşümler büyük küreselleşme tartışması* (1. Baskı). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Hirst, P. ve Thompson, G. (2007). *Küreselleşme sorgulanıyor* (4. Baskı). Ankara: Dost Kitabevi.
- İçmeli, C. (2003). Küreselleşme ve sosyal değişim. B. Kaya - S. Ünal, (Ed.), *Küreselleşme ve psikiyatri* içinde (s. 306-317). Ankara: Türk Tabipleri Birliği Yayınları.
- Kaplan, A. (1999). *Küresel çevre sorunları ve politikaları*. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Yayınları.
- Kaplan, G. (2019). *İdari yargılama hukuku* (4. Baskı). Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Karagül, M. (2001). Küreselleşme küresel kriz ve Türkiye. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 203-218.

- Karaman, Z. T. (2000). Yönetim stratejilerindeki gelişmeler. *Türk İdare Dergisi*, 72(426), 5-42.
- Kartal, Z. (2007). Kavramsal ve tarihsel yönleri ile küreselleşme. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 251-264.
- Kaya, M. (2009). Küreselleşme yaklaşımları. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13, 1-16.
- Kayan, A. (2015). Küreselleşmenin kentler üzerindeki etkileri ve küresel kentlerin özellikleriyle ilgili bir değerlendirme. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 10(1), 271-295.
- Kazgan, G. (1997). *Küreselleşme ve yeni ekonomik düzen*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Keyman, E. F. (1998). Globalleşme ve Türkiye: Radikal demokrasi olasılığı. E. F. Keyman ve A. Y. Sarıbay, (Ed.), *Küreselleşme sivil toplum ve İslam* içinde (s. 34-56). Ankara: Vadi Yayınları.
- Kıvılcım, F. (2013). Küreselleşme olgusu ve çok uluslu şirketlerin küreselleşme süreci üzerindeki rolü. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 5(2), 1-16.
- Kleinman, A. (1999). The transformation of everyday social experience: What a mental and social health perspective reveals about Chinese communities under global and local change. *Culture, Medicine and Psychiatry*, 23, 7-24.
- Koç, M. (2003). Küreselleşmenin sosyolojik boyutları. B. Kaya - S. Ünal, (Ed.), *Küreselleşme ve psikiyatri* içinde (s. 50-61). Ankara: Türk Tabipleri Birliği Yayınları.
- Koray, M. (2005). “Reel” küreselleşme veya küreselleşmenin realitesi. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 4(7), 11-45.
- Kurdaş, M. Ç. (2022). Küreselleşme olgusu: Kavram gelişim ve yaklaşımlar. Ü. Şentürk, (Ed.), *Küreselleşme kuramları* içinde (s. 4-23). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını.
- Kutlu, E. (1998). Küreselleşme ve etkileri. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), 363-386.
- Lamba, M. (2014). Yeni kamu yönetimi perspektifinden Türkiye’de kamu yönetimi reformları: genel gerekçeler üzerinden bir inceleme. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(3), 135-152.
- Maliye Bakanlığı. (2003). *İyi yönetişimin temel unsurları*. Ankara: Ayrıntı Basımevi, 2-35.

- Mecek, M. ve Kocakula Yıldırım, Ö. (2020). Yönetim-idare kavramlarının yapısal işlevsel analizi ve kavramsal açıdan tanımlanması. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 7(54), 1411-1425.
- Michael, B. (2003). Theorising the politics of globalisation: A critique of Held et al.'s "transformationalism". *Journal of Economic and Social Research*, 5(1).
- Nohutçu, A. (2014). *Kamu yönetimi* (10. Baskı). Ankara: Savaş Yayınevi.
- Nohutçu, A. (2016). *İdare hukuku* (19. Baskı). Ankara: Savaş Yayınevi.
- Ohmae, K. (2001). *Görünmeyen kıta yeni ekonominin dört stratejik emri*. (Çev. B. Göçer Akbay). İstanbul: Mavi Yapım Yayınları.
- Ökmen, M. ve Canan, K. (2009). Avrupa birliğine üyelik sürecinde Türk kamu yönetimi. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(1), 139-171.
- Önen, S. M. ve Kurnaz, S. (2017). Kamu yönetimi reformlarında yeni perspektifler ve arayışlar. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, 4(8), 51-69.
- Özalp, İ. (2012). Yetki, güç ve liderlik. C. Koparal, (Ed.), *Yönetim ve organizasyon içinde* (s. 40-64). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Özdemir, M. (1992). *Turizmin Türkiye'nin sosyo-ekonomik yapısına etkileri*. Ankara: KÖKSAV Yayınları.
- Özdemir, S. (2009). Küreselleşme ve refah devletleri üzerindeki etkileri. *Journal of Social Policy Conferences*, 0(57), 55-86.
- Özel, M. (1998). *Kapitalizm ve küresel rekabet* (2. Baskı). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Özer, A. (2006). Yönetişim üzerine notlar. *Sayıştay Dergisi*, (63), 59-89.
- Özgen, H. ve Türk, M. (1996). Kâr amacı gütmeyen örgütlerde yönetim. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(4), 177-185.
- Öztekin, A. (2010). *Yönetim bilimi* (4. Baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Palabıyık, H. (2004). Yönetimden yönetişime geçiş ve ötesi üzerine kavramsal açıklamalar. *Amme İdaresi Dergisi*, 37(1), 63-85.
- Paşaoğlu, D. (2013). Yönetim ve yöneticilik. C. Koparal - İ. Özalp, (Ed.), *Yönetim ve organizasyon içinde* (s. 2-21). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Polatoğlu, A. (2001). *Kamu yönetimi genel ilkeler ve Türkiye uygulaması*. Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- Porter, M. E. ve Millar, V. E. (1998). *How information gives you competitive advantage*. M. E. Porter, (Ed.), USA: HBS Pres.

- Ritzer, G. (2010). *Globalization: A basic text*. Singapur: Wiley-Blackwell John Wiley&Sons.
- Ritzer, G. (2011). *Küresel dünya* (1. Baskı). (Çev. M. Pekdemir) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sarıbay, A. Y. (1998). Küreselleşme, postmodern uluslaşma ve İslam. A. Y. Sarıbay – E. F. Keyman (Ed.), *Küreselleşme, sivil toplum ve İslam* içinde (s. 14-33). İstanbul: Vadi Yayınları.
- Savaş, V.F. (2004). *Dünya ekonomi sistemi*. İstanbul: T.C. Yeditepe Üniversitesi Yayınları.
- Scholte, J. A. (1997). Global capitalism and the state. *International Affairs*, 73(3), 427-452.
- Scholte, J. A. (2005). *Globalization: A critical introduction* (2. Baskı). New York: Palgrave.
- Seyrek, İ. (2002). Küreselleşme sürecinde iktisat politikaları ve yakınsama tezi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(2), 167-187.
- Sezen, S. (2009). Kamu yönetimi reformları: Küresel bir düzenleme mi? *Amme İdaresi Dergisi*, 42(1), 23-41.
- Sezer, Ö. (2008). Kamu hizmetlerinde müşteri (vatandaş odaklılık): Türkiye’de Kamu hizmeti anlayışı açısından bir değerlendirme. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(8), 147-171.
- Simon, H. A., Smithburg, D. W. ve Thompson, V. A. (1985). *Kamu yönetimi* (5. Baskı). (Çev. C. Mıhçıoğlu) Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Sönmez, S. (2003). Küreselleşmenin ekonomi-politik boyutları. B. Kaya - S. Ünal, (Ed.), *Küreselleşme ve psikiyatri* içinde (s. 12- 49). Ankara: Türk Tabipleri Birliği Yayınları.
- Steger, M. N. (2003). *Küreselleşme*. (Çev. A. Ersoy) Ankara: Dost Yayınları.
- Stiglitz, J. E. (2002). *Küreselleşme büyük hayal kırıklığı* (2. Baskı). (Çev. A. Taşcıoğlu ve D. Vural) İstanbul: Plan B Yayıncılık.
- Şahin, A. (2007). Türk kamu yönetiminde reform çabaları ve uluslararası kurumsal çevrenin etkisi. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 7(14), 47-76.
- Şahin, Y. E. (2009). Küreselleşme ve insan hakları. *Dokuz Eylül üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi*, 2(4), 174-178.
- Şenses, F. (2004). Neoliberal küreselleşme kalkınma için bir fırsat mı, engel mi. *Kalkınma ve Küreselleşme*, 1, 13-54.

- Tabak, H. ve Güçlü, N. (2017). Milli eğitim bakanlığında yeniden yapılanma: merkez teşkilat yöneticilerine göre bir değerlendirme. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(39), 408-430.
- Tağraf, H. (2002). Küreselleşme süreci ve çokuluslu işletmelerin küreselleşme sürecine etkisi. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(2), 33-47.
- Talas, M. ve Kaya, Y. (2007). Küreselleşmenin kültürel sonuçları. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (22), 149-162.
- Talas, M. ve Kaya, Y. (2014). Küreselleşmenin ekonomik sonuçları. *Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks*, 6 (2), 25-35.
- Tartanoğlu, A. (2002). Küreselleşmenin dili. *Mülkiye Dergisi*, 25(229), 201-206.
- TDK Güncel Türkçe Sözlük. Erişim tarihi: 5 Aralık 2021. <https://www.sozluk.gov.tr>.
- Temizel, H. (2010). Kamu yönetimi reformları ve reformların temel özellikleri. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 10(20), 115-144.
- Therborn, G. (2000). Globalizations: dimensions, historical waves, regional effects, normative governance. *International Sociology*, 15(2), 151-179.
- Thompson, G. ve Hirst, P. (2002). The future of globalization. *Cooperation and Conflict*, 37(3), 247-265.
- Tomlinson, J. (2011). Küreselleşme ve kültürel emperyalizm. (2. Baskı). (Çev. N. Doğan). K. Alver – N. Doğan (Ed.), *Kültür sosyolojisi* içinde (s.279-307). Ankara: Hece Yayınları.
- Touraine, A. (2014). *Modernliğin eleştirisi* (9. Baskı). (Çev. H. U. Tanrıöver) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tutar, H. (2000). *Küreselleşme sürecinde işletme yönetimi*. İstanbul: Hayat Yayınları.
- Tutum, C. (1971). İdari reformda başlıca yaklaşımlar. *Amme İdaresi Dergisi*, 4(2), 32-45.
- Uysal, Y. (2020). Klasik kamu yönetiminden yeni kamu işletmeciliği ve Post-yki'ye kamu hizmetlerinin değişimi ve dönüşümü üzerine bir değerlendirme. *International Journal of Management and Administration*, 4(7), 112-135.
- Ünal, S. ve Ateş, H. (2019). Türkiye'de reformcu yöneticilerin kamu yönetimi reformlarının dizaynı, içeriği ve stili üzerindeki etkileri. *Uluslararası Yönetim Akademileri Dergisi*, 2(1), 1-18.
- Wallerstein, I. (2011). *Dünya sistemleri analizi: Bir giriş*. İstanbul: Boğaziçi Gösteri Sanatları Topluluğu (Bgts) Yayınları.

- Yalı, S. (2017). Kitap incelemesi [Y. N. Harari tarafından yazılan *Sapiens: İnsan türünün kısa bir tarihi* başlıklı kitabın incelenmesi]. *Tarih Kritik Dergisi*, 1(3), 6-10. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/266938>.
- Yaman, A. (2019). Küreselleşme süreci ve küreselleşmenin yerel kültüre etkisi. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 44, 422-436.
- Yaylı, H. (2012). Küreselleşmenin kentler üzerine etkisi: “İstanbul örneği”. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12(24), 331-355.
- Yılmaz, A. (2007). AB’ye uyum sürecinde Türk kamu yönetiminin dönüşümü üzerine notlar. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (17), 215-240.
- Yüksel, F. (2004). Kamu yönetiminde yeni eğilimler perspektifinde Türk kamu yönetiminde reform ihtiyacı ve kamu yönetimi reform tasarısı. A. Yılmaz ve M. Ökmen, (Ed.), *Kamu yönetimi* içinde. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Zencirkıran, M. (2020). *Sosyoloji*. (9. Baskı). Bursa: Dora Yayıncılık.
- Zengin, O. (2009). Günümüz kamu yönetiminde ön plana çıkan yaklaşımlar. B. Övgün, (Ed.), *Kamu yönetimi: Yapı işleyiş reformu* içinde (s. 1-41). Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Zengingönül, O. (2004). Küreselleşme kavramı üzerine bir deneme. *Piyasa Dergisi*, (12), 15- 28.